

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Diplomová práce

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra pomocných věd historických a archivnictví

**Pelcovy Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen
v kontextu české historiografie
(český překlad s historickým komentářem)
Diplomová práce**

Autor: Bc. Jakub Benko
Studijní program: NA0222A120031 Pomocné vědy historické a archivnictví
Studijní obor: Pomocné vědy historické a archivnictví
Forma studia: Prezenční
Vedoucí práce: doc. PhDr. et Mgr. Jakub Zouhar, Ph.D.
Oponent práce: Mgr. Jindřich Kolda, Ph.D.

Hradec Králové, 2023

Zadání diplomové práce

Autor: Bc. Jakub Benko

Studium: F21NP0041

Studijní program: N0222A120031 Pomocné vědy historické a archivnictví

Studijní obor: Pomocné vědy historické a archivnictví

Název diplomové práce: **Pelcovy Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen v kontextu české historiografie (český překlad s historickým komentářem)**

Název diplomové práce A1: Pelc's Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen in the context of Czech historiography (Czech translation with historical commentary)

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se bude zabývat jedním z děl významného českého osvícence, historika, spisovatele a filologa Františka Martina Pelcla, a to jeho *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen (Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách)*, které vyšly dvoudílně v letech 1789 a 1790 v rámci tzv. *Abhandlungen (Pojednání)* České společnosti nauk, resp. Královské české společnosti nauk. Hlavním cílem práce je vytvoření českého překladu obou částí tohoto díla s historickým komentářem, přičemž pozornost bude upřena i na okolnosti jeho vzniku a kritický rozbor obsahové stránky. Použita bude zejména analytická, syntetická, kritická a komparativní metoda.

Franz Martin PELZEL, *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*, *Abhandlungen der Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften*, 1. Theil, Dresden und Prag 1789, s. 344-383.

Franz Martin PELZEL, *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*, *Neuere Abhandlungen der Königlichen Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften*, 2. Theil, Wien und Prag 1790, s. 288-312.

Jürgen OSTMEYER, *František Martin Pelcl a jeho "Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách"*, diplomová práce na Katedře germanistiky FF UK, Praha 1975 (německy psaný rukopis).

Josef JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, Praha 1981.

Josef HANUŠ, *František Martin Pelcl, český historik a buditel*, Praha 1914.

Jan TYDLITÁD (ed.), *František Martin Pelcl: sborník příspěvků z odborného semináře*, Rychnov nad Kněžnou 2001.

Josef KALOUSEK, *Děje Královské české společnosti nauk spolu s kritickým přehledem publikací jejich z oboru filosofie, historie a jazykovědy*, Praha 1885.

Josef HANUŠ - Jan JAKUBEC - Jan MÁCHAL - Jaroslav VLČEK, *Literatura česká devatenáctého století*, Praha 1911.

Walter SCHAMSCHULA, *Die Anfänge der tschechischen Erneuerung und das deutsche Geistesleben (1770-1800)*, München 1973.

Josef FÖRSTER - Ondřej PODAVKA - Martin SVATOŠ (edd.), *Historia litteraria v českých zemích od 17. do počátku 19. století*, Praha 2015.

Václav SMYČKA, *Objevení dějin. Dějepisectví, fikce a historický čas na přelomu 18. a 19. století*, Praha 2021.

Václav VELČOVSKÝ, *Nesoužití. Česko-německá jazyková politika 18.-20. století*, Praha 2014.

Gabriela VESELÁ, *Česko-německá literární křížovatka. Kapitoly k dějinám literatury a překladu*, Praha 2020.

Hans Dieter ZIMMERMANN, *Dějinné sousedství Čechů a Němců*, Praha 2012.

Zdeněk ŠIMEČEK, *František Martin Pelcl*, *Věstník Československé akademie věd*, č. 4, Praha 1969, s. 410 - 424.

Eduard MAUR, *Pojetí národa v české osvícenské historiografii: Ignác Cornova a František Martin Pelcl. Mezi časy - kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800: sborník příspěvků z 19. ročníku symposií k problematice 19. století*, Praha 2000, s. 134 - 146.

Zadávající pracoviště: Katedra pomocných věd historických a archivnictví,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: doc. PhDr. Mgr. Jakub Zouhar, Ph.D.

Oponent: Mgr. Jindřich Kolda, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 21.12.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval pod vedením vedoucího diplomové práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 29. 6. 2023

.....

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval doc. PhDr. et Mgr. Jakub Zouharovi, Ph.D. za odborné vedení, ochotu, vstřícnost, čas, podnětné připomínky a cenné rady, které mi věnoval. Zároveň zde chci poděkovat své rodině a blízkým za podporu v průběhu mého studia.

Anotace

Jakub BENKO, *Pelcloy Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen v kontextu české historiografie (český překlad s historickým komentářem)*, Hradec Králové: Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023, 136 s., diplomová práce.

Diplomová práce se věnuje jednomu z děl významného českého historika, vlastence, buditele, filologa, pedagoga a osvícence Františka Martina Pelcla, a to konkrétně jeho německy psanému dvoudílnému pojednání s názvem *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*. Pozornost je v práci zaměřena zejména na vnitřní a vnější charakteristiku tohoto díla, přičemž nejdůležitější část tvoří český překlad podle původního Pelcova textu uveřejněného v *Abhandlungen* České společnosti nauk, resp. Královské české společnosti nauk. Součástí práce je i stručný přehled Pelcova života i díla a kontextová kapitola zaměřená na vývoj pohledu české historiografii na německé etnikum v českých zemích od středověku až do poloviny 18. století.

Klíčová slova

František Martin Pelcl; *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*; historiografie; osvícenství; německý jazyk; Češi; Němci; 18. století

Abstract

Jakub BENKO, *Pelcl's Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen in the Context of Bohemian Historiography (The Czech Translation with Historical Commentary)*, Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2022, 136 pp., diploma thesis.

The diploma thesis is devoted to one of the works of a significant Bohemian historian, patriot, revivalist, philologist, educationalist and representative of the Enlightenment František Martin Pelcl, namely his German-written two-volume treatise entitled *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* [A History of the Germans and their Language in Bohemia]. In the thesis, the attention is mainly focused on the internal and external characteristics of this work; the most important part is a translation from the German original published in the *Abhandlungen* of the Bohemian Society of Sciences and the Royal Bohemian Society of Sciences respectively into Czech. The thesis also includes a brief overview of Pelcl's life and work, as well as a chapter focused on the development of Bohemian historiography's view of German ethnicity in the Bohemian lands from the Middle Ages to the mid-18th century.

Key words

František Martin Pelcl; *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*; Historiography; the Enlightenment; the German Language; the Czechs; the Germans; 18th Century

OBSAH

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	1
ÚVOD	3
1 VZTAH NĚMECKY A ČESKY HOVOŘÍCÍCH OBYVATEL ČESKÝCH ZEMÍ V HISTORIOGRAFII DO POLOVINY 18. STOLETÍ	6
1.1 Němci pohledem středověké historiografie v českých zemích	6
1.2 Němci pohledem české humanistické historiografie.....	14
1.3 Němci pohledem českého dějepisceví 17. a počátku 18. století	17
2 PŘEHLED ŽIVOTA A DÍLA FRANTIŠKA MARTINA PELCLA (1734-1801)	25
2.1 Životní dráha F. M. Pelcla.....	25
2.2 Pelclova vědecká tvorba.....	31
3 GESCHICHTE DER DEUTSCHEN UND IHRER SPRACHE IN BÖHMEN	37
3.1 Vnější charakteristika díla	37
3.1.1 Zařazení do tvorby a místo vydání.....	37
3.1.2 Jazyk	39
3.1.3 <i>Geschichte der Deutschen</i> očima jejich kritiků	41
3.1.4 Rukopisné dochování.....	53
3.2 Vnitřní charakteristika díla.....	55
3.2.1 Obsahová analýza prvního dílu <i>Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen</i>	55
3.2.2 Obsahová analýza druhého dílu <i>Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen</i>	68
4 ČESKÝ PŘEKLAD GESCHICHTE DER DEUTSCHEN UND IHRER SPRACHE IN BÖHMEN	83
4.1 Poznámka překladatele.....	83
4.2 Český překlad prvního dílu z roku 1789	84
4.3 Překlad druhého dílu z r. 1790	104
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	123
SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH	130
OBRAZOVÉ PŘÍLOHY	131

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AUC-HUCP	Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis
BBKL	Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon
Cgm	Codices germanici monacenses
č.	číslo
ČČH	Český časopis historický
ČMKČ	Časopis Musea království Českého
ČsČH	Československý časopis historický
ČSPS	Časopis Společnosti přátel starožitností
ed.	editor
edd.	editoři
FF	Filozofická fakulta
FHB	Folia Historica Bohemica
kol.	kolektiv
LČL	Lexikon české literatury
LF	Listy filologické
MHB	Mediaevalia Historica Bohemica
MS.	Manuscript
MU	Masarykova univerzita
Obr.	Obrazová
PHS	Právněhistorické studie
pozn.	poznámka
s.	strana
SAP	Sborník archivních prací
SH	Sborník historický
SHB	Studia historica Brunensia

SMB	Studia Mediaevalia Bohemica
t. r.	toho roku
UHK	Univerzita Hradec Králové
UK	Univerzita Karlova
VKČSN	Věstník Královské české společnosti nauk
VVM	Vlastivědný věstník moravský

ÚVOD

Dílu rychnovského rodáka a jednoho z nejvýznamnějších českých vlastenců, buditelů, spisovatelů, historiků, filologů a pedagogů osvícenské doby Františka Martina Pelcla (1734–1801) dluží česká historiografie ještě mnohé, a to zejména v oblasti edičního zpřístupnění jeho historických prací. Na to poukázal už před více než čtyřiceti lety ve svém životopise F. M. Pelcla asi jeho doposud největší znalec Josef Johanides (1931–2015). Podle jeho názoru je vlastně jediným Pelclovým dílem, které je běžně dostupné dnešnímu čtenáři v ediční podobě, text tzv. *Paměti*.¹ Johanides také připomněl, že zbytek Pelclový „německy, resp. výjimečně latinsky psané historické práce patří v podstatě už jen do dějin vědy, třebaže dodnes mají cenu některé řady dokumentů v nich kriticky publikovaných“.²

Tato diplomová práce tedy bude pojednávat o jednom z těchto německy psaných Pelclových děl, na které sice osobnosti z historické obce reagovaly v době jeho sepsání a jež je zmiňováno v některých historických pracích dodnes, jemuž ovšem jeho zpřístupnění dnešnímu čtenáři a rovněž rozebrání v širších souvislostech, chybí. Jedná se o Pelcovo pojednání *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*,³ které vyšlo dvoudílně v letech 1789 a 1790 [1791] v rámci tzv. *Abhandlungen* (Pojednání) České společnosti nauk, resp. Královské české společnosti nauk. Hlavním a stěžejním cílem této diplomové práce je vytvoření českého překladu tohoto textu, který doposud žádný historik či jazykovědec v plném znění nezpracoval, a jeho vřazení do historických, literárních a kulturních souvislostí. Český překlad v minulosti již nejspíše existoval, pořídil ho snad Pelclův neznámý žák, jak víme od Josefa Dobrovského, který to píše ve svém nekrologu F. M. Pelcla:⁴ „*Kronyka národu a jazyka německého v Čechách. Eine Übersetzung von seiner Geschichte der deutschen Sprache in Böhmen, vermuthlich von einem seiner Schüler*“.⁵ Dnes

¹ František Martin PELCL – Jan PÁN – Jiří ČERNÝ, *Paměti*, Praha 1956.

² Josef JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, Praha 1981, s. 193.

³ František Martin PELCL, *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen, wie auch von dem Einflusse, den sie auf Religion, Sitten, Regierung, Wissenschaften und Künste der Böhmen gehabt haben*, in: *Abhandlungen der Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaft auf das Jahr 1788 oder IV. Theil...*, Prag und Dresden 1789, s. 344–383; TÝŽ, *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen von 1341 bis 1789*, in: *Neuere Abhandlungen der Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften, I. Band*, Prag 1790, s. 281–310 [správně s. 282–312].

⁴ Josef DOBROVSKÝ, *Franz Martin Pelzel* [nekrolog], in: *Abhandlungen der Königlichen Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften von den Jahren 1802, 1803, 1804*, Prag 1804, s. 50–64.

⁵ Tamtéž, s. 63.

ovšem o tomto překladu neexistují žádné informace, je nezvěstný, což potvrzuje i současný český germanista a bohemista Václav Petrbok.⁶

Ve vztahu k metodologickým postupům, které budou v práci použity, je třeba na prvním místě uvést metodu překladu. Z výchozího (originálního) německy psaného textu Pelclova pojednání bude pomocí tzv. překladových postupů (transformací) vytvořen překlad v cílovém jazyku, tedy češtině. Zužitkována bude rovněž progresivní metoda, a to zvláště v rámci dokumentování ohlasů a recenzí na Pelcovo dílo, jež budou sledovány od těch nejstarších až po ty nejnovější. Částečně upotřebena bude také biografická metoda, především při popisu zásadních mezníků ze života Františka Martina Pelcla. Pochopitelně aplikována bude též komparativní (historicko-srovnávací) metoda, zejména v rámci obsahové analýzy obou dílů Pelcových *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*, kde budou jeho vývody srovnávány se závěry moderní historické vědy.

Diplomová práce je rozdělena do čtyř hlavních částí, přičemž první kapitola pojednává o vzájemných vztazích německy a česky mluvících obyvatel Čech pohledem historiografie českých zemí do poloviny 18. století, tedy od středověku až do počátků nástupu osvícenství. Tato kapitola má za cíl ukázat rozdíl mezi nahlížením na německé etnikum očima dějepisců epochy středověku, humanismu a 17. a počátku 18. století, a osvícenců v čele s F. M. Pelclem, jenž svým způsobem završil práci svých předchůdců v oblasti výzkumu česko-německých vztahů.

Druhá kapitola se věnuje přehledu nejvýznamnějších životních okamžiků a výběru nejdůležitějších děl F. M. Pelcla, přičemž tyto aspekty budou představeny pouze stručně, neboť rozhodně nepatří mezi tzv. „bílá“ místa českého dějepisectví.⁷ Pro kontext jsou však podle mého názoru nezbytná.

⁶ Václav PETRBOK, *František Martin Pelcl a jeho příspěvky k dějinám vzdělanosti*, in: Josef Förster – Ondřej Podavka – Martin Svatoš (edd.), *Historia litteraria v českých zemích od 17. do počátku 19. století*, Praha 2015, s. 201, pozn. 47.

⁷ Co se týče literatury k životu a dílu F. M. Pelcla, tak na prvním místě je třeba uvést soustavný odborný zájem Josefa Johanidese, jenž je autorem nejen řady článků, ale zejména tří souhrnných monografií – Josef JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, Praha 1981; TÝŽ, *František Martin Pelcl (1734–1801). Život a dílo. Soupis základních pramenů a literatury*, Rychnov nad Kněžnou 1981; TÝŽ, *Knihovna Františka Martina Pelcla*, Rychnov nad Kněžnou 2003. Dále se komplexně zabývali Pelcovým životem a dílem Josef HANUŠ, *František Martin Pelcl, český historik a buditel*, Praha 1914; Stanislav DVOŘÁK, *Rod F. M. Pelcla, českého buditele*, Rychnov nad Kněžnou 1934 a Zdeněk ŠIMEČEK, *František Martin Pelcl*, in: *Věstník Československé akademie věd*, č. 4., Praha 1969, s. 410–424. Z dalších prací srov. zejména Ondřej FRANTA – Josef VYCPÁLEK – František TISCHER, *Pelclův almanach z prací bývalých žáků gymnasia rychnovského a úvodního nástinu životopisného Františka Martina Pelcla od bohoslovce Fr. Tischera*, Rychnov nad Kněžnou 1893; Alena RICHTEROVÁ, *Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla (1734–1801), nyní ve fondech Národní knihovny České republiky*, Praha 2007; Jiří OPELÍK (ed.) a kol., *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce* (dále pouze LČL). Díl 3. Sv. 2. P-Ř, Praha 2000, s. 854–857; Václav BARTUŠEK, *Úloha piaristického řádu v mládí Františka Martina Pelcla*, in: Jan Tydlitát (ed.), *František Martin Pelcl: sborník příspěvků z odborného semináře*, Rychnov nad Kněžnou 2001, s. 11–19; Jaroslav VRCHOTKA,

Kapitola třetí se pak zabývá vnější a vnitřní charakteristikou Pelclových *Dějin Němců a jejich jazyka v Čechách*. Co se týče vnějších dějin, tak jsou zde vyloženy jednak informace o zvoleném Pelclově publikačním orgánu tzv. *Abhandlungen/Neuere Abhandlungen*, jednak jsou v rámci této části popsány ohlasy a recenze na dílo v průběhu 19., 20. a 21. století. Tato pasáž slouží současně i jako přehled dosavadního bádání ohledně *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*. V rámci vnitřních dějin je pak provedena obsahová analýza obou částí díla s důrazem na vysvětlení některých Pelclových faktografických omylů a s tím souvisejícím uvedením názorů moderních historiků.

Závěrečná čtvrtá kapitola ztělesňuje, jak již bylo výše zmíněno, hlavní a nejpřínosnější část této diplomové práce, přičemž její náplní je český překlad Pelclova německy psaného pojednání.

Z bibliotécké činnosti Františka Martina Pelcla v Nostické knihovně v Praze, in: Jan Tydlitát (ed.), František Martin Pelcl: sborník příspěvků z odborného semináře, Rychnov nad Kněžnou 2001, s. 28–35; Květoslava HAUBERTOVIČOVÁ, *O archivářské činnosti F. M. Pelcla (příspěvek k vývoji rodinného archivu falknovských Nosticů)*, in: Sborník archivních prací (dále jen SAP) 25, č. 2, 1975, s. 339–358.

1 VZTAH NĚMECKY A ČESKY HOVOŘÍCÍCH OBYVATEL ČESKÝCH ZEMÍ V HISTORIOGRAFII DO POLOVINY 18. STOLETÍ

1.1 Němci pohledem středověké historiografie v českých zemích

Německojazyčná menšina žila pohromadě s českojazyčnou většinou na území Čech a Moravy, jež po staletí náleželo do svazku Svaté říše římské.⁸ Během této koexistence toho titito obyvatelé na jednu stranu od sebe mnoho pochytili a přejali, ale na tu druhou na sebe neustále pohlíželi jako na protipóly, jelikož byli odděleni jazykem, zvyky, obyčejí i právem.⁹ V průběhu dlouho trvajícího společného života s Němci a sousedství s nimi se rovněž silně proměňoval český obraz Němců v dílech středověkých a raně novověkých historiků, a to nejen ve vývoji a čase, ale také vzhledem k faktu, že Němci byli vždy diferencovaným celkem a Češi je také tak vnímali. Poměr Čechů a Němců byl dějepisci sledován zejména ve dvou rovinách – jednak v přístupu k Němcům usazeným v českých zemích a jednak k těm zahraničním, žijícím na území německých zemí.¹⁰ Tuto práci středověkých a raně novověkých českých autorů v oblasti výzkumu česko-německých vztahů posléze svým způsobem završil František Martin Pelcl, a právě proto bude na tomto místě popsáno a shrnuto úsilí jeho předchůdců.

Obraz Němců v českých zemích byl reflektován již od časů českých středověkých legend. Jedním z prvních příkladů jsou legendy prokopské, a to konkrétně *Vita minor* (*Život menší*) a *Vita Antiqua* (*Život starobylý*). Starší legendou je *Vita minor*, jež vznikla v první polovině 12. století zřejmě v období prvního latinského opata Sázavského kláštera Dětharta (1097–1134). Jejím autorem byl sázavský mnich české národnosti odporem k Němcům.¹¹ V tzv. *Životě menším* je zmiňován jakýsi opat Němec, který se za panování Spytihněva II. (1031–1061) dostal na Sázavský klášter a byl pak z něho ranami berly sv. Prokopa vypuzen.¹² Co se týče doby sepsání, tak mladší je *Vita antiqua*, jež byla zhotovena ve druhé polovině 13. století.¹³ Ta bývá také někdy označována písmenem F, a to podle svého objevitele Julia

⁸ Hans Dieter ZIMMERMANN, *Dějinné sousedství Čechů a Němců*, Praha 2012, s. 9.

⁹ Ferdinand SEIBT, *Německo a Češi: Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*, Praha 1996, s. 11.

¹⁰ Jan KŘEN, *Obrazy Němců a Německa v české společnosti*, in: Jan Křen – Eva Broklová (edd.), *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, Praha 1998, s. 21.

¹¹ Jana NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000, s. 60.

¹² Václav CHALOUPECKÝ – Bohumil RYBA, *Středověké legendy prokopské: jejich historický rozbor a texty*, Praha 1953, s. 61.

¹³ J. NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku*, s. 62.

Feifalika, jenž našel její text v rukopise v augustiniánském klášteře na Starém Brně.¹⁴ V 16. kapitole *Života starobylého* je zmínka o knížeti Spytihněvovi II., který vyhnal sázavské mnichy z jejich kláštera a na jejich místo dosadil opata Němce s jeho bratry. V 17. kapitole je pak stejně jako ve své předloze, kterou byla výše zmíněná *Vita minor*, vylíčena hrozba ran svatoprokopskou opatskou berlou namířená proti vetřelci – německému opatovi.¹⁵

Němcům byla věnována široká pozornost i v českých kronikách, jejichž dějepisická tradice se zrodila u osoby děkana pražské kapituly – Kosmase.¹⁶ Ten svou *Kroniku českou* (*Chronica Boemorum*) sepsal ke konci svého života, někdy mezi lety 1119 až 1125.¹⁷ Kosmas se ve své *Kronice* vyjadřuje na adresu Němců často velmi ostře, když například zmiňuje, že jsou „úskoční“, a že je „jim vrozena pýcha, s níž vždy s nadutou domýšlivostí shlížejí na Slovary a jejich jazyk“. Jeho nepřátelský tón se neobrací ani tak proti Němcům za hranicemi, ale zejména proti Němcům v Čechách.¹⁸ Kosmas se cítil být omezován německými duchovními, kteří působili na předních místech v církevní správě v zemi na úkor Čechů, což dokládá jeho emotivní popis nálad českého duchovenstva po biskupské volbě, jež se konala po smrti biskupa Šebíře.¹⁹ U Kosmy můžeme také nalézt i jakési rané zemské vlastenectví, v jehož duchu se ohrazuje proti cizincům – Němcům a Polákům – jež ohrožují integritu přemyslovského státu.²⁰ Toto zaujetí proti Němcům a Polákům vyplynulo jednak z jeho poznání jazykových a zvykových rozdílů nabytých při pobytech v cizině, a jednak z již zmíněné rivality mezi domácím a německým duchovenstvem.²¹

Na Kosmu navazují historická díla sepsaná v Čechách do konce 13. století, která jsou na něm jako zakladateli české historiografie závislá, a jež na něj vědomě a často i chronologicky navazují. Pro autory těchto děl se v literatuře ustálilo označení *Pokračovatelé Kosmovi*.²² Mezi tzv. „první pokračovatele“ se řadí *Mnich sázavský* a tzv. *Kanovník vyšehradský*, jejichž kroniky vznikly v průběhu 12. století.²³ U obou můžeme nalézt zmínky o Němcích v českých zemích, přičemž prvně tomu tak je u Kanovníka vyšehradského, jenž

¹⁴ Jan DUŠEK, *Svatý Prokop v literárních pramenech*, Bakalářská práce na Ústavu české literatury a komparistiky FF UK, Praha 2011, s. 33.

¹⁵ V. CHALOUPECKÝ – B. RYBA, *Středověké legendy prokopské*, s. 47.

¹⁶ Josef ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, Praha 2007, s. 380.

¹⁷ J. NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku*, s. 67.

¹⁸ Dušan TŘEŠTÍK, *Kosmas: studie s výběrem z Kosmovy kroniky*, Praha 1972, s. 84.

¹⁹ KOSMAS – Karel HRDINA – Marie BLÁHOVÁ, *Kosmova kronika česká*, Praha 2012, s. 235.

²⁰ Gabriela VESELÁ, *Česko-německá literární křížovatka. Kapitoly k dějinám literatury a překladu*, Praha 2020, s. 12.

²¹ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 2009, s. 27.

²² J. NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku*, s. 72.

²³ Kanovník VYŠEHRADSKÝ – Mnich SÁZAVSKÝ – Zdeněk FIALA – Marie BLÁHOVÁ – Milena HONZÍKOVÁ – Václava Vladivoj Tomek – Karel HRDINA – Jiří RATHOUSKÝ, *Pokračovatelé Kosmovi*, Praha 1974, s. 5.

straní vyšehradské kapitule a knížeti Soběslavovi I. Ten se stává hlavním hrdinou jeho kronikářského díla o letech 1125–1141.²⁴ Tzv. Kanovník vyšehradský líčí porážku římsko-německého krále Lothara III. ze Supplinburgu, kterou mu uštědřil Soběslav I. v bitvě u Chlumce dne 18. února 1126 za pomoci zásahu sv. Václava. V souvislosti s bitvou je zmiňován i letící orel křičící na Sasy a vyhlížející jejich mrtvoly.²⁵

Němců se dotýká i *Mnich sázavský*, jehož text byl sepsán mezi lety 1173–1176, a je tedy asi o třicet let mladší než vyprávění Kanovníka vyšehradského.²⁶ Jako Kosmův pokračovatel dovedl zápisy do roku 1162 a podal v nich především události z období vlády Vladislava II. Svým smýšlením byl Mnich sázavský Čech, jenž hájil samostatnost a bezpečnost českého státu proti německé útočnosti.²⁷ Podle své předlohy, kterou mu byla i legenda o životě sv. Prokopa, prvního opata Sázavského kláštera, píše o opatu Němci, „člověku plném vášnivě zloby“, jenž byl ustanoven do čela kláštera po prvním vyhnání slovanských mnichů, proti němuž údajně zasáhl sám sv. Prokop.²⁸

Obraz Němců byl reflektován i „druhými pokračovateli Kosmovými“, které reprezentují dva letopisy – *Annales Ottakariani (Příběhy krále Přemysla Otakara II.)* a *Vyprávění o zlých letech po smrti krále Přemysla Otakara II.*²⁹ Němci jsou tématem zejména „Zlých let“, které jsou samostatným líčením poručnictví Oty Braniborského v Čechách. Jsou zde vylíčeny škody a útrapy, které způsobili Otovi ozbrojenci i jiní Němci, kteří využili těžké situace v Čechách po smrti Přemysla Otakara II.³⁰ Konkrétně se kronikář zmiňuje o tom, co způsobili braniborští žoldnéři pražskému duchovenstvu, a také o věznění královny Kunhuty a mladého Václava na Bezdězu.³¹ Celé vyprávění je protknuto nenávisť k braniborským vojákům i všem ostatním Němcům, kteří přitáhli do Čech, aby zde loupili.³² Autor mluví také o Sasech („Dolnoněmcích“), z jejichž rodu pocházeli braniborští cizinci, kteří s Otou přišli do

²⁴ F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, s. 28.

²⁵ Marie BLÁHOVÁ, *Vidění kanovníka Víta: zjitřené emoce nebo promyšlená inscenace?*, in: Petr Kopička (ed.) *Fontes ipsi sitiunt: sborník prací k sedmdesátinám archiváře a historika Eduarda Mikuška*, Litoměřice – Praha 2016, s. 35–36.

²⁶ J. NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku*, s. 74.

²⁷ F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, s. 28.

²⁸ Marie BLÁHOVÁ, *Národ v pojetí českých středověkých intelektuálů*, in: Wojciech Iwańczak – Janusz Smolucha (edd.), *Wspólnoty male i duze w społeczeństwach Czech i Polski w średniowieczu i w czasach wczesnonowożytnych*, Kraków 2010, s. 26.

²⁹ J. NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku*, s. 79–80.

³⁰ Marie BLÁHOVÁ, *Druhé pokračování Kosmovo*, Sborník historický (dále pouze SH) 21, 1974, s. 21.

³¹ J. NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku*, s. 82.

³² Kanovník VYŠEHRADSKÝ – Mnich SÁZAVSKÝ – Z. FIALA – M. BLÁHOVÁ – M. HONZÍKOVÁ – V. V. TOMEK – K. HRDINA – J. RATHOUSKÝ, *Pokračovatelé Kosmovi*, Praha 1974, s. 211.

Čech, a vkládá do textu kapitolu *O původu Sasů*, jež převzal z kroniky převora Frutolfa z Michelsbergu, kde jsou staří Sasové popisováni velmi nepříznivě.³³

Dalšími dvěma pracemi, které se věnovaly osudům německého etnika v českých zemích a jež vznikly v první polovině 14. století, byly *Kronika Zbraslavská (Chronicon Aulae regiae)* a *Kronika tak řečeného Dalimila*. Zbraslavskou kroniku začal psát její první autor, zbraslavský opat Ota Duryňský, po smrti krále Václava II. (21. 6. 1305) a dovedl ji až do března roku 1314, kdy zemřel.³⁴ Otovým cílem, i podle jeho vlastních slov v předmluvě k první knize, bylo oslavit zakladatele zbraslavského kláštera Václava II. a vylíčit ho jako vzor křesťanského panovníka.³⁵ Jeho část kroniky se tak vyznačuje výrazným legendistickým charakterem.³⁶ Otovým pokračovatelem a autorem druhé části Zbraslavské kroniky se stal taktéž opat zbraslavského kláštera, Petr Žitavský, jenž se ujal psaní kroniky nejspíše nedlouhou po Otově smrti roku 1314. Petr také výrazně proměnil Otův historiografický záměr, kdy už nechtěl psát jen klášterní kroniku, ale chtěl se zabývat významnými událostmi jak z dějin českého království, tak z okolních států.³⁷ Právě až zásluhou jeho jedinečné osobnosti, vzdělaného a znalého muže i dobře informovaného účastníka řady politických událostí, se stala Zbraslavská kronika svou formou a obsahem vrcholným dílem české středověké historiografie.³⁸ Oba opati a autoři kroniky byli německé národnosti, což není nic překvapivého, jelikož tehdy valná většina řeholníků, kteří v českých cisterciáckých kláštřech žili, byli Němci. Jednalo se nejčastěji o Bavyry, Duryňky a Sasy nebo o tzv. „české Němce“, jež pocházeli z německy hovořících rodin usedlých v Čechách a na Moravě.³⁹ Výjimkou nebyl ani Zbraslavský klášter a právě o těchto říšských Němcích, kteří zde pobývali a řadili se mezi vůbec první mnichy na Zbraslavi, *Kronika zbraslavská* pojednává.⁴⁰ Co se týče dalších zmínek o Němcích, tak část kroniky sepsaná Petrem Žitavským zmiňuje vládu Jindřicha Korutanského, kdy byl Zbraslavský klášter nejprve terčem útoku bavorských bojovníků a posléze roku 1310 drancován míšeňským vojskem.⁴¹ Žitavský ve Zbraslavské

³³ J. NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku*, s. 83.

³⁴ Petr ŽITAVSKÝ – František HEŘMANSKÝ – Rudolf MERTLÍK – Zdeněk FIALA – Marie BLÁHOVÁ, *Zbraslavská kronika: Chronicon Aulae regiae*, Praha 1975, s. 8.

³⁵ Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Ota Duryňský, zbraslavský opat a kronikář*, *Mediaevalia Historica Bohemica* (dále jen MHB) 20, č. 1, 2017, s. 47.

³⁶ J. NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku*, s. 132.

³⁷ Tamtéž, s. 132.

³⁸ F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví*, s. 30.

³⁹ Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Počátky působení cisterciáckých opatů Dětricha, Heidenreicha a Konráda na dvoře Václava II.*, MHB 17, č. 1, 2014, s. 16.

⁴⁰ P. ŽITAVSKÝ – F. HEŘMANSKÝ – R. MERTLÍK – Z. FIALA – M. BLÁHOVÁ, *Zbraslavská kronika*, s. 8.

⁴¹ Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*, Praha 2014, s. 213, pozn. č. 476.

kronice také popisuje a odsuzuje spor mezi německými a českými stavy a zdůrazňuje příslušnost Němců k Čechům.⁴²

Staročeská kronika tak řečeného Dalimila vznikla někdy na počátku druhého desetiletí 14. století, přičemž se jedná o první česky psané historické dílo a vůbec jedno z prvních literárních děl v češtině.⁴³ Autor kroniky není znám a jeho konkrétní osobu nelze za současného stavu pramenů spolehlivě určit. Je známo pouze to, že byl původem Čech, na svou dobu mimořádně vzdělaný, dobře obeznámený s prostředím i s politickou situací českého státu, a také s prostředím a myšlením české šlechty.⁴⁴ Příčinou jeho anonymity mohla být i protiněmecká tendence kroniky, která by mu mohla způsobit obtíže jak mezi německy mluvícími příslušníky církevních kruhů, tak u německých úředníků a panovnického dvora.⁴⁵ Právě odpor vůči Němcům se line kronikou od počátku až do jejího konce.⁴⁶ Nenávist vůči Němcům tak řečeného Dalimila se obrací zejména proti německým měšťanům v Čechách, tj. německému patriciátu jako rozhodující mocenské síle předních královských měst.⁴⁷ Německý patriciát královských měst se totiž začal na přelomu 13. a 14. století rychle vzmáhat na úkor české šlechty, která se v době braniborské vlády stala rozhodující zárukou jednoty českého státu a jeho politiky.⁴⁸ Myšlenky a postoje české šlechty autor ve své kronice vyjadřuje a sdílí, jí je celé dílo také adresováno.⁴⁹ Podle tak řečeného Dalimila byla šlechta zastáncem českých zájmů, které brání proti cizincům – Němcům, a měla dokonce převzít vládu v zemi v případě, kdy se panovník spolčí s Němci.⁵⁰ Dalimil se ovšem nezmiňuje jen o sporu německých měšťanů a šlechty, ale i o Němcích na královském dvoře. Varuje například před přítomností Němců v panovníkově radě a vůbec jejich zvaní do Čech. Dobrý český vládce podle něho „netrpí Němce v radě, nepouští je do země, ale pronásleduje je a vyhání“.⁵¹

⁴² Diether KRYWALSKI, *Geschichte der deutschsprachigen Literatur des Mittelalters in den böhmischen Ländern*, Olomouc 2009, s. 394.

⁴³ DALIMIL – Marie BLÁHOVÁ – Marie KRČMOVÁ – Hana VRBOVÁ, *Kronika tak řečeného Dalimila*, Praha – Litomyšl 2005, s. 5.

⁴⁴ Tamtéž, s. 201.

⁴⁵ Marie BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. Svazek 3. Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského okruhu a její pramenná hodnota*, Praha 1995, s. 181.

⁴⁶ DALIMIL – M. BLÁHOVÁ – M. KRČMOVÁ – H. VRBOVÁ, *Kronika tak řečeného Dalimila*, s. 208.

⁴⁷ Zdeněk UHLÍŘ, *Pojem zemské obce v tzv. Kronice Dalimilově jako základní prvek její ideologie*, *Folia historica Bohemica* (dále jen FHB) 9, 1985, s. 16.

⁴⁸ Zdeněk UHLÍŘ, *Národnostní proměny 13. století a český nacionalismus*, FHB 12, 1988, s. 144–145.

⁴⁹ DALIMIL – M. BLÁHOVÁ – M. KRČMOVÁ – H. VRBOVÁ, *Kronika tak řečeného Dalimila*, s. 209–210.

⁵⁰ David PAPAJÍK, *Obraz vztahu šlechty a měst v narativních pramenech z českých zemí od 14. století do dvacátých let 16. století*, *Historica Olomucensia* 56, 2019, s. 21.

⁵¹ M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, s. 240.

Česká verze kroniky byla poměrně záhy přeložena do němčiny, a to i přes svůj ostrý protiněmecký charakter.⁵² Německý rýmovaný překlad staročeské kroniky, s názvem *Di tutsch kronik von Behem lant*, vznikl buď ve třicátých, nebo v první polovině čtyřicátých let 14. století. Vlastimil Brom, jenž na německý rýmovaný překlad soustřeďuje svůj badatelský zájem a zpřístupnil ho také v moderní edici,⁵³ považuje za nejranější časovou hranici pro možnou dataci díla rok 1330 související se smrtí královny Elišky (28. září 1330), za nejpozdější hranici vzniku pak bitvu u Kresčaku, jež se odehrála 26. srpna 1346.⁵⁴ Brom ovšem předkládá i užší vymezení vzniku, přičemž se domnívá, že text vznikl nejspíše mezi lety 1342–1346, a hypoteticky ještě přesněji v rozmezí let 1342–1344.⁵⁵ Německý překlad lze lokalizovat do prostředí Prahy, přičemž jedna pasáž naznačuje dokonce konkrétněji Staré Město pražské. Co se týče osoby překladatele, tak se s největší pravděpodobností jednalo o německy mluvícího duchovního pobývajícího v Praze.⁵⁶ Zajímavostí oproti české verzi kroniky je to, že německý rýmovaný překlad byl zčásti zbaven nepřátelských výpadů vůči Němcům.⁵⁷ Autor rozlišuje mezi Němci přicházejícími z říše a Němci usazenými v Čechách.⁵⁸ Tato diferenciaci zesiluje zejména v závěru německé kroniky, kdy čeští Němci jsou označováni jako „měšťané“ a říšští Němci jako „cizinci“. Invektivy vůči Němcům jsou sice v určité míře zachovány, ale v německé verzi se jedná výhradně o „Němce říšské“.⁵⁹ Ostatně tato diferenciaci sahá až do první poloviny 19. století, přičemž ji užívá ještě chomutovský historik a jezuita František Pubička (1722–1807) ve svém životním díle *Chronologische Geschichte Böhmens unter den Slaven*, jež vyšlo 6 dílně v 10 svazcích mezi lety 1770–1805.⁶⁰ Čechy jsou zde pro Pubičku svobodným lénem (*Frankenlehn*) německé říše a říšští Němci jsou pro něho leckdy nepřáteli Čechů.⁶¹

Existuje i druhý německý překlad Dalimilovy kroniky s názvem *Die pehemische Cronica dewtcz*, jenž je oproti německému rýmovanému překladu mladší a je sepsán

⁵² DALIMIL – M. BLÁHOVÁ – M. KRČMOVÁ – H. VRBOVÁ, *Kronika tak řečeného Dalimila*, s. 210.

⁵³ Vlastimil BROM, *Di tutsch kronik von Behem lant: Die gereimte deutsche Übersetzung der Altschechischen Dalimil-Chronik = Rýmovaný německý překlad staročeské Dalimilovy kroniky*, Brno 2009.

⁵⁴ Tamtéž, s. 18.

⁵⁵ Vlastimil BROM, *Der deutsche Dalimil: Untersuchungen zur gereimten deutschen Übersetzung der altschechischen Dalimil-Chronik*, Brno 2006, s. 20.

⁵⁶ V. BROM, *Di tutsch kronik von Behem lant*, s. 18.

⁵⁷ Gabriela VESELÁ, *Česko-německá literární křižovatka: kapitoly k dějinám literatury a překladu*, Praha 2020, s. 28.

⁵⁸ DALIMIL – M. BLÁHOVÁ – M. KRČMOVÁ – H. VRBOVÁ, *Kronika tak řečeného Dalimila*, s. 211.

⁵⁹ Z. UHLÍŘ, *Národnostní proměny 13. století a český nacionalismus*, s. 152.

⁶⁰ Jakub ZOUHAR, *Osobnost a dílo Františka Pubičky S. I. ve světle české historiografie*, in: Acta Universitatis Carolinae: Historia Universitatis Carolinae Pragensis: Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy (dále pouze AUC-HUCP) 52, č. 2, Praha 2013, s. 46.

⁶¹ Jakub ZOUHAR, *František Pubička S. I. (1722–1807): barokní historik ve století rozumu*, Červený Kostelec 2014, s. 230.

v prozaické formě. Vznikl zřejmě v první polovině 15. století a je znám ve třech rukopisech, přičemž ten nejstarší pochází z roku 1444 a je dodnes dochován v Bayerische Staatsbibliothek pod označením Cgm 3967.⁶² Jak už napovídá datace, vznikl v husitském období, v prostoru Svaté říše římské, a to bez souvislosti s vývojově starším německým rýmovaným překladem.⁶³ Vlastimil Brom se pokusil dokonce i o užší přiblížení provenience překladu, a to na základě zápisu v již zmíněném rukopisu Cgm 3967, který spadá do bavorského prostoru a jenž je spojen s prostorem kláštera sv. Emmerama v Řezně, což odráží i nářeční charakter textu.⁶⁴ Zajímavostí oproti rýmovanému německému překladu je skutečnost, že zde nejsou viditelné žádné soustavné obsahové či ideové úpravy, a také protiněmecké pasáže jsou reprodukovány bez adaptací.⁶⁵

Němci v českých zemích byly předmětem zájmu i husitských historiografů. Prvním příkladem je Vavřinec z Březové (asi 1370 – asi 1437), který v době vypuknutí husitské revoluce žil ve shodě s pražským měšťanstvem českého jazyka, jež zaujímal nepřátelský postoj k pokusům německy hovořících bohatých kupců a patricijů o úplné ovládnutí Prahy.⁶⁶ Vavřincovo stěžejní dílo představuje *Husitská kronika*, jež je nejvýznamnějším a nejcennějším pramenem pro počátky husitského hnutí (léta 1419–1421). Je tomu tak zejména z toho důvodu, že Vavřinec je velmi dobře obeznámen s událostmi, o nichž píše.⁶⁷ Němci jsou podle jeho kroniky „protivníci Čechů“ a „ukrutní pronásledovatelé pravdy“.⁶⁸

Další významnou kronikou husitského období pojednávající o Němcích je latinsky psaná *Historia bohemica (Historie česká)* od italského humanisty, diplomata, historiografa a papeže (Pius II.) Enea Silvia Piccolominiho (1462–1464). Historii českou sepsal Silvio během svého léčebného pobytu v lázních Viterbo v červnu a červenci 1458.⁶⁹ Co se Němců týká, tak ty Piccolomini uvádí v souvislosti s počátky husitství. Podle něho za husitskou revoluci mohou Němci ovládající pražské učení. Dále se zmiňuje o Janu Husovi, který

⁶² Vlastimil BROM, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila a její středověké překlady do latiny a němčiny*, in: Lucie Heilandová – Jindra Pavelková (edd.), *Knížky naučení všelikého*, Brno 2019, s. 24.

⁶³ Vlastimil BROM, *Rýmovaný překlad Dalimilovy kroniky v kontextu její české a latinské textové tradice*, in: Renáta Modráková – Tomáš Klimek (edd.), *Cesta k rozmanitosti, aneb, Kavárenský povaleč digitálním historikem středověku: sborník příspěvků k životnímu jubileu PhDr. Zdeňka Uhlíře*, Praha 2016, s. 103.

⁶⁴ V. BROM, *Rýmovaný překlad Dalimilovy kroniky v kontextu její české a latinské textové tradice*, s. 30.

⁶⁵ Tamtéž, s. 29.

⁶⁶ Vavřinec z BŘEZOVÉ – František HEŘMANSKÝ, *Husitská kronika*, Praha 1954, s. 9.

⁶⁷ Vavřinec z BŘEZOVÉ – Marie BLÁHOVÁ – Jan Blahoslav ČAPEK – František HEŘMANSKÝ, *Husitská kronika: Píseň o vítězství u Domažlic*, Praha 1979, s. 311.

⁶⁸ Tamtéž, s. 312.

⁶⁹ PIUS II. – Dana MARTÍNKOVÁ – Alena HADRAVOVÁ – Jiří MATL – František ŠMAHEL, *Historia Bohemica: Historie česká*, Praha 1998, s. 40.

„Němcům universitu odňal“.⁷⁰ Dílo se těšilo živému zájmu, což dokládá i raný překlad do češtiny (1487).⁷¹ Ten pořídil kněz a brněnský kanovník Jan Húska na objednávku bratří Dobeše a Beneše z Boskovic a z Černé Hory, kteří patřili k větvi přední moravské šlechty.⁷² Vcelku nekvalitní překlad ovšem zapadl a nevyvolal žádný domácí ohlas. To se podařilo až Mikuláši Konáči z Hodiškova, jenž roku 1510 Silviovo dílo přeložil a vydal pod názvem *Česká kronika*.⁷³ Konáčovo vydání bylo zajímavé i z hlediska česko-německého antagonismu, přičemž již v předposlední z úvodních šesti sapfických slok svého tisku obdivuje Jana Žižku, který „porážel nepřátele Němce“.⁷⁴ Dalším Konáčovým specifickým je jeho národnostní rozlišení Čech z náboženského hlediska. Rozdělení českého národa na katolíky a kališníky je pro něho zároveň rozdělením národnostním, přičemž katolíci jsou Němci a kališníci Čechové. Nerozlišuje ani mezi říšským Němcem a českým katolíkem, z jeho úhlu pohledu mají stejnou víru, a tudíž jsou oba Němci.⁷⁵

O Němcích se vyjadřuje také anonymní spis *Krátké sebranie z kronik českých k výstraze věrných Čechů*, jenž spadá rovněž do husitské epochy. Vznikl v 15. století, přičemž František Palacký dospěl ve svém díle *Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber* (1830) k závěru, že musel být napsán v roce 1437 nebo 1438 jako součást agitace proti volbě Albrechta II. českým králem a ve prospěch kandidatury Kazimíra Polského. Celá první část Krátkého sebranie se opírá o několik pramenů, ale nejdůležitějším je Kronika tak řečeného Dalimila.⁷⁶ Právě z Dalimilovy kroniky vybíral autor protiněmecké pasáže a ty ještě tendenčně vyostřoval.⁷⁷ V první části chtěl pisatel ukázat, co všechno zlého způsobili Němci českému, resp. slovanskému národu. Zmiňuje se zde o Karlu IV., který prý všude Němcům nadřžoval, a to proto, že je chtěl přivést do Čech. Důležitou myšlenkou je varování před Němci, kteří Čechům zabili tři knížata. Zejména ze smrti Václava III. je obviňován „německý“ císař. Poukazováno je také na fakt, že Češi již měli tři „německé“ krále, Rudolfa Habsburského, Jindřicha Korutanského a Jana Lucemburského, za kterých se

⁷⁰ Arnošt Vilém KRAUS, *Husitství v literatuře, zejména německé. Část I. Husitství v literatuře prvních dvou století svých*, Praha 1917, s. 124.

⁷¹ PIUS II. – D. MARTÍNKOVÁ – A. HADRAVOVÁ – J. MATL – F. ŠMAHEL, *Historia Bohemica*, s. 43.

⁷² Jaroslav KOLÁR, *Poznámky k nejstaršímu českému překladu Historie české Eneáše Silvia*, in: Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi Rejchrtová (edd.), *Husitství – reformace – renesance: sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, Praha 1994, s. 810.

⁷³ PIUS II. – D. MARTÍNKOVÁ – A. HADRAVOVÁ – J. MATL – F. ŠMAHEL, *Historia Bohemica*, s. 43.

⁷⁴ Milan KOPECKÝ, *Literární dílo Mikuláše Konáce z Hodiškova*, Praha 1962, s. 88.

⁷⁵ Jan BOMBERA, *Konáčův překlad Sylviových záznamů o době husitské*, *Vlast* 52, č. 7-8, Praha 1938, s. 153–157.

⁷⁶ Naděžda KVÍTKOVÁ, *Agitační spis Krátké sebranie z kronik českých...z hlediska jeho záměru a stylu*, *Bohemistika*, č. 1, Poznaň 2001, s. 18–19.

⁷⁷ Tamtéž, s. 22.

jim moc nedařilo.⁷⁸ Z výše uvedeného vyplývá i hlavní cíl Krátkého sebrání – dokázat Čechům, že jejich králem nemá být v žádném případě zvolen Němec.⁷⁹

1.2 Němci pohledem české humanistické historiografie

Němcům byla věnována pozornost i v humanistické historiografii, jejíž epochu vymezuje období od konce husitství do Bílé hory. Stěžejními žánry humanistického dějepisectví byly historie a kroniky.⁸⁰ A právě v kronikách tohoto období se obraz Němců vyskytuje. Prvně tomu tak bylo v *Kronice o založení země české a prvních obyvatelích jejích*, kterou sepsal básník a epigramatik Martin Kuthen ze Šprinsberku (asi 1510–1564). Kronika byla vytištěna roku 1539 vlastním nákladem autora u českého knihtiskaře Pavla Severýna z Kapí Hory.⁸¹ Mimo jiné je významná i tím, že zde Kuthen jako první z českých kronikářů vyslovil tezi, že Slované nebyli původními obyvateli našich zemí.⁸² Co se týče Němců, tak se Martin Kuthen zmiňuje o vypovězení Němců Spytihněvem II., o braniborské nadvládě po roce 1278, viní Němce za to, že byli příčinou husitských válek, a také podle něho Němci mohou za upálení Jeronýma Pražského.⁸³

V pořadí další a nejvýznamnější kronikou tohoto období, kde se nacházejí zmínky o Němcích, je *Kronika česká* Václava Hájka z Libočan. Její vydání se datuje do roku 1541, přičemž vytištěna byla v pražské malostranské tiskárně Jana Severina ml. za spolupráce Ondřeje Kubeše ze Žípů.⁸⁴ Kronika vznikala v prostředí a s podporou humanistické družiny Jana st. Hodějovského z Hodějova a byla do té doby nejucelenějším a nejpodrobnějším vypsáním českých dějin, které bylo navíc čtenářsky živé a přitažlivé.⁸⁵ Pokud jde o Němce, tak ti jsou pro Hájka vnější nepřátelé a na jejich konto přidává protiněmecké vyznění událostí přebíraných i z Kosmy a Dalimila.⁸⁶ V souvislosti s Němci se Hájkova *Kronika česká*

⁷⁸ Antonín POLÁK, *Krátké sebrání z kronik českých k výstraze věrných Čechův*, Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko – historicko – jazykozpytná (dále pouze VKČSN) 1904, č. 3, Praha 1905, s. 3–4.

⁷⁹ Tamtéž, s. 8.

⁸⁰ Zdeněk BENEŠ, *Historický text a historická skutečnost: studie o principech českého humanistického dějepisectví*, Praha 1993, s. 18–19.

⁸¹ Ondřej HÝSEK, *Vybrané kroniky tzv. zobecněného humanismu a jejich autoři v kontextu doby. Srovnání historiografických spisů Václava Hájka z Libočan, Martina Kuthena ze Šprinsberka, Bohuslava Bilejovského, Jana Dubravia a Sixta z Ottersdorfu*, Disertační práce na FF MU, Brno 2013, s. 194.

⁸² F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, s. 74–75.

⁸³ Josef Vítězslav ŠIMÁK, *O kronice Martina Kuthena ze Šprinsberka*, Časopis Musea Království českého (dále pouze ČMKČ) 88, 1914, s. 394.

⁸⁴ Václav Hájek z LIBOČAN – Jan LINKA – Petr VOIT, *Kronika česká*, Praha 2013, s. 1365.

⁸⁵ Zdeněk BENEŠ, *Čist Hájka*, in: Ivo Frolec (ed.), *Literární mystifikace, etnické mýty a jejich úloha při formování národního vědomí: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 20. – 21. 10. 2001, Uherské Hradiště 2001*, s. 83.

⁸⁶ V. H. z LIBOČAN – J. LINKA – P. VOIT, *Kronika česká*, s. 1386.

zmiňuje o závěru vlády Karla IV., který údajně „více miloval Němce než Čechy“.⁸⁷ Pozornost je věnována i Václavu IV., který lákal Němce do Čech, dosazoval je do úřadu konšelů Nového Města pražského, a za jehož vlády byli prý Češi utiskováni Němci na pražské univerzitě.⁸⁸ Němci podle Hájka mohou i za šíření wycklifsých bludů, které zmátly, nakazily, a porušily „lid český“.⁸⁹ Autor Kroniky české líčí také bitvu u Domažlic z léta 1431, která je zápasem mezi husitskými radikály (Čechy) a Němci.⁹⁰ Hájková kronika byla brzy přeložena i do němčiny, a sice Janem Sandelem, který se narodil ve druhé polovině 16. století ve Žluticích a jenž působil jako městských písař v Kadani a Chomutově.⁹¹ Sandelův překlad byl vydán poprvé v Praze ve dvou dílech v letech 1596 a 1598, dále pak na německém území, v Norimberku (1697) a v Lipsku (1718). Četnost vydání a jejich relativně malý časový odstup ukazují na dlouhodobou oblíbenost překladu.⁹² Jazykově spadá Sandelův překlad do období rané nové horní němčiny (*Frühneuhochdeutsch*), ale jsou zde rozpoznatelné již rysy následující epochy – nové horní němčiny (*Neuhochdeutsch*).⁹³ V souvislosti s celkovým vyzněním Sandelova překladu lze říci, že se moc neliší oproti Hájkovu originálu a je celkově velmi zdařilý a věrný. Modifikovány jsou pouze konfesijní záležitosti, kde se autor snažil zeslabit negativně zaměřenou formulaci Hájka vůči Němcům vyplývající z jeho pozice katolického kronikáře.⁹⁴

Němci v českých zemích se zabývá i významný český humanista, nakladatel, překladatel, lexikograf, univerzitní profesor a historik Daniel Adam z Veleslavína (1546–1599), a sice ve své kronice, která vyšla roku 1585 v Praze, a jejíž zkrácený název zní *Kroniky dvě o založení země české a prvních obyvatelích jejích*. Jedná se o neobvykle uspořádané společné vydání dvou starších českých kronik – překlad *České kroniky* vydané původně roku 1458 Eneášem Sylviem Piccolominim od Mikuláše Konáče z Hodiškova (1480–1546) a *Kroniku o založení země české a prvních obyvatelích jejích* sepsanou Martinem Kuthenem.⁹⁵ Důvodem pro spojení obou kronik bylo to, že Sylviova kronika vypravuje české dějiny bez uvádění letopočtů, zatímco Kuthenova kronika události datuje,

⁸⁷ V. H. z LIBOČAN – J. LINKA – P. VOIT, *Kronika česká*, s. 1393.

⁸⁸ A. V. KRAUS, *Husitství v literatuře, zejména německé*, s. 213.

⁸⁹ Petr ČORNEJ, *Hájkův obraz husitské epochy*, in: Jan Linka (ed.), *Na okraj Kroniky české*, Praha 2015, s. 91.

⁹⁰ Tamtéž, s. 98.

⁹¹ Jan ZÍTEK, *Jan Sandel, překladatel Hájkovy kroniky české*, VKČSN 1905, č. 6, Praha 1905, s. 6.

⁹² Vlastimil BROM, *Německý překlad Hájkovy Kroniky české Johanna Sandela v kontextu vybraných německých zpracování starších historiografických děl z českých zemí*, in: J. Linka (ed.) *Na okraj Kroniky české*, s. 131.

⁹³ Hana ŠMAJSTRLOVÁ, *Kronika česká von Václav Hájek z Libočan in der Übersetzung von Johannes Sandel*, Bakalářská práce na FF MU, Brno 2011, s. 10.

⁹⁴ V. BROM, *Německý překlad Hájkovy Kroniky české Johanna Sandela*, s. 146.

⁹⁵ Zdeněk BENEŠ, *Daniel Adam z Veleslavína, nakladatel a literát*, in: Zdeněk Beneš (ed.), *Duchem, ne mečem. Fakta, úvahy souvislosti*, Praha 2003, s. 118–119.

takže se obě práce navzájem doplňují. Veleslavín byl totiž přesvědčen, že bez chronologie a datování je historie pouhou rozprávkou.⁹⁶ V souvislosti s Němci se Daniel Adam z Veleslavína zmiňuje o „Bójích, národu německém“, kteří dle něj byli nejstaršími obyvateli Čech. Dále píše o prvním pražském biskupu Dětmarovi, jehož označuje jako „Němce ze Sas“, a o posledním pražském arcibiskupu předhusitské doby Konrádu z Vechty, o němž říká, že byl „též Němec, rodem z Vestfálí“. Vestfálce obecně označuje Veleslavín jako Sasy, tedy Němce.⁹⁷ Stejně jako pro mnohé předchozí kronikáře jsou Němci v očích Veleslavína nepřátelé Čechů, což dokazuje následující věta:

„Staří Čechové jsauce jako v hrsti Němcům zavřeni a majíce vůkol sebe mnohé nepřátele, s nimiž časté války vésti museli, koruny královské od císařův římských, skrze platné služby a pomoci Říši činěné, sobě dobyli, a obhajující ji před násilnou mocí a nepřátelskými vpády okolních i dalekých národův, mnohá vítězství obdrživali a jiné země k svému panství připojili.“⁹⁸

Velmi zajímavým dílem z období humanismu, jež se také dotýká Němců v Čechách, jsou tzv. *Paměti* kutnohorského renesančního humanisty Mikuláše Dačického z Heslova (1555–1626), jenž byl synem zakladatele šlechtického rodu s přídomkem z „Heslova“ – Ondřeje Dačického z Heslova.⁹⁹ Paměti Mikuláše Dačického navazují již na starší zápisy, které započal ve druhé polovině 15. století jeho praděd Mikuláš Bartoš z Práchnan a jež představují typ měšťansko-zemanské rodinné kroniky.¹⁰⁰ Mikuláš Dačický ve svých Pamětech vyjadřuje celkem silný odpor vůči Němcům, s kterými se stýkal dnes a denně, jelikož Kutná Hora byla od 16. století jedním z hlavních cílů emigrace horníků z německy mluvících zemí.¹⁰¹ Němce považoval za zhoubce kutnohorského blahobytu, a nejvíce právě ty, kteří ze ziskuchtivosti poškozovali provoz dolů, hutí a mincovny.¹⁰² Celkově Mikuláš Dačický sledoval rozmach Němců v Čechách a zejména v Kutné Hoře se značnou nevolí, přičemž na ně nahlížel jako na parazity, kteří mají prospěch z české práce a bohatství.¹⁰³

⁹⁶ Milan KOPECKÝ, *Daniel Adam z Veleslavína*, Praha 1962, s. 28.

⁹⁷ Zdeněk BENEŠ, *Pojmy národ a vlast v díle Daniela Adama z Veleslavína*, Acta Universitatis Carolinae: Philosophica et historica 1, 1988: Philosophica et historica. Studia historica 32 – Problémy dějin historiografie 4, 1989, s. 63–64.

⁹⁸ Tamtéž, s. 65.

⁹⁹ Petr Miloslav VESELSKÝ, *Pánové Dačičtí z Heslova od jich počátků až na naše doby vůbec, jakož i Mikuláš Dačický z Heslova a jeho literární činnost zvlášť: rodo- životní a povahopisné studie*, Kutná Hora 2011, s. 31.

¹⁰⁰ F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, s. 87.

¹⁰¹ Martin WOLF, „Na obranu svobody Čechův“. *Pojetí národa v dílech pobělohorských evangelíků*, Bakalářská práce na Ústavu českých dějin FF UK, Praha 2021, s. 49.

¹⁰² Mikuláš Dačický z HESLOVA – Josef JANÁČEK – Jiří MIKULEC, *Paměti. Mikuláš Dačický z Heslova*, Praha 1996, s. 46.

¹⁰³ M. WOLF, „Na obranu svobody Čechův“, s. 50.

1.3 Němci pohledem českého dějepisce 17. a počátku 18. století

Obraz Němců byl reflektován též v dílech 17. a první poloviny 18. století. V průběhu 17. století se vrací dějepisce k tradici období humanismu a historikové se často spokojují se sbíráním množství materiálu, který posléze uveřejňují v dílech encyklopedického charakteru.¹⁰⁴

Příkladem toho je český pobělohorský emigrant Pavel Stránský ze Záp (1583–1657), jenž je autorem encyklopedicky pojatého obrazu českého předbělohorského státu a jeho společnosti s názvem *Respublica Bojema (O státě českém)*.¹⁰⁵ Toto hlavní latinsky psané Stránského dílo vyšlo poprvé v holandském nakladatelství bratří Elzevirů roku 1634 v Leidenu, a to jako 31. mezi 35 svazky elzevirské sbírky tzv. „států“.¹⁰⁶ Co se týče Stránského a jeho pohledu na Němce, tak ti jsou pro něj hlavním a jediným nepřítelem Čechů, což dokazuje ve svém díle na více místech. Například u českých panovníků charakterizuje jejich poměr k Němcům tak, že chová sympatie k těm, kteří je omezují nebo vyhánějí ze země, a vyjadřuje odstup vůči těm, kteří jim vycházejí vstříc. Pozitivní vztah k Němcům považuje i za důvod k sesazení panovníka, což manifestuje na příkladech Bořivoje II. a Jindřicha Korutanského.¹⁰⁷ Stránský se obrací také proti poněmčení některých venkovských oblastí Čech, a také proti poněmčování některých měst. Píše o německosti vnějších krajů (Loketsko, Chebsko a Kladsko) a na ostatním území Čech připomíná Broumovsko,¹⁰⁸ Most, Ústí nad Labem a Chomutov. Za poněmčení Mostu a Ústí můžou dle něj jednak časté sňatky tamních měšťanek s obyvateli Míšně, a jednak nedostatečná péče vlády o pěstování češtiny. Ukázkový příklad německé rozpínavosti manifestuje na Chomutovu, jenž je podle něho „prý prvé z českých měst, kde se usadili němečtí přistěhovalci, vypudili poznenáhlu český jazyk a naplnili město svými krajany“. Na germanizaci Chomutova dokládá nebezpečí, jež Čechům hrozilo a stále hrozí od „Němců stěhovavých, kteří pohrdají krbem a půdou, kde spatřili světlo světla, a vyhledávají si – ke zhoubnému nebezpečí pro náš jazyk – sídla mezi příslušníky našeho národa“.¹⁰⁹ Dalšími znaky nepřátelství Němců vůči Čechům pro Stránského jsou kupříkladu tyto: Němci nenávidí

¹⁰⁴ Karla STRNADOVÁ, *Moravské kronikářské relace 17. století a jejich postavení v kontextu dějin české literatury*, Disertační práce na Katedře bohemistiky FF MU, Olomouc 2010, s. 22–23.

¹⁰⁵ F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisce*, s. 93.

¹⁰⁶ Pavel STRÁNSKÝ – Bohumil RYBA, *Český stát: Okřik*, Praha 1953, s. 437.

¹⁰⁷ Eduard MAUR, *Pojetí národa a národních dějin v díle M. Pavla Stránského O státě českém*, in: K počtě profesora Miroslava Hrocha: věnováno 65. jubileu prof. Miroslava Hrocha a na počest jeho jmenování doktorem honoris causa Univerzity v Uppsale, Praha 1998, s. 49.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 46.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 48.

Slovany a opovrhují jimi, jsou lační po moci, pomlouvají Čechy, často dávají přednost cestě moci před cestou práva, jsou odvěkými nepřáteli Čechů a je to „národ náročný, závistivý a sousedům obtížný“.¹¹⁰ Stránský se také zmiňuje o státoprávním poměru Čech k říši, přičemž Čechy jsou pro něho státem Čechů a říše státem Němců, dějiny Čech dějinami Čechů a dějiny říše dějinami Němců. Začlenění Čech do svazku Sváté říše římské je pro něho počátek vlády Němců nad Čechy.¹¹¹

Zatímco ve Státě českém se Pavel Stránský snažil o zdánlivě nestranný encyklopedický styl, tak v jeho spisu *Okřík na nedbalého Čecha učiněný r. 1618* je protiněmecký postoj a jasné stranictví pro český národ, více než patrné.¹¹² Stránskému vadila čím dál tím větší přítomnost Němců v českých kostelích a upozorňuje na to, že pod záminkou víry, a to zejména šířením evangelického náboženství, dojde v Čechách k masivnímu šíření německví.¹¹³ Právě poněmčování pražských evangelických kostelů bylo Stránského hlavním motivem k tomu, aby sepsal svůj *Okřík*.¹¹⁴ V něm Stránský odmítá povolit pro Němce usazené v Čechách německé bohoslužby a požaduje, aby se naučili česky. Ovládání češtiny požaduje i u sedláků, a to za účelem jejich úplné čechizace. V očích Stránského jsou všichni domácí, tj. „čeští Němci“, jež po staletí žijí v pohraničí Čech, pouhými hosty – politicky neplnoprávními obyvateli země.¹¹⁵

Obě jeho díla – *Okřík* i *Respublica Bojema* – se vyznačují protiněmeckým zaměřením, což ovlivnily zejména dva faktory. Tím prvním byl jeho pobyt v Litoměřicích, kde žil a zastával funkci děkana a posléze konšela. Litoměřice totiž ležely na česko-německém jazykovém pomezí, Stránský tak zde byl svědkem rozmachu německého etnika a německého jazyka. Druhým faktorem byla Stránského koncepce jazykové čistoty národa a péče o národní jazyk, jíž přikládal mimořádnou důležitost a považoval ji za hlavní úkol státu.¹¹⁶ Velkým nedostatkem bylo pro něj právě míšení jazyků, které stírá rozdíly mezi národy, oslabuje národ a vede ke zhoubným převratům.¹¹⁷ Důraz na jazykovou jednotu a čistotu souvisel ještě s jedním důležitým prvkem pro Stránského, jenž představoval společný původ jeho příslušníků. Pouze národní nesmíšenost zaručovala dle jeho názoru Čechům družnost a

¹¹⁰ Eduard MAUR, *Pojetí národa v díle českých pobělohorských exulantů*, in: Michaela Hrubá (ed.), *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*. Sborník z konference konané v Muzeu města Ústí nad Labem ve dnech 5. – 6. listopadu 1998, Ústí nad Labem 2001, s. 178–179.

¹¹¹ E. MAUR, *Pojetí národa a národních dějin v díle M. Pavla Stránského O státě českém*, s. 50.

¹¹² M. WOLF, „*Na obranu svobody Čechův*“, s. 34.

¹¹³ Josef KLIK, *Národnostní poměry v Čechách od válek husitských do bitvy bělohorské*, Praha 1922, s. 63.

¹¹⁴ M. WOLF, „*Na obranu svobody Čechův*“, s. 34.

¹¹⁵ E. MAUR, *Pojetí národa a národních dějin v díle M. Pavla Stránského O státě českém*, s. 42.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 43.

¹¹⁷ E. MAUR, *Pojetí národa v díle českých pobělohorských exulantů*, s. 177.

vzájemnou spojitost.¹¹⁸ Stránský proto kritizuje i Čechy, kteří se namísto úcty k svému jazyku a tradicím národa a vlasti, spolčují s Němci.¹¹⁹

Jazykovou jednotu země a národní nesmíšenost země jako nezbytný předpoklad zdravé existence národa vyzdvihuje i poslední biskup Jednoty bratrské a jeden z největších Čechů – Jan Amos Komenský (1592–1670).¹²⁰ Oproti Stránskému ovšem u Komenského nenalezneme protiněmecký nacionalismus, ale naopak výroky, které jsou vůči Němcům příznivé.¹²¹ Například v jeho syntéze *Clamores Eliae (Křiky Eliášovy)* se svými výroky přímo obrací ke Germánii, což dokládá jeho známá formulace „*Europae cor Germania, Germaniae Bohemia, Bohemiae Praga*“. Tento rozdílný Komenského postoj vysvětluje Josef Válka tím, že německá reformace odstranila někdejší česko-německé nepřátelství.¹²²

Do dějepisectví 17. století spadá také tzv. *Kronika mladoboleslavská* sepsaná Jiřím Kezeliem Bydžovským (1576–1654), původem z Nového Bydžova, jenž působil v Mladé Boleslavi jako radní písař a v letech 1618–1625 zastával funkci primátora.¹²³ Jiří Kezelius se ve své kronice pokusil nastínit osudy města Mladé Boleslavi od jeho založení až do své současnosti, přičemž se dá říci, že *Kronika mladoboleslavská* není jen kronikou města, ale též osobní výpovědí autora.¹²⁴ Ten svým nacionalismem připomíná Mikuláše Dačického a i v jeho kronice můžeme nalézt protiněmecké nálady.¹²⁵ Kezelius celkově neměl Němce v oblibě a skrz prsty pozoroval jejich hospodářskou a národní rozpínavost, přičemž vůbec nejvíce byl znepokojen přílivem Němců do města jeho působení – Mladé Boleslavi. Uznával pouze Němce, kteří měli upřímně rádi český národ a ovládali český jazyk.¹²⁶ Jiří Kezelius zastával obecný názor městského stavu, podle kterého by měli němečtí přistěhovalci pro zisk městského práva ovládat češtinu. Právě vůči Němcům, kteří neuměli česky, projevoval největší antipatii.¹²⁷

Němcům věnoval ve svém díle pozornost i historik, jezuita, hagiograf a vůbec jedna z nejvýznamnějších osobností českého baroka – Bohuslav Balbín (1621–1688). Nejvíce se proti Němcům a němčině obracel Balbín ve své *Rozpravě na obranu jazyka slovanského*,

¹¹⁸ E. MAUR, *Pojetí národa a národních dějin v díle M. Pavla Stránského O státě českém*, s. 43.

¹¹⁹ M. WOLF, „*Na obranu svobody Čechův*“, s. 35–36.

¹²⁰ E. MAUR, *Pojetí národa v díle českých pobělohorských exulantů*, s. 177.

¹²¹ Josef VÁLKA, *Obsah pojmů národ a vlast u Komenského: otázce Komenského „moravanství“*, *Vlastivědný věstník moravský* (dále pouze VVM) 22, č. 3, 1970, s. 287.

¹²² E. MAUR, *Pojetí národa v díle českých pobělohorských exulantů*, s. 179.

¹²³ Marie TOŠNEROVÁ, *Kroniky českých měst z předbělohorského období: úvod do studia městského kronikářství v Čechách v letech 1526–1620*, Praha 2010, s. 155.

¹²⁴ Tamtéž, s. 157–158.

¹²⁵ M. WOLF, „*Na obranu svobody Čechův*“, s. 53.

¹²⁶ Jiří Kezelius BYDŽOVSKÝ – Zdeněk KAMPER, *Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Bydžovského sepsaná*, Mladá Boleslav 1935, s. 60–61.

¹²⁷ M. WOLF, „*Na obranu svobody Čechův*“, s. 53–54.

zvláště pak českého, která je klíčem k jeho dílu a vůbec k jeho myšlení. Nutno podotknout, že úplně první edici této práce vydal roku 1775 pod názvem *Dissertatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohemica*¹²⁸ právě František Martin Pelcl, o čemž bude pojednáno na příslušném místě níže v rámci podkapitoly „Pelcova vědecká tvorba“. Rozprava zrála v Balbínovi od počátku jeho vědecké činnosti a její hlavní teze jsou formulovány už v dřívějších pracích. Proti šíření německého živlu v Čechách se vymezuje Balbín již v *Divě Vartensis* a ještě více se jeho vlastenectví projevuje v *Epitome historica rerum Bohemicarum*, kde taktéž horlí proti Němcům v Čechách.¹²⁹ Vše vrcholí v již zmíněné Rozpravě, kde Balbín například konstatuje, že po smrti Přemysla Otakara II. připadalo v českých zemích na jednoho Čecha deset Němců, a že v mnohých městech a městečkách se hovořilo německy. Dále zde poukazuje na to, že Čechy jsou obklíčeny německými zeměmi a již několikrát v historii byly zaplaveny německými vojsky a sloužily říšským králům i císařům.¹³⁰

Na Balbínovo vlastenectví navázal jeho pokračovatel Tomáš Pešina z Čechorodu¹³¹ (1629–1680), jenž zastával funkci kapitulního děkana u sv. Víta v Praze a později získal důležitý úřad arcibiskupského generálního vikáře *in spiritualibus*. Právě tyto úřady mu umožnily, aby mohl dosazovat českojazyčné kněží na úkor těch německojazyčných. To dokládá jeho vizitace v Plzni na podzim roku 1672, při níž když zjistil, že faráři v některých česky mluvících obcích neznají český jazyk, tak jim nařídil jazyková cvičení v češtině s výhrůzkou, že pokud nebudou schopni kázat česky, budou jim odebrána jejich benefícia.¹³² Pešinovo vlastenectví se promítlo i v jeho literární tvorbě, zejména v českém vydání *Prodromus Moravographiae*¹³³ (*Předchůdce Moravopisu*), který vydal „ku poctivosti národu a jazyka svého českého“.¹³⁴ V tomto díle se proti Němcům obrací v souvislosti s husitskou revolucí, kdy podle něho vedlo utiskování Čechů Němci v Praze k následným bouřím.¹³⁵ V *Předchůdci Moravopisu* si Pešina také stěžuje na potlačení češtiny a rozmachu němčiny na

¹²⁸ František Martin PELCL (ed.), *Bohuslav Balbini Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica, praecipue Bohemica. Ad clarissimum Virum Th. Cz. Opus posthumum*, Praeae 1775.

¹²⁹ Jiří RAK – Jan Pavel KUČERA, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983, s. 139–140.

¹³⁰ Antonín REJZEK, *P. Bohuslav Balbín T. J.: jeho život a práce*, Praha 1908, s. 334–335.

¹³¹ K jeho osobě srov. Martina BOHAČIAKOVÁ, *Historik Jan Tomáš Pešina z Čechorodu (19. 12. 1629 – 3. 8. 1680)*, *Studia Historica Tyrnaviensia* 9-10, 2010, s. 160–170; Jarmila ALEXOVÁ, *Počátecký rodák Tomáš Jan Pešina z Čechorodu a jeho místo ve vývoji pobělohorské češtiny*, *Vlastivědný sborník Pelhřimovska* 10, 1999, s. 107–112.

¹³² J. RAK – J. P. KUČERA, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, s. 156.

¹³³ V nedávné době byl tento Pešinův spis z roku 1663 vydán v moderní edici. Srov. Ondřej KOUPIL – Jiří M. HAVLÍK (edd.), *Tomáš Pešina z Čechorodu: Prodromus Moravographiae, tj. Předchůdce Moravopisu*, Brno 2021.

¹³⁴ Tamtéž, s. 157.

¹³⁵ Václav Vladimír ZELENÝ, *Tomáš Pešina z Čechorodu: životopisná studie*, Praha 1884, s. 36.

Moravě po bělohorských událostech: „Na Moravě řeč německá již těchto let v přednějších městech jako i v krajích Slezska a Rakous se tejkajících hrubě moravskou přemáhá“.¹³⁶

Do okruhu českých vlasteneckých spisovatelů a historiků 17. a počátku 18. století patří také Jan František Beckovský (1658–1725), jenž vstoupil do českého dějepisceví dílem *Poselkyně starých příběhův českých*.¹³⁷ Na prvním svazku *Poselkyně*, který vyšel v lednu roku 1700 na Starém Městě pražském u nakladatele Jana Karla Jeřábka,¹³⁸ pracoval Beckovský v devadesátých letech 17. století, přičemž impulsem k tomu mu bylo oznámení o chystaném vydání německého překladu *Kroniky české* od Václava Hájka z Libočan. V úmyslu měl vydat i druhý díl *Poselkyně*, na němž pracoval snad dalších patnáct let, ale pro příliš vysoké vydavatelské náklady zůstala práce v rukopise a vyšla až ve třísvazkové edici Antonína Rezka mezi lety 1879–1880.¹³⁹

Německé etnikum je předmětem obsahu zejména prvního dílu *Poselkyně starých příběhův českých*, čerpajícího hlavně z Hájkovy kroniky a pojednávajícího o událostech v českých zemích do roku 1526. Beckovský je ovšem věcnější, strážlivější ve výrazech, vypouští některé Hájkem vybájené příhody a události a četné informace i doplňuje.¹⁴⁰ Strážlivost ve výrazech se projevuje právě i ve vztahu k Němcům, kdy Beckovský, ač silně vlastenecky smýšlející, neužíval na jejich adresu tak ostrá a rázná slova jako Hájek. Ostatně si to ani nemohl dovolit, vzhledem k době, kdy svou *Poselkyni* sepsal a vydal.¹⁴¹ V souvislosti s Čechy a Němci se Beckovský zmiňuje o jejich soužití za Karla IV., přičemž zajímavým faktem je, že poněkud mění Hájkův pohled. Zatímco pro Václava Hájka z Libočan byl Karel IV. větším milovníkem Němců než Čechů, v podání Beckovského je tomu jinak. Když má slavný císař zamezit v házení kamení po českých obyvatelích Prahy, odpoví smířlivě, že „musí v městech pražských Čech i Němce míti“. Další rozdíl v porovnání s Hájkem spočívá v tom, že on pro nepřátelská vojska i jednotlivce používá obecné označení Němci, naproti tomu Beckovský Němce odlišuje, přičemž jednou píše o Bavorech, podruhé o Sasech a potřetí o Švábech. Někdy se ovšem Beckovský a Hájek shodují, což je patrné například při popisu Němců za vlády Václava IV., kdy oba dva vyjadřují v souvislosti se

¹³⁶ V. V. ZELENÝ, *Tomáš Pešina z Čechorodu*, s. 37.

¹³⁷ Josef HANZAL, *J. F. Beckovský a jeho dílo*, in: Zuzana Pokorná – Martin Svatoš (edd.), *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách*, Praha 1992, s. 99–100.

¹³⁸ Antonín TRUHLÁŘ, *Jana Františka Beckovského Poselkyně starých příběhův českých díl I. (r. 1700)*, SH II, Praha 1884, s. 211,

¹³⁹ Pavel ROUS, *Jan František Beckovský: (1658–1725)*, Havlíčkovobrodsko: vlastivědný sborník 2, 1990, s. 6.

¹⁴⁰ J. HANZAL, *J. F. Beckovský a jeho dílo*, s. 100.

¹⁴¹ A. TRUHLÁŘ, *Jana Františka Beckovského Poselkyně starých příběhův českých díl I.*, s. 292.

spory o univerzitu obavy o české etnikum v Praze.¹⁴² Jan František Beckovský se v *Poselkyni* pozastavuje též u osoby pražského biskupa Tobiáše z Bechyně, kterého považuje za ochránce českého jazyka i národa, a jenž podle něj vykořenil německý jazyk přinesený Branibory z českého království.¹⁴³

Němce ve svém díle zmínil i Beckovského současník Jan Florián Hammerschmidt (1652–1735). Je tomu tak zejména v práci *Prodromus Gloriam Pragensem*, která byla vydána tiskem roku 1723 v Praze u tiskaře Wolfganga Wickharta a bývá historiky označována jako jeho nejdůležitější a nejrozsáhlejší dílo.¹⁴⁴ V *Prodromu* podrobně Hammerschmidt líčí vpád Sasů do Prahy roku 1631.¹⁴⁵ Dále se v sedmé kapitole téhož díla věnuje pražským arcibiskupům, kteří jsou podle něho již od počátku pražského biskupského úřadu vévodové a knížata Svaté říše římské.¹⁴⁶ Saský vpád, i když mnohem stručněji, je popsán také v další Hammerschmidtově práci *Historia Pragensis*,¹⁴⁷ jejíž rukopisný originál se původně nacházel ve třech foliantech v knihovně Arcibiskupského semináře v Praze a dnes je uložen v depozitním trezoru knihovny Katolické teologické fakulty UK v Praze.¹⁴⁸ V *Historii Pragensis* je také podrobně vylíčena slavnost při vjezdu Ferdinanda I. jakožto německého císaře do Prahy roku 1558.¹⁴⁹

Němců v českých zemích se dotkl i český kněz, plzeňský měšťan, spisovatel a překladatel Antonín Frozín (1676–1720) ve vlastenecké předmluvě svého vlastního překladu spisu W. Gumpenberga *Obroviště mariánského Atlanta svět celý Mariánský v jediné knížce nesoucí*, jenž byl vydán roku 1704 v Praze. Jeho předmluva k *Obrovišti mariánskému* představuje první česky vydanou jazykovou obranu 18. století a je velmi zajímavým svědectvím své doby i české barokní slovesnosti.¹⁵⁰ Největší historická hodnota této předmluvy spočívá v popisu národnostní situace v Čechách. Právě za tímto účelem Frozín prozkoumal při svém putování po Čechách mezi lety 1699 až 1701 všech patnáct českých krajů (mimo Chebska a Kladska) a na základě svých poznatků se pokusil načrtnout jazykové

¹⁴² Miloš SLÁDEK, *Několik poznámek ke vztahu Hájkovy Kroniky české a Beckovského Poselkyně*, in: Na okraj Kroniky české, s. 171–172.

¹⁴³ A. TRUHLÁŘ, *Jana Františka Beckovského Poselkyně starých příběhův českých díl I.*, s. 217.

¹⁴⁴ Jana CIGLEROVÁ, *Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (na příkladu díla Prodromus Gloriam Pragensem)*, Diplomová práce na Ústavu českých dějin FF UK, Praha 2009, s. 24.

¹⁴⁵ Jaroslav KADLEC, *Jan Florián Hammerschmidt*, Časopis společnosti přátel starožitností (dále pouze ČSPS) 61, 1953, s. 101.

¹⁴⁶ J. CIGLEROVÁ, *Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny*, s. 47.

¹⁴⁷ J. KADLEC, *Jan Florián Hammerschmidt*, s. 101.

¹⁴⁸ J. CIGLEROVÁ, *Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny*, s. 27.

¹⁴⁹ Jan Florián HAMMERSCHMIDT – Antonín PODLAHA (ed.), *Hammerschmidova Historia Pragensis*, VKČSN 1891, č. 6, Praha 1891, s. 108.

¹⁵⁰ Jan KUMPERA, *Antonín Frozín Plzeňský a jeho obrana českého národa a jazyka*, *Minulostí Západočeského kraje* 28, 1993, s. 235–236.

hranice mezi českým a německým etnikem. Dospěl k závěru, že poměr mezi Čechy a Němci je 75 % ku 25 % (3:1), bohužel jsou však jeho údaje příliš stručné a obecné, a navíc je nelze ověřit.¹⁵¹

Zapotřebí také je, byť přímo nepsal o Němcích v českých zemích, připomenout Pelclova současníka Karla Heinricha Seibta (1735–1806), s jehož osobou je spjata systematické pěstování němčiny v Praze od 60. let 18. století.¹⁵² To souviselo s jeho jmenováním nehonoraným profesorem krásných věd (*schöne Wissenschaften*) na pražské univerzitě, a to prostřednictvím dekretu Marie Terezie z 29. října 1763. Samotnou výuku zahájil Seibt v listopadu 1763, přičemž podstatnou skutečností bylo, že spolu s montanistou Johannem Thaddäem Peithnerem (1727–1792) a kameralistou Josephem Ignazem Butschekem (1741–1821) začali jako první laici od dob třicetileté války přednášet na pražské filozofické fakultě německy.¹⁵³ Karl Wotke ve své práci z roku 1907 označuje K. H. Seibta vůbec jako prvního, kdo v rakouské monarchii přednášel německy a nikoli latinsky.¹⁵⁴

Na samotný závěr této kapitoly je nutné shrnout, jak se historici od středověku přes epochu humanismu až po první polovinu 18. století dívali na česko-německé vztahy. Poměr českojazyčného a německojazyčného obyvatelstva by se celkově dal ve zkoumaném období charakterizovat jako antagonistický, přičemž počátek vzájemné nevráživosti je možno klást už do éry kronikáře Kosmy a českých středověkých legend. Co se týče vymezeného období, tak se také nedá nic jiného než souhlasit s vývodem Eduarda Maura, a sice, že Němci byli od tak řečeného Dalimila až po Daniela Adama z Veleslavína a Pavla Stránského chápáni jako cizinci ohrožující etnickou čistotu národa a jako hosté, kteří nemají žádný nárok na správu země. Na německy mluvící obyvatele kronikáři z českých zemí pohlíželi ve zmíněných údobích jako na úhlavní nepřátele českojazyčného obyvatelstva a připisovali jim ty nejhorší vlastnosti. Vrcholem v tomto ohledu byla *Kronika tak řečeného Dalimila*, kde je německy mluvící obyvatelstvo vnímáno a popisováno až xenofobním způsobem. Dalším obdobným rysem, zejména od dějepisců humanismu, je také interpretace poměru Čech k Říši, přičemž snahou bylo dokázat, že Čechy nebyly pouhými poddanými a nepřišly o svou svobodu. Typická byla představa, což bylo uvedeno na příkladu Stránského, že Říše je státem

¹⁵¹ Jan KUMPERA, *Zapomenutá obrana českého jazyka*, in: Zdeněk Hojda (ed.), *Kultura baroka v Čechách a na Moravě: sborník příspěvků z pracovního zasedání 5. 3. 1991*, Praha 1992, s. 96.

¹⁵² Jaromír POVEJŠIL, *Das Prager Deutsch des 17. und 18. Jahrhunderts*, Praha 1980, s. 113.

¹⁵³ Tomáš HLOBIL, *Výuka dobrého vkusu jako státní zájem: počátky pražské univerzitní estetiky ve střeoevropských souvislostech 1763–1805*, Praha 2011, s. 19.

¹⁵⁴ Karl WOTKE, *Karl Heinrich Seibt: der erste Universitätsprofessor der deutschen Sprach in Prag: ein Schüler Gellerts und Gottscheds*, Wien 1907, s. 1.

„Němců“ a Čechy jsou státem „Čechů“.¹⁵⁵ Animositu vůči německému etniku a německému jazyku vyjádřili ve svém díle v druhé polovině 17. století ještě historici Bohuslav Balbín, Tomáš Pešina z Čechorodu nebo Jan František Beckovský.

Vzhledem k následujícímu textu se v rámci tohoto závěru sluší připomenout, že výše zmíněné nepřátelství až xenofobi jako u Dalimila či Stránského bychom u osvícenských historiků včetně Pelcla hledali marně. U představitelů osvícenské historiografie dochází totiž k přeměně vztahu zejména k „českým Němcům“, kteří jsou například u Pubičky, Cornovy i Pelcla výslovně integrováni do celku českého území. Ovšem i přes oslabení česko-německého antagonismu osvícenské historiky neopouští velmi silné české jazykové vědomí, což uvidíme níže v rámci této diplomové práce u Pelcla a zejména jeho druhého dílu pojednání *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*, kde podrobuje josefínskou a tereziánskou jazykovou unifikaci na bázi němčiny tvrdé kritice.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Eduard MAUR, *Pojetí národa v české osvícenské historiografii: Ignác Cornova a František Martin Pelcl*, in: Zdeněk Hojda – Roman Prahl (edd.), *Mezi časy – kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800: sborník příspěvků z 19. ročníku symposií k problematice 19. století*, Praha 2000, s. 138–139.

¹⁵⁶ Eduard MAUR, *Pojetí národa ve starší české historiografii jako východisko koncepce českého národa v první polovině 19. století*, in: Milan Skřivánek (ed.), *Národní obrození a rok 1848 v evropském kontextu*, Litomyšl 1998, s. 13.

2 PŘEHLED ŽIVOTA A DÍLA FRANTIŠKA MARTINA PELCLA (1734-1801)

2.1 Životní dráha F. M. Pelcla

František Martin Pelcl (německy Franz Martin Pelzel) se narodil dne 11. listopadu 1734 v Rychnově nad Kněžnou¹⁵⁷ jako v pořadí čtvrté dítě Františka Adama Pelcla z Velké Zdobnice¹⁵⁸ a Alžběty Marsängerové z Kačerova.¹⁵⁹ Svou školní docházku zahájil František Martin na rychnovské městské škole, přičemž již od útlého mládí toužil studovat u zdejších piaristů, což mu bylo zřejmě na podzim roku 1745 skutečně umožněno.¹⁶⁰ Ovšem zda-li začal skutečně studovat u piaristů v roce 1745, nelze spolehlivě určit, jelikož se z této doby nezachovaly školní matriky rychnovského piaristického učiliště, ačkoliv jejich vedení bylo tehdy již řádovými pravidly nařízeno.¹⁶¹ Nižší piaristické gymnázium v Rychnově, a to jeho nejvyšší IV. třídu, tzv. syntax, Pelcl úspěšně dokončil nejspíše v roce 1750.¹⁶² Dokládá to i zápis v tzv. *libri calculorum* ze školního roku 1749/1750, kam se zapisovaly známky studentů podle tehdejší klasifikace. Pelcl obdržel známku „A“, a u jeho jména se objevila rovněž poznámka o mimořádném literárním nadání.¹⁶³ Na podzim roku 1750 tak dosáhl nejvyššího možného vzdělání, které mu mohl domovský Rychnov poskytnout, a bylo nutné se rozhodnout, kam povedou jeho další studijní kroky. Ty nakonec vedly do Hradce Králové, kde v letech 1750 až 1752 studoval vyšší gymnaziální třídy – poetiku a rétoriku. Avšak na podzim roku 1752 se Pelcl po nedlouhé době opět ocitl na rozcestí a společně se svou rodinou musel učinit rozhodnutí o svém dalším osudu.¹⁶⁴ Chtěl pokračovat ve studiích na univerzitě, ale jeho rodiče neměli mnoho peněz pro jeho vydržování a chtěli, aby se vyučil

¹⁵⁷ Rychnov nad Kněžnou je město v podhůří Orlických hor, jehož první písemná zmínka se vztahuje k osobě Heřmana z Drnholce, který figuruje jako svědek na listině Přemysla Otakara II. vydané 1. února 1258 ve Vídni. Rychnov byl významný svou řemeslnickou produkcí, a to zejména v oblasti soukenictví. Podrobněji viz Tomáš KOURIL – Antonín SVOBODA, *Dějiny Rychnova nad Kněžnou*, Rychnov nad Kněžnou 1924; Josef JUZA – Alena STRÁŽNICKÁ – Jindřich ŠROM, *Historie města Rychnova nad Kněžnou v datech*, Rychnov nad Kněžnou 1988.

¹⁵⁸ Ke genealogii rodu Pelclů a k osobě Františka Adama Pelcla podrobněji viz Stanislav DVOŘÁK, *Rod F. M. Pelcla, českého buditele*, Rychnov nad Kněžnou 1934, s. 9–44.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 44.

¹⁶⁰ J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 33–34.

¹⁶¹ Václav BARTUŠEK, *Osmý div světa: fenomén gymnázia v Rychnově nad Kněžnou od založení do reform Marie Terezie s přesahy na začátek 19. století*, Ústí nad Orlicí 2014, s. 133.

¹⁶² Václav BARTUŠEK, *Úloha piaristického řádu v mládí Františka Martina Pelcla*, in: J. Tydlitát (ed.), *František Martin Pelcl*, s. 14.

¹⁶³ V. BARTUŠEK, *Osmý div světa*, s. 134.

¹⁶⁴ J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 35–36.

ranhojičem.¹⁶⁵ Nakonec rodiče přesvědčil, aby mohl pokračovat v dalším studiu, ovšem pod podmínkou, že potřebné finance s tím související si obstará sám.¹⁶⁶ Posléze tedy odešel do Prahy, kde začal studovat filosofii u cisterciáků v koleji sv. Bernarda na Starém Městě pražském,¹⁶⁷ jež vznikla v druhé polovině třicátých let 17. století a navazovala na středověkou tradici.¹⁶⁸ Jeho studijní plány ovšem znesnadnily tereziánské školní reformy, v jejichž důsledku bylo studium u cisterciáků roku 1753 zapovězeno těm posluchačům, kteří nechtěli vstoupit do příslušného řádu a studovat bohosloví. Světští studenti, mezi něž patřil i Pelcl, měli nadále možnost studovat pouze u jezuitů. Jemu se však jejich vyučovací metody, které měl možnost poznat na studiích v Hradci Králové, nelíbily.¹⁶⁹ Rozhodl se tedy studium filosofie na rok přerušit a věnovat se soukromému studiu tehdy módní francouzštiny.¹⁷⁰ Po tomto ročním přerušení ale na své studijní povinnosti nezanevřel a vzdělání dokončil přeci jen u jezuitů v pražském Klementinu,¹⁷¹ kde se roku 1754¹⁷² stal bakalářem filosofie.¹⁷³

Následně se chtěl stát nejspíše knězem,¹⁷⁴ a proto rok studoval soukromě řečtinu a církevní dějiny, načež se přihlásil na teologickou fakultu.¹⁷⁵ Tu ovšem již po několika měsících opustil a přešel na práva, jejichž studium mu ale překazilo obsazení Prahy Prusy¹⁷⁶ v květnu roku 1757.¹⁷⁷ Pruské obléhání způsobilo v Praze velké škody, přičemž došlo ke zničení nebo poškození asi třetiny pražských domů včetně Pražského hradu¹⁷⁸ a univerzity, která byla dokonce zcela uzavřena.¹⁷⁹ František Martin Pelcl proto někdy začátkem května odešel do Vídně, kde poslouchal právnické přednášky Karla Antona Martiniho, svobodného

¹⁶⁵ Ondřej FRANTA – Josef VYCPÁLEK – František TISCHER, *Pelclův almanach z prací bývalých žáků gymnasia rychnovského a úvodního nástinu životopisného Františka Martina Pelcla od bohoslovce Fr. Tischra*, Rychnov nad Kněžnou 1893, s. 7.

¹⁶⁶ S. DVOŘÁK, *Rod F. M. Pelcla*, s. 47.

¹⁶⁷ Z. ŠIMEČEK, *František Martin Pelcl*, s. 412.

¹⁶⁸ Hedvika KUCHAROVÁ, *Cisterciácká kolej Bernardinum v Praze v 17. a 18. století*, in: Kateřina Charvátová (ed.), *900 let cisterciáckého řádu: sborník konference konané 28. – 29. 9. 1998 v Břevnovském klášteře v Praze*, Praha 2000, s. 193.

¹⁶⁹ J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 40–41.

¹⁷⁰ LČL 3. sv. 2. P-Ř, Praha 2000, s. 854.

¹⁷¹ Z. ŠIMEČEK, *František Martin Pelcl*, s. 412.

¹⁷² Tento rok se ovšem, zejména podle Josefa Johanidese, jeví jako značně problematický. Pelcovo jméno se totiž neobjevuje na seznamech bakalářů promováných na pražské univerzitě ze svobodných umění a filosofie v letech 1740–1760. Nicméně v literatuře o F. M. Pelclovi se často uvádí právě rok 1754.

¹⁷³ T. KOUŘIL – A. SVOBODA, *Dějiny Rychnova nad Kněžnou*, s. 232.

¹⁷⁴ S. DVOŘÁK, *Rod F. M. Pelcla*, s. 48.

¹⁷⁵ LČL 2, sv. 2, s. 854.

¹⁷⁶ Pruské obléhání Prahy trvalo od 6. května do 20. června 1757 a je označováno za jedno z nejničivějších obléhání v pražských dějinách. Podrobněji viz Pavel BĚLINA – Petr ČORNEJ – Jan Pavel KUČERA – Jiří MIKULEC – Pavla STÁTNIKOVÁ – Jan VLK, *Dějiny Prahy I. Od nejstarších dob do sloučení pražských měst (1784)*, Praha – Litomyšl 2007, s. 447–451.

¹⁷⁷ J. HANUŠ, *František Martin Pelcl*, s. 2.

¹⁷⁸ Josef JANÁČEK, *Malé dějiny Prahy*, Praha 1983, s. 233.

¹⁷⁹ Z. ŠIMEČEK, *František Martin Pelcl*, s. 412.

pána z Wasserburgu.¹⁸⁰ Hlavní náplní Pelclova pobytu ve Vídni bylo nicméně studování krásné, filosofické, estetické a historické literatury, a to jak v císařské dvorní veřejné knihovně, tak dalších velkých veřejných i soukromých vídeňských knihovnách.¹⁸¹ V hlavním městě habsburské monarchie rovněž dostal nabídky na místa preceptorů ve šlechtických rodinách, ale odmítl je, a po porážce Prusů v bitvě u Kolína se vrátil zpět do Prahy. Ta se ale nacházela v neutěšeném stavu, navíc univerzita byla uzavřena a profesori rozptýleni.¹⁸²

Po Pelclově návratu do Prahy dochází k období čtyř let (1757–1761), kdy toho není o jeho životních osudech příliš známo. Jasnější zprávy máme až ze začátku šedesátých let 18. století, kdy začal vykonávat funkci vychovatele Jana Nepomuka I. ze Šternberka,¹⁸³ příslušníka jednoho z nejstarších českých aristokratických rodů.¹⁸⁴ Hofmistrovskou dráhu u Šternberkových synů Jana a Joachima, s kterými trávil nejvíce času na zámku Osek u Rokycan, započal roku 1761.¹⁸⁵ Pelclovým úkolem bylo učit mladé Šternberky zejména čtení, psaní, latinu, francouzštinu, zeměpis a dějepis.¹⁸⁶ Ve funkci vychovatele setrval až do roku 1769, kdy obě šternberská hrabata – Jan i Jáchym – nastoupila do vojenské služby.¹⁸⁷

Po roce 1769 měl Pelcl v plánu studovat medicínu na vídeňské univerzitě, ale krátce před odjezdem obdržel lákavou nabídku pokračovat v roli šlechtického hofmistra, a to v rodině guberniálního rady, pozdějšího nejvyššího hofmistra a nejvyššího purkrabího Českého království Františka Antonína Nostice-Rienecka (1725–1794).¹⁸⁸ Ten svou osobností náležel k osvícenským aristokratům propagujícím moderní pojetí života a byl rovněž typickým představitelem šlechtického zemského patriota 18. století.¹⁸⁹ Na půdě Nostického paláce, jehož stavba byla finálně dokončena roku 1676,¹⁹⁰ měl Pelcl na starost hlavně výchovu pěti Františkových synů – Bedřicha Jana Chrysostoma, Jana Nepomuka, Františka Josefa, Josefa a Emanuela, které učil zeměpis, dějepis a morálku.¹⁹¹ Vychovatelství

¹⁸⁰ Karl Anton von Martini zu Wasserberg (1726–1800) byl rakouský právník a právní filosof, tlumočník a popularizátor myšlenek svého učitele Paula Josepha Rieggera, a také chránělec Gerharda van Swietena. K jeho osobě podrobněji viz Michael HEBEIS, *Karl Anton von Martini (1726–1800): Leben und Werk*, Frankfurt am Main 1996.

¹⁸¹ J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 49–51.

¹⁸² S. DVOŘÁK, *Rod F. M. Pelcla*, s. 48.

¹⁸³ Jan Nepomuk I. ze Šternberka (1713–1798) byl příslušníkem jednoho z již tehdy nejstarších českých šlechtických rodů. V letech 1771–1798 zastával úřad nejvyššího podkomořího králové v Čechách. Podrobněji viz Pavel JURÍK, *Šternberkové: panský rod v Čechách a na Moravě*, Praha 2013, s. 84.

¹⁸⁴ J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 52.

¹⁸⁵ J. HANUŠ, *František Martin Pelcl*, s. 3–4.

¹⁸⁶ J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 61.

¹⁸⁷ S. DVOŘÁK, *Rod F. M. Pelcla*, s. 49.

¹⁸⁸ V. PETRBOK, *František Martin Pelcl a jeho příspěvky k dějinám vzdělanosti*, s. 189.

¹⁸⁹ Jiří HÁS – Jaroslav TOVAČOVSKÝ, *Genealogie Nosticů z Nostic*, Praha 2002, s. 16.

¹⁹⁰ Václav LEDVINKA – Bohumír MRÁZ – Vít VLNAS, *Pražské paláce. Encyklopedický ilustrovaný přehled*, Praha 2000, s. 209.

¹⁹¹ V. PETRBOK, *František Martin Pelcl a jeho příspěvky k dějinám vzdělanosti*, s. 189.

ale nebylo zdaleka jedinou činností, kterou Pelcl u Nosticů vykonával. Roku 1770 byl jmenován hraběcím bibliotékářem a do jeho gesce se dostala nostická rodová knihovna.¹⁹² Ta byla založena Janem Hartvíkem Nosticem (1610–1683), patřila tehdy k předním pražským soukromým knihovnám a mezi její fondy náležel i jeden z nejlépe zachovaných exemplářů první tištěné knihy světa, tzv. Gutenbergovy bible.¹⁹³ Pelcl se staral o knihovnu spolu s Jaroslavem Schallerem (1738–1809),¹⁹⁴ jenž vychovával stejně jako on hraběcí syny. Jejich společnými silami došlo k novému uspořádání knihovny a jednotlivé knihy byly označeny lístky s grafickým heraldickým exlibris. Pelclovou zásluhou byl sepsán i katalog knihovny, který je seřazen alfabetycky dle oborů, eviduje celkem 8 824 svazků, a jehož čistopis zhotovený J. Schallerem se dochoval v nostickém fondu do dnešních dnů.¹⁹⁵ Později dostal Pelcl u Nosticů na starost také archiv, který vznikl v první čtvrtině 17. století, a jehož základ tvořila písemná pozůstalost Otty, svobodného pána Nostice. Vlastní archivářskou činnost ovšem Pelcl vykonával intenzivněji až po dvaceti letech v nostických službách, na konci osmdesátých a na počátku devadesátých let 18. století, kdy například vytvořil registry písemností pocházejících z let 1620 až 1790.¹⁹⁶ Mimo všechny pracovní závazky mohl ještě Pelcl navštěvovat u hraběcí rodiny tzv. „nostický salon“, který byl ve své době skutečným pojmem a těšil se v Čechách velkému kulturnímu významu. Probírala se zde společenská témata, klepy, ale i intelektuální problémy, přičemž se zde zdánlivě stíraly rozdíly mezi vzdělanci nepriviligovaného původu a urozenými šlechtici v tom kterém oboru.¹⁹⁷ Možnost docházet právě do prostředí „nostického salonu“, čerpat zde nové poznatky a setkávat se s ostatními učiteli a významnými osobnostmi měla nezpochybnitelný vliv na Pelclův intelektuální vývoj.¹⁹⁸

Ve službách Nosticů setrval Pelcl celých 23 let, přičemž během tohoto působení odmítl několik zajímavých pracovních nabídek ve státních službách. Například nepřijal na počátku sedmdesátých let místo profesora českého jazyka na vojenské akademii na Vídeňském Novém Městě, dále odřekl pozvání na katedru dějin v Erfurtu roku 1780 a v roce 1783 také

¹⁹² Richard ŠÍPEK, *Pražská majorátní knihovna hrabat z Nostic a Rienecka*, Zprávy památkové péče. Časopis státní památkové péče 65, č. 1, 2005, s. 33.

¹⁹³ Jaroslav VRCHOTKA, *Z bibliotécké činnosti Františka Martina Pelcla v Nostické knihovně v Praze*, in: J. Tydlitát (ed.), *František Martin Pelcl*, s. 28–29.

¹⁹⁴ K jeho osobě srov. Jiří ŠPĚT, *Příspěvky k životopisu Jaroslava Schallera*, ČSPS 64, č. 4, 1956, s. 214–218; Václav BARTŮŠEK, *Mezi výchovou, vědou, úřadem i řeholí. Život a dílo Jaroslava Schallera a jeho místo v české topografii a řádové historii*, *Studia historica Brunensia* (dále pouze SHB) 68, č. 1., 2021, s. 7–29, kde je i další literatura.

¹⁹⁵ R. ŠÍPEK, *Pražská majorátní knihovna hrabat z Nostic a Rienecka*, s. 33.

¹⁹⁶ K. HAUBERTOVÁ, *O archivářské činnosti F. M.*, s. 343–345.

¹⁹⁷ Pavel BĚLINA, *František Antonín Nostic (historický portrét)*, *Střední Evropa: Revue pro středoevropskou kulturu a politiku* 10, č. 42, 1994, s. 87.

¹⁹⁸ J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 85.

nabídku na profesora obecných dějin ve Vídni.¹⁹⁹ Co se týče finanční stránky, byl velmi slušně zabezpečen, jelikož pobíral služné ve výši 500 zlatých ročně spolu se zajištěným bydlením a stravou, což bylo dokonce více než platy některých tehdejších univerzitních profesorů. Navíc mu Nosticové přislíbili doživotní zabezpečení a měl u nich dostatek času na svou vlastní vědeckou činnost.²⁰⁰ Jak poznamenává Daniela Tinková, František Martin Pelcl patřil mezi těch málo badatelů, kteří měli to štěstí, že se mohli při svých výzkumech těšit celoživotní podpoře vzdělané šlechty.²⁰¹ Vzhledem k těmto všem zmíněným okolnostem se nedá divit Pelclovu přesvědčení setrvat v soukromých službách Nosticů až do roku 1792 a nevyužít žádné příležitosti přejít do státního sektoru.²⁰²

Zdánlivou možnost působení ve státních službách Pelcl reálně zvažoval na konci osmdesátých let 18. století, kdy Gottfried van Swieten²⁰³ zamýšlel v Praze zřídit stolicí dějin rakouské monarchie, v jejímž rámci by měl Pelcl hlavní slovo. Z této myšlenky ovšem nakonec sešlo, a to jak z důvodu odporu proti van Swietenovu systému, tak pro ne příliš příznivé naklonění dvorské kanceláře.²⁰⁴ Na další šanci však Pelcl nemusel čekat dlouho. Čeští stavové totiž začali na samém počátku devadesátých let 18. století upozorňovat na nedostatky ve výuce češtiny v Čechách, přičemž zdůrazňovali, že čeština se vyučuje již na vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě a na vídeňské univerzitě. Svá stanoviska stavové oficiálně stvrdili ve třetím soupise tzv. desiderii z 27. listopadu 1790, kde žádali o povznesení a zvelebení českého jazyka a poukazovali na jeho potřebnost.²⁰⁵ Tento návrh českých stavů ovšem zamítla dvorská komise. Obrat k lepšímu nastal až díky české dvorské kanceláři, která dekretem z 28. října 1791 stolicí češtiny pro pražskou univerzitu přislíbila. Oficiálně byla stolice českého jazyka konstituována dvorským dekretem z 18. května 1792, který podepsal nový císař František II.²⁰⁶ Po císařově schválení byl českým zemským guberniem 8. června 1792 vypsán konkurz na místo profesora českého jazyka na pražské univerzitě. Jako nejvhodnější kandidáti byli vybráni František Martin Pelcl, František Jan

¹⁹⁹ Z. ŠIMEČEK, *František Martin Pelcl*, s. 414.

²⁰⁰ J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 78-79.

²⁰¹ Daniela TINKOVÁ, *Osvícenství a věda v českých zemích 18. století*, AUCHUCP 57, č. 2, 2018, s. 24.

²⁰² J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 79.

²⁰³ Gottfried van Swieten (1733–1803) byl rakouským diplomatem, prefektem Císařské dvorské knihovny a též předsedou dvorské studijní a cenzurní komise. Zároveň byl mecenášem několika skladatelů klasické hudby, včetně Josepha Haydna, Wolfganga Amadea Mozarta a Ludwiga van Beethovena. K jeho osobě srov. Marion BRÜCK, „Swieten, Gottfried Bernhard Freiherr von“, in: *Neue Deutsche Biographie* 25, Berlin 2013, s. 731–732.

²⁰⁴ Karel KAZBUNDA, *Stolice dějin na pražské univerzitě: od obnovy stolice dějin do rozdělení university (1746–1882)*. Část 1., Praha 1964, s. 100.

²⁰⁵ Josef JOHANIDES, *Pelcova profesura české řeči a literatury na pražské univerzitě*, in: Josef Johanides – Josef Ouřada – Jan Tydlitát – Vladimír Koblížek – Zdeněk Šimeček, *František Martin Pelcl: první profesor české řeči a literatury na pražské univerzitě*, Rychnov nad Kněžnou 1993, s. 1–2.

²⁰⁶ Ivana ČORNEJOVÁ (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy. Díl II. 1622–1802*, Praha 1995, s. 117.

Tomsa a Karel Ignác Thám. České zemské gubernium doporučovalo Pelcla, a to zejména z důvodu výborné znalosti všech oborů českého jazyka, staré i nové češtiny, a také pro vykonávání dlouholeté pedagogické praxe u Šternberků a Nosticů.²⁰⁷ V konkurzu nakonec zvítězil Pelcl, a tak byl panovníkovým dekretem ze dne 25. ledna 1793 jmenován prvním českým profesorem české řeči a literatury.²⁰⁸ Ke slavnostnímu nastolení do úřadu došlo ve středu 13. března t. r. ve velké posluchárně v Klementinu,²⁰⁹ přičemž do funkce Pelcla uvedl Karel Rafael Ungar (1744–1807).²¹⁰ Při této příležitosti přednesl Pelcl řeč o užitečnosti a důležitosti českého jazyka – *Akademische Antrittsrede über den Nutzen und Wichtigkeit der böhmischen Sprache*.²¹¹ V úvodním projevu se snažil poukázat zejména na důležitost a užitečnost českého jazyka, jenž by podle něj neměl být cizí všem osobám, kteří v Čechách zastávají nějaký veřejný úřad.²¹² Promluvil také o důvodech pro změny jazykové politiky a aktivizaci češtiny, přičemž argumentoval jak praktickým užíváním češtiny při společenském styku, historickým právem, tak také faktem, že čeština jako vyspělý a dokonalý jazyk nemůže být odsouzena k zániku. Cílem jazykové politiky měl být podle Pelcla částečný individuální bilingvismus dosažený prostřednictvím školství.²¹³

František Martin Pelcl začal přednášet v poměrně vysokém věku 59 let,²¹⁴ tudíž když k jeho pracovnímu vyčerpání připočteme ještě starost o početnou rodinu, která čítala sedm dětí, není divu, že se jeho zdravotní stav začal brzy zhoršovat. Velká rána Pelcla postihla roku 1796, když mu zemřel syn Bedřich, přičemž sám od tohoto roku začal značně chřadnout. Od roku 1799 byl Pelclův stav dokonce natolik vážný, že ho na univerzitě musel zastupovat Jan Nejedlý.²¹⁵ V zimě roku 1800 navíc utrpěl zranění, když uklouzl na náledí na Karlově mostě, což jeho stav ještě zhoršilo. Pelcl nakonec zemřel o rok později, dne 24. února 1801, a o tři dny později 27. února byl pochován v Praze na malostranském hřbitově.²¹⁶ Jeho hrob (ovšem

²⁰⁷ J. JOHANIDES, *Pelcova profesura české řeči*, s. 7–8.

²⁰⁸ I. ČORNEJOVÁ (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, s. 117.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 117.

²¹⁰ K jeho osobě srov. Václav PUMPRLA, *Karel Rafael Ungar a jeho přínos k dějinám vzdělanosti*, in: *Historia litteraria*, s. 143–156; Ludmila KUBÁTOVÁ, *Karel Rafael Ungar*, in: *Národní knihovna, Časopis pro otázky knihovnické teorie a praxe*, Praha 1994, s. 95–114.

²¹¹ Z. ŠIMEČEK, *František Martin Pelcl*, s. 414.

²¹² František BAČKOVSKÝ, *K dějinám stolice jazyka českého při pražské universitě*, Praha 1889, s. 7.

²¹³ Václav VELČOVSKÝ, *Nesoužití. Česko-německá jazyková politika 18. – 20. století*, Praha 2014, s. 75.

²¹⁴ F. BAČKOVSKÝ, *K dějinám stolice jazyka českého při pražské universitě*, s. 6.

²¹⁵ S. DVOŘÁK, *Rod F. M. Pelcla*, s. 53–55.

²¹⁶ J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 280–281.

bez ostatků) byl roku 1994 převezen do domovského Rychnova nad Kněžnou,²¹⁷ kde je umístěn u hřbitovní zdi na zdejší novém hřbitově.²¹⁸

2.2 Pelclova vědecká tvorba

Pelclovy začátky vědecké tvorby mají své kořeny na počátku sedmdesátých let 18. století, spadají tedy do doby, kdy se v českých zemích etablovala novodobá literární kritika,²¹⁹ a kdy také začaly vznikat první časopisy.²²⁰ Pro jeho počátky odborné činnosti měla velký význam také dvě neformální sdružení, a sice Soukromá společnost nauk a Nosticův salon.²²¹ Zejména v prostředí osvíceného a národně uvědomělého salonu hraběte Nostice se totiž pěstovaly kontakty mezi historiky a filology měšťanského původu a zástupci české šlechty.²²² Pelcl měl možnost se zde setkávat s pražskými osvícenci, například s Gelasiem Dobnerem (1719–1790),²²³ Ignácem Antonínem Bornem (1742–1791)²²⁴ nebo s Mikulášem Adauktem Voigtem (1733–1787),²²⁵ přičemž zejména poslední dva jmenovaní stáli u zrodu jeho vědecké práce.²²⁶ Právě trojice zmíněných mužů – Pelcl, Born a Voigt – se aktivně podílela na vydávání prvního českého vědeckého časopisu, kterým byly *Prager gelehrte Nachrichten* (PGN).²²⁷ Tzv. *Pražské učené zprávy* byly vydávány od roku 1771 knihkupcem a nakladatelem Wolfgangem Christianem Gerlem²²⁸ a patřily mezi „literární“

²¹⁷ Josef JOHANIDES, *František Martin Pelcl a jeho proslavení potomci*, in: Miroslav Šesták – Emil Voráček (edd.), *Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací k sedmdesátinám Jana Valenty*, Praha 2000, s. 111.

²¹⁸ Marie BAŠOVÁ, *Sepulkrální památky okresu Rychnov nad Kněžnou*, Bakalářská práce na FF UHK, Hradec Králové 2015, s. 64.

²¹⁹ Václav PETRBOK, *Počátky literární kritiky v českých zemích v sedmdesátých letech 18. století*, in: Dalibor Dobiáš – Václav Smyčka (edd.), *Počátky literární kritiky v českých zemích (1770–1805)*, Praha 2021, s. 80.

²²⁰ Zdeněk ŠIMEČEK, *Počátky novinového zpravodajství a novin v českých zemích: (do devadesátých let 18. století)*, Brno 2011, s. 271.

²²¹ V. PETRBOK, *František Martin Pelcl a jeho příspěvky k dějinám vzdělanosti*, s. 190.

²²² Walter SCHAMSCHULA, *Die Anfänge der tschechischen Erneuerung und das deutsche Geistesleben (1740–1800)*, München 1973, s. 168.

²²³ K jeho osobě srov. Josef HAUBELT, *Dějepisectví Gelasia Dobnera*, Praha 1979; Milan KUDĚLKA, *Spor Gelasia Dobnera o Hájkovu kroniku*, Praha 1964; Ivo CERMAN, *Gelasius Dobner a česká šlechta: proměny šlechtické genealogie ve věku osvícenství*, in: *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 88–105; Václav BARTŮŠEK, *Gelasius Dobner a jeho vztah k piaristické knihovně v Kronice pražské piaristické koleje*, in: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: paměti – způsob zobrazení skutečnosti. Sborník z 10. odborné konference. Olomouc, 17. – 18. 10 2001*, Praha 2001, s. 117–125.

²²⁴ K jeho osobě srov. Jaroslav VÁVRA, *Ignaz Born als Schriftsteller der Aufklärung*, in: *Die Aufklärung in Österreich. Ignaz von Born und seine Zeit*, Frankfurt am Main 1991, s. 69–92.

²²⁵ K jeho osobě srov. Josef HANUŠ, *Mikuláš Adaukt Voigt, český buditel a historiky*, Praha 1910; Eva HYNDRÁKOVÁ, *Mikuláš Adaukt Voigt a česká historická věda na konci 18. století*, Dizertační práce na FF UK, Praha 2012; Josef FÖRSTER, *Mikuláš Adaukt Voigt a jeho přínos ke konceptu Historia litteraria*, in: J. Förster – O. Podavka – M. Svatoš (edd.), *Historia litteraria*, s. 125–142.

²²⁶ J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 87–88.

²²⁷ Stanislav PETR, *Pelclovy rukopisy z doby jeho působení v Královské české společnosti nauk*, in: J. Tydlitát (ed.) *František Martin Pelcl*, s. 36.

²²⁸ Claire MÁDL – Michael WÖGERBAUER – Petr PÍŠA, *Na cestě k „výborně zřízenému knihkupectví“: protagonisté, podniky a síť knižního trhu v Čechách (1749–1848)*, Praha 2019, s. 233.

časopisy, jejichž hlavním úkolem bylo recenzovat knižní produkci.²²⁹ Tomu se v PGN věnoval i sám Pelcl, přičemž pod značkou Mz (Martin Franz), jak ho identifikoval historik Josef Hanuš, recenzoval francouzské knihy pro mládež nebo české knihy *Kniha pro děti* a *Kniže Honzik*.²³⁰ Ze součinnosti Voigta, Borna a Pelcla vzešel také projekt *Effigies virorum eruditorum atque artificum Bohemiae et Moraviae una cum brevi vitae operunquae ipsorum enarratione* (1773, 1775), vydávaný paralelně v německojazyčné verzi jako *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstler, nebst kurzen Nachrichten von ihren Leben und Werken* (1773, 1775, 1777, 1782). Hlavním cílem tohoto díla, které se zabývalo dějinami vzdělanosti v Čechách a jehož původním iniciátorem byl nejspíše Born, bylo zachovat zásluhy starých českých vzdělanců. Celkem vznikly čtyři díly této publikace, jež obsahovaly medailonky učenců spojených s Čechami a Moravou v časovém rozpětí od doby Kosmovy, přes vzdělance z doby Karla IV., až po období humanismu na přelomu 16. a 17. století a doby Rudolfa II. Sám Pelcl vytvářel pravděpodobně medailonky z doby panování Karla IV. a Václava IV.²³¹ Z okruhu osob podílejících se na vydávání *Effigies/Abbildungen* se ustavila i pražská *Privatgesellschaft in Böhmen zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte und der Naturgeschichte* (Soukromá česká společnost pro přestování matematiky, vlasteneckých dějin a přírodních věd).²³² Tato společnost na sebe nejvíce upozornila vydáním šesti svazků sborníku *Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte und der Naturgeschichte*, které vyšly mezi lety 1775–1784.²³³ V rámci těchto tzv. *Pojednání* publikoval Pelcl právě mezi lety 1775–1784 celkem sedm studií,²³⁴ přičemž mezi ty nejvýznamnější patřily *Abhandlungen über Samo, König der Slawen* (1775); *Abhandlungen vom böhmischen König Přemysl Otakar II., ob ihm die Kaiserkrone angeboten* (1776); *Diplomatische nachrichten, wie das Königreich Böhmen an das Luxemburgische Haus gekommen* (1777); nebo pozdější rozprava *Über das Vaterland des Jacobus de Misa, genannt*

²²⁹ C. MÁDL – M. WÖGERBAUER – P. PÍŠA, *Na cestě k „výborně zřízenému knihkupectví“*, s. 89.

²³⁰ Arnošt Vilém KRAUS, *Pražské časopisy 1770–1774 a české probuzení*, Praha 1909, s. 50.

²³¹ Václav SMYČKA, *Objevení dějin: dějepisectví, fikce a historický čas na přelomu 18. a 19. století*, Praha 2021, s. 87–90.

²³² Antonín KOSTLÁN, *Prosazování myšlenky akademie věd v českých zemích raného novověku (16. – 18. století)*, in: Alena Mišková – Martin Franc – Antonín Kostlán (edd.), *Bohemia docta: k historickým kořenům vědy v českých zemích*, Praha 2011, s. 53.

²³³ Antonín KOSTLÁN, *Královská Česká společnost nauk a počátky nové tolerance*, in: Zdeněk Hojda – Roman Prahel (edd.), *Mezi časy: kultura a umění v českých zemích kolem r. 1800: sborník příspěvků z 19. ročníku sympozií k problematice 19. století*, Plzeň, 4. – 6. března 1999, Praha 2000, s. 99.

²³⁴ Z. ŠIMEČEK, *František Martin Pelcl*, s. 412.

Jacobellus (1784).²³⁵ Mimo vědeckou práci se Pelcl angažoval ve *Společnosti* i organizačně, když zastával postupně všechny důležité funkce. V letech 1786–1787 a znovu 1800–1801 byl jejím direktorem, od roku 1789 ředitelem a později jednatelem historické třídy, od roku 1785 až do své smrti vykonával post pokladníka a mezi lety 1791–1795 působil také jako její místosekretář.²³⁶

Hned v úvodu své publikační činnosti sepsal Pelcl také své *Kurzgefaßte Geschichte der Böhmen, von den ältesten bis auf die itzigen Zeiten* (1774, další vydání 1779, 1782, 1817). Tato příručka vznikla v době, kdy působil jako vychovatel u Nosticů, přičemž jeho snahou bylo vzbudit ve šlechtické mládeži lásku k českým dějinám a ke své vlasti. Při svém výkladu se opíral především o staré české kroniky, ale i o Václava Hájka z Libočan, Bohuslava Balbína a Tomáše Pešinu z Čechorodu. Při tvorbě těchto *Stručných dějin Čech* použil Pelcl tzv. hodnotový přístup k českým dějinám, když největší pozornost věnoval těm epochám českých dějin, ve kterých hrál významnou roli český národ.²³⁷ Do Pelclova tvůrčího období v sedmdesátých letech náleží také vydání Balbínovy tzv. *Obrany*, již objevil v knihovních fondech augustiniánského kláštera u sv. Václava na Novém Městě pražském, a roku 1775 vydal pod názvem *Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica, praecipue Bohemica*.²³⁸ Pelclove vydání tohoto Balbínova spisu ovšem způsobilo velkou aféru týkající se cenzora díla Karla Heinricha Seibta,²³⁹ jenž sice její uveřejnění i díky svému nedůraznému přístupu na počátku roku 1775 povolil, ale ani on ani Pelcl nemohli tušit, že se kniha dostane na pulty knižkupectví zrovna v době, kdy propukne povstání českých sedláků.²⁴⁰ Balbínův spis z počátku sedmdesátých let 17. století totiž shrnoval bídny stav českých zemí po třicetileté válce a mimo jiné kritizoval císařský dvůr a habsburský rod. Vezmeme-li v úvahu právě selské povstání z roku 1775 spolu s vlnou hladomoru a napjatou situací v zemi, není divu, že nakonec byla Pelclove *Obrana jazyka českého, zvláště slovanského* rozhodnutími pražské

²³⁵ Jaroslav VLČEK – Josef HANUŠ – Jan JAKUBEC – Jan MÁCHAL, *Literatura česká devatenáctého století: od Josefského obrození až po českou modernu, Díl 1. Od Dobrovského k Jungmannově škole básnické*, Praha 1911, s. 79.

²³⁶ Z. ŠIMEČEK, *František Martin Pelcl*, s. 413.

²³⁷ Jiří ŠTAIF, *Historici, dějiny a společnost. Historiografie v českých zemích od Palackého a jeho předchůdců po Gollovu školu 1790–1900*, Praha 1997, s. 14–15.

²³⁸ Bohuslav BALBÍN – Milan KOPECKÝ (ed.), *Rozprava krátká, ale pravdivá: („Obrana“)*, Brno 1997, s. 200–201.

²³⁹ Srov. Jaroslav PROKEŠ, *Aféra Seibtova roku 1779*, in: *Českou minulostí: sborník k šedesátinám prof. Václava Novotného*, Praha 1929, s. 317–330; T. HLOBIL, *Výuka dobrého vkusu*, s. 81–130; Václav SMYČKA, *Veřejná nitra. Emoce a výraz v kolegiu Karla Heinricha Seibta*, Cornova 4, č. 1, Praha 2014, s. 61–81; Karl WOTKE, *Karl Heinrich Seibt – der erste Universitätsprofessor der deutschen Sprach in Prag ein Schüler Gellerts und Gottscheds*, Wien 1907.

²⁴⁰ Daniela TINKOVÁ, *Osvícenství v českých zemích I. Formování moderního státu (1740–1792)*, Praha 2022, s. 215.

cenurní komise z 12. dubna a vídeňské cenurní komise z 19. dubna zakázána. Konečný osud knihy byl takový, že rozhodnutím Marie Terezie nebyla oficiálně zakázána, ale nesměla být znovu tištěna.²⁴¹ Roku 1777 Pelcl vydal *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, které se lišily tím, že oproti jeho pečlivým a rozsáhlým analýzám, byly nevědeckou syntézou snažící se přizpůsobit novému typu čtenářstva. *Příhody Václava Vratislava*, jež jsou svědectvím mladého rytíře o jeho dvouměsíční cestě z Vídně do Konstantinopole, se těšily u čtenářů oblibě, což dokládá i skutečnost, že dílo bylo vydáno podruhé roku 1786 v německé edici.²⁴²

Pokud jde o Pelclovu tvorbu v osmdesátých letech 18. století, tak zde zaujímají nejvýznamnější místo dvě osvícenské monografie o Karlu IV. a Václavu IV. – *Kaiser Karl IV., König von Böhmen* (Prag 1780 a 1781) a *Lebensgeschichte des römischen und böhmischen Königs Wenzeslaus* (Prag 1788 a 1790). Obě monografie jsou chronologicky zpracovány na základě rozboru dosud neznámých listin.²⁴³ Zejména co se týče Karla IV., tak k jeho osobě shromažďoval Pelcl materiál řadu let a musel projít velké množství listin posbíraných z různých českých (církevních) archivů. Nakonec ke knize do přílohy připojil celkem 349 listin.²⁴⁴ Mnoho listin probádal Pelcl i při přípravě životopisu Václava IV., a na rozdíl od biografie Karla byly shromažďovány nejen z archivů českých, ale podařilo se mu získat i opisy důležitých listin z vídeňského dvorního archivu a dokonce i z archivu vatikánského, přičemž v díle jich bylo nakonec otištěno 253.²⁴⁵ Spolu s Josefem Dobrovským (1753–1829)²⁴⁶ se F. M. Pelcl podílel v osmdesátých letech také na vydávání narativních pramenů k českým dějinám s názvem *Scriptores rerum Bohemicarum* (Praha 1783 a 1784). Ve dvou svazcích této řady byly publikovány kritické edice nejstarších českých kronik – Kosmy a jeho pokračovatelů, Františka Pražského, Beneše Krabice z Weitmile a text „A“ Starých letopisů českých.²⁴⁷ Druhá polovina osmdesátých let přinesla ještě další Pelclův významný projekt, jeho *Böhmische, mährische und schlesische Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten von Anfang der Gesellschaft bis auf gegenwärtige Zeit*, vydané

²⁴¹ Michal WÖGERBAUER – Petr PÍŠA – Petr ŠÁMAL – Pavel JANÁČEK a kol., *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014. Svazek I. 1749–1938*, Praha 2015, s. 117–119.

²⁴² Claire MÁDLOVÁ, *Statut a publikační strategie učenců v českých zemích v době osvícenství*, in: Tomáš Breň (ed.) „O slušnou odměnu bude pečováno...“ Ekonomické souvislosti spisovatelské profese v české kultuře 19. a 20. století, Praha 2009, s. 43.

²⁴³ F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví*, s. 155.

²⁴⁴ J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 169.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 172.

²⁴⁶ K jeho osobě srov. Richard PRAŽÁK – Michal KOVÁŘ (edd.), *Josef Dobrovský: hungarista a ugrofinista*, Brno 2019; Josef TÁBORSKÝ, *Reformní katolík Josef Dobrovský*, Brno 2007; Vladimír VAVŘÍNEK – Hana GLADKOVA – Karolína SKWARSKA, *Josef Dobrovský – Fundator studiorum slavicae: příspěvky z mezinárodní vědecké konference v Praze 10. – 13. června 2003*, Praha 2004; Milan MACHOVEC – Václava FLAIŠMANOVÁ, *Josef Dobrovský: (studie s ukázkami z díla)*, Praha 2004.

²⁴⁷ A. RICHTEROVÁ, *Děčinské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla*, s. 27.

jeho vlastním nákladem roku 1786. Jedná se o dílo slovníkového charakteru, které podrobně pojednává o činnosti členů jezuitského řádu v Čechách od poloviny 16. století až do Pelcovy současnosti.²⁴⁸ V tomto slovníku Pelcl představil formou krátkých biografických medailonků, které sledovaly zejména jejich řádovou kariéru, celkem 373 jezuitů. U každé osobnosti uvedl jak polatinštěné, německé a české jméno, tak také bibliografii tištěných a některých rukopisných prací, přičemž vycházel z materiálů uložených v klementinské a strahovské knihovně.²⁴⁹

Devadesátá léta byla v kontextu Pelcovy tvorby ve znamení jeho nejrozsáhlejšího díla, *Nové kroniky české*, která vyšla ve třech svazcích v letech 1791, 1792 a 1796, přičemž čtvrtý svazek zůstal pouze v rukopise kvůli cenzurním průtahům.²⁵⁰ Nakonec ovšem i čtvrtý svazek, za pomoci Pelcova přítele Josefa Valentina Zlobického (1743–1810),²⁵¹ pražskou cenzurou prošel, a 11. července 1800 bylo uděleno povolení k tisku.²⁵² Samotným cílem *Nové kroniky české*, která je dovedena do roku 1429, mělo být poskytnout nejširším vrstvám čtenářstva poučení o českých dějinách, a to pomocí nejvyššího možného tehdejšího vědeckého poznání.²⁵³

V devadesátých letech vyšly rovněž ve dvou vydáních (1795 a 1798) jeho *Grundsätze der böhmischen Grammatik*.²⁵⁴ Ty jsou i přes své nedostatky považovány za jedno z průkopnických děl české jazykovědy.²⁵⁵

Co se týče vědecké tvorby Františka Martina Pelcla, tak neopominutelná je i jeho role ve vývoji pomocných věd historických, zejména diplomatiky. Proslulá je jeho myšlenka na vydání česko-moravského diplomatáře. Tento návrh poprvé vyslovil ve schůzi České společnosti nauk dne 5. srpna 1786, v přednášce *Ueber die Nothwendigkeit und Mittel ein Diplomatarium Bohemiae zu veranstalten*.²⁵⁶ Česko-moravský diplomatář měl být podle původního plánu doveden do roku 1346, tedy do doby nastoupení Karla IV. na český trůn, a měl být zhotoven s pomocí Pelcových přátel, mezi které náleželi například Josef Vratislav

²⁴⁸ Zuzana URVÁLKOVÁ, *František Martin Pelcl o jezuitách*, in: Zdeněk Hojda – Roman Prahel (edd.), *Bůh a bohové: církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století: sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století*, Plzeň 2003, s. 123.

²⁴⁹ V. PETRBOK, *František Martin Pelcl a jeho příspěvky k dějinám vzdělanosti*, s. 197.

²⁵⁰ J. ŠTAIF, *Historici, dějiny a společnost*, s. 17.

²⁵¹ K jeho osobě srov. Josef VINTR – Jana PLESKALOVÁ (edd.), *Vídeňský podíl na počátcích národního obrození: J. V. Zlobický (1743–1810) a současníci: život, dílo, korespondence*, Praha 2004.

²⁵² J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 267.

²⁵³ Tamtéž, s. 260.

²⁵⁴ Jirí ČERNÝ – Jan HOLEŠ, *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*, Praha 2008, s. 496.

²⁵⁵ Vladimír KOBLÍŽEK, *František Martin Pelcl a české mluvnictví*, in: František Martin Pelcl: první profesor české řeči a literatury na pražské univerzitě, Rychnov nad Kněžnou 1993, s. 42.

²⁵⁶ Gustav FRIEDRICH, *Český diplomatář a jeho program*, *Český časopis historický* (dále pouze ČČH) 6, č. 3, 1900, s. 224.

Monse (1733–1793),²⁵⁷ J. Dobrovský, J. V. Zlobický a další. Pelclův projekt česko-moravského diplomataře se ovšem nakonec nepodařilo zrealizovat, ať už z malého zájmu předplatitelů, zhoršení vnitřní situace v České společnosti nauk související s úmrtím jejího prezidenta Karla Egona Fürstenberka nebo ne zrovna dobré finanční situace *Společnosti*.²⁵⁸ Po tomto neúspěchu se roku 1797 Pelcl rozhodl alespoň pro vydávání česko-moravského registáře, a to ve spolupráci s Janem Petrem Cerronim (1753–1826),²⁵⁹ jenž měl na starost sbírání a zpracování moravik. Čistopis registáře byl doveden v úplnosti do roku 1253 a roku 1798 připraven k tisku. Ovšem ani tento společný záměr Pelcla a Cerroniho se nepodařilo dovést do úspěšného konce.²⁶⁰ Tyto Pelcloyv aktivity v oblasti diplomatiky z konce 18. století ovšem nezůstaly v zapomnění, přičemž zejména registář českých listin do roku 1253 posloužil Františku Palackému při jeho obnovené myšlence na realizaci diplomataře, a později také Gustavu Friedrichovi, Sáše Duškové a Jindřichu Šebánkovi při vydávání proslulého „kodexu“ – *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*.²⁶¹ Pelcl také jako první pracoval s registry dvorské kanceláře, které se v Čechách vedly od počátků vlády Jana Lucemburského, a uvedl je do historického bádání. Co se této problematiky týče, tak významný je i jeho objev tzv. *Codexu Přemyslaues*, jenž obsahuje opisy a výpisy z několika svazků register Václava IV.

Vzhledem k všem výše zmíněným počínům můžeme Františka Martina Pelcla považovat za důležitou postavu ve vývoji PVH, v oblasti diplomatiky a zpřístupňování historických pramenů.²⁶²

²⁵⁷ K jeho osobě srov. Jiří FIALA – Martina NOVÁKOVÁ, *Moravský osvícenec Josef Vratislav Monse (1733–1793)*, Olomouc 2003.

²⁵⁸ Zdeněk ŠIMEČEK, *Českomoravský diplomatář v programu České společnosti nauk*, VKČSN, č. 2., Praha 1952, s. 5–8.

²⁵⁹ K jeho osobě srov. Martin SVATOŠ – Ondřej PODAVKA, *Johann Peter Cerroni – jeho život a dílo*, in: J. Förster – O. Podavka – M. Svatoš (edd.), *Historia litteraria*, s. 203–244; TITÍŽ, *Kritická edice Scriptores Regni Bohemiae Johanna Petera Cerroniho*, FHB 32, č. 1-2, 2017, s. 43–54.

²⁶⁰ Z. ŠIMEČEK, *Českomoravský diplomatář v programu české společnosti nauk*, s. 9–11.

²⁶¹ Zdeněk ŠIMEČEK, *K počátkům české diplomatiky*, Sborník Matice moravské 86, 1967, s. 124.

²⁶² Ivan HLAVÁČEK, *F. M. Pelcl a diplomatický materiál*, in: J. Tydlitát (ed.), *František Martin Pelcl*, s. 72–74.

3 GESCHICHTE DER DEUTSCHEN UND IHRER SPRACHE IN BÖHMEN

3.1 Vnější charakteristika díla

3.1.1 Zařazení do tvorby a místo vydání

Dílo Františka Martina Pelcla z přelomu osmdesátých a devadesátých let 18. století se vyznačuje reakcí na dobovou politickou a národní situaci.²⁶³ A jak poznamenává ve své diplomové práci Jürgen Ostmeier,²⁶⁴ studie *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* spadá právě do tohoto období konce 18. století, tedy do epochy josefinismu s jeho absolutisticko-osvícenským úsilím i jeho společenskými změnami a problémy, do časů, které jsou charakteristické Pelclovou filologickou činností.

Toto Pelcovo pojednání se skládá celkem ze dvou dílů, přičemž ten první²⁶⁵ vyšel roku 1789 v rámci druhé řady hlavního publikačního orgánu České společnosti nauk, tzv. *Abhandlungen der Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften*, a to jako jeden z individuálních badatelských výkonů členů společnosti, v nichž byl ostatně spatřován největší vědecký přínos.²⁶⁶ Od 4. prosince 1784, kdy se tehdejší Soukromá společnost usnesla, že bude ve své činnosti pokračovat pod názvem Česká společnost nauk, a kdy byly také schváleny její stanovy,²⁶⁷ se začala dělit na třídu matematicko-fyzikální a historickou. Do té doby nebyla žádným způsobem vnitřně dělena. Rovněž jednotlivé články se od roku 1784 začaly dělit na tři sekce podle vědních oborů, a sice na sekci matematicko-astronomicko-meteorologickou, sekci přírodovědnou, a nakonec sekci starožitností a historie.²⁶⁸ A právě ve třetí sekci pod názvem *Abhandlungen der Gesellschaft zur Alterthumskunde und Geschichte* (Pojednání Společnosti ke starožitnostem a historii) byl první díl *Dějin Němců* publikován. Vydání svazku *Abhandlungen*, kde byl otištěn i první díl *Geschichte der Deutschen*, bylo zajištěno prostřednictvím firmy drážďanského knihkupce a

²⁶³ F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, s. 157.

²⁶⁴ J. OSTMEYER, *František Martin Pelcl a jeho „Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách“*, s. 1–2.

²⁶⁵ František Martin PELCL, *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen, wie auch von dem Einflusse, den sie auf Religion, Sitten, Regierung, Wissenschaften und Künste der Böhmen gehabt haben*, in: *Abhandlungen der Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaft auf das Jahr 1788 oder IV. Theil...*, Prag und Dresden 1789, s. 344–383.

²⁶⁶ Antonín KOSTLÁN, *Josefínská vzdělanost a vznik Královské české společnosti nauk*, in: Hana Svatošová (ed.), *Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780–1800*, Praha 2006, s. 40.

²⁶⁷ A. KOSTLÁN, *Královská Česká společnost nauk a počátky nové tolerance*, s. 100.

²⁶⁸ Ivo CERMAN, *Šlechtická kultura v 18. století: filozofové, mystici, politici*, Praha 2011, s. 180–181.

tiskaře Konrada Salomona Walthera.²⁶⁹ U něj ostatně *Abhandlungen* vycházely od roku 1784 až do roku 1790, kdy se Česká společnost rozhodla vydat připravený svazek sama a získat na to peníze prostřednictvím úpisů členských akcií.²⁷⁰ Samotnému uveřejnění prvního dílu ovšem předcházela ještě schůze České společnosti nauk, která se konala 15. listopadu 1788, a na níž bylo, vedle metodické přednášky Františka Josefa Gerstnera o vypočítávání zeměpisné délky pomocí zatmění slunce a referátu Tobiase Grubera z oboru mechaniky, v jediné historické přednášce uspořádané v tomto roce, představeno ostatním členům Pelcovo pojednání o dějinách Němců v Čechách.²⁷¹ Schůze České společnosti nauk nebyly nijak ojedinělé a učenci se na nich setkávali pravidelně, aby zde přednášeli o vybraných otázkách, jež se týkaly některé z přírodovědných nebo historických vědeckých disciplín.²⁷²

Druhý díl *Geschichte der Deutschen*²⁷³ potom vyšel poprvé roku 1790,²⁷⁴ a to u nakladatele Františka Václava Jeřábka.²⁷⁵ Bylo to ale již v rámci *Neuere Abhandlungen* nově ustanovené Královské české společnosti nauk (*Königliche böhmische Gesellschaft der Wissenschaften*), za jejíž datum vzniku se pokládá právě rok 1790, kdy se v odpovědi na žádost Společnosti věnovat novému císaři Leopoldovi II. první svazek nové série svých *Abhandlungen* objevila zkratka „*königl*“.²⁷⁶ Existuje ovšem i pozdější vydání textu s vročením „1791“, spojené se jménem vídeňského nakladatele J. B. Degena.²⁷⁷ Pelcovy *Dějiny Němců* vyšly v obou variantách vročení (1790 i 1791) v oddíle zvaném *Zur Diplomatik, Alterthumskunde und Geschichte* (K diplomacie, starožitnostem a dějinám).²⁷⁸ Zajímavým faktem je, že ve stejném oddíle a identických vroceních *Neuere Abhandlungen*

²⁶⁹ Jednalo se drážďanského knihkupce, tiskaře a překladatele žijícího mezi lety 1738–1805. Byl synem svého známějšího otce Georga Conrada Walthera (1710–1778), který byl zakladatelem a majitelem rodinného drážďanského nakladatelství *Walthersche Hofbuchhandlung*. Ke knihtiskárně rodiny Waltherů srov. Reinhardt EIGENWILL, *Der Verlagsbuchhändler Georg Conrad Walther im augusteischen Dresden*, in: *Dresdner Hefte*, Jg. 21, Hefte 76, Dresden 2003, s. 16–22; Curt VINZ, *273 Jahre im Dienst des Buches. Die Geschichte der Dresdner Hofbuchhandlung 1672–1945*, in: *Börsenblatt für den deutschen Buchhandel*, Jg. 1992, Heft 2, Frankfurt am Main 1992, s. 55–75.

²⁷⁰ Magdaléna POKORNÁ, *Královská česká společnost nauk*, in: A. Míšková – M. Franc – A. Kostlán (edd.), *Bohemia docta*, s. 63.

²⁷¹ Jaroslav PROKEŠ, *Počátky České společnosti nauk do konce XVIII. století*, Praha 1938, s. 344–345.

²⁷² I. CERMAN, *Šlechtická kultura v 18. století*, s. 180.

²⁷³ František Martin PELCL, *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen von 1341 bis 1789*, in: *Neuere Abhandlungen der Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften*, I. Band, Prag 1790, s. 281–310 [správně s. 282–312].

²⁷⁴ F. M. PELCL – J. PÁN – J. ČERNÝ, *Paměti*, s. 18.

²⁷⁵ K jeho osobě, ale i k celé české rodině Jeřábkových věnující se po 175 let typografii a nakladatelství srov. VOIT, Petr: *Jan Karel Jeřábek*, in: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Jan_Karel_Jeřábek [28. 6. 2023].

²⁷⁶ M. POKORNÁ, *Královská česká společnost nauk*, s. 58.

²⁷⁷ František Martin PELCL, *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen von 1341 bis 1789*, in: *Neuere Abhandlungen der Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften*, I. Band, Wien und Prag 1791, s. 281–310 [správně s. 282–312].

²⁷⁸ V. PETRBOK, *František Martin Pelcl a jeho příspěvky k dějinám vzdělanosti*, s. 200.

vyšly hned za Pelclovými *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* Dobrovského *Geschichte der böhmischen Sprache*.²⁷⁹ Nebyla to žádná náhoda, jelikož Dobrovský po neúspěšných pokusech o vydání přijal návrh Pelcla, aby svou studii uveřejnil právě v *Neuere Abhandlungen*.²⁸⁰ Tyto dva texty F. M. Pelcla a J. Dobrovského tak nelze vnímat nezávisle, protože tvoří tematicky a geograficky propojené pandány.²⁸¹

Pozoruhodnou skutečností zůstává, že v období let 1784–1792 nalezneme mezi rozsáhlou odbornou produkcí České společnosti nauk pouze čtyři příspěvky, které se opírají o širší historicko-filosofický kontext. Prvním z nich je výklad Otty Steinbacha o nové toleranci, druhým spis Mikuláše Adaukta Voigta s názvem *Über den Geist der Böhmischen Gesetze in der verschiedenen Zeitaltern*, a třetím právě Pelclovo pojednání *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*.²⁸²

3.1.2 Jazyk

Jazyk je vlastně vůbec tím prvním „vnějším“ znakem díla, který čtenáře upoutá na první pohled. Ačkoliv víme, že se František Martin Pelcl narodil v Rychnově nad Kněžnou, který se v první polovině 18. století vyznačoval jednoznačně českým jazykovým rázem,²⁸³ a že češtinu považoval za svůj mateřský jazyk,²⁸⁴ tak svá díla psal latinsky a zejména německy. Že byla čeština Pelclovou mateřtinou, můžeme odvodit i z předmluvy k jeho spisu *Kurzgefaßte Geschichte der Böhmen*, kde se sám označuje za „rodilého Čecha, který se naučil německy až v dospělém věku“.²⁸⁵ Co se týče Pelcla a jeho vztahu k českému jazyku, tak mu zpočátku jeho vědecké tvorby přikládal jediný úkol, a to vzdělávání pracujících venkovského lidu.²⁸⁶ Česky vydal do devadesátých let 18. století pouze jediné dílo, *Příhody*

²⁷⁹ Josef DOBROVSKÝ, *Geschichte der böhmischen Sprache*, in: *Neuere Abhandlungen der Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften*, I. Band, Prag 1790, s. 311–364; TÝŽ, *Geschichte der böhmischen Sprache*, in: *Neuere Abhandlungen der Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften*, I. Band, Wien und Prag 1791, s. 311–364.

²⁸⁰ Benjamin JEDLIČKA, *Předmluva*, in: Josef Dobrovský – Benjamin Jedlička (ed.), *Dějiny české řeči a literatury v redakcích z roku 1791, 1792 a 1818*, Praha 1936, s. 5–6.

²⁸¹ Ondřej KOUPIL, *Josef Dobrovský: Geschichte der böhmischen Sprache*, Vokabulář webový, 3. 11. 2021, in: <https://vokabular.ujc.cas.cz/module/mluvnice/digitalni-kopie-info/DobGesch1791#Dobrovsk%C3%BD1936> [13. 4. 2023].

²⁸² A. KOSTLÁN, *Královská Česká společnost nauk a počátky nové tolerance*, s. 103.

²⁸³ Němců bylo až do 1. poloviny 18. století v Rychnově nad Kněžnou málo, němčina se zde nepoužívala a téměř nikdo ji nerozuměl. To se začalo obracet ve 2. polovině 18. století, kdy se němčina začala ve městě rozmáhat. Podrobněji viz T. KOUŘIL – A. SVOBODA, *Dějiny Rychnova nad Kněžnou*, s. 228–229.

²⁸⁴ J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 27.

²⁸⁵ František Martin PELCL, *Vorbericht*, in: *Kurzgefaßte Geschichte der Böhmen, von den ältesten bis auf die itzigen Zeiten*, Prag 1774, s. 9: „Als ein gebohrner Böhme erlernte ich das Deutsche erst in meinem erwachsenen Alter“.

²⁸⁶ Jan STRAKOŠ, *Počátky obrozenského historismu v pražských časopisech a Mik. Ad. Voigt: příspěvek k historii protiosvětské reakce v národním obrození*, Praha 1929, s. 55–56.

Václava Vratislava z Mitrovic (1777), přičemž ve vlastní vědecké činnosti se dlouho nemohl rozhodnout k češtině přejít.²⁸⁷ Tento fakt dokazují i Pelcova slova v dopise Zlobickému z 20. září 1784: „Přiznávám, že se neodvážuji psát knihy česky, protože jsem více zvyklý užívat němčinu, i když je čeština mou mateřštinou.“²⁸⁸ Výmluvná jsou v souvislosti s Pelcovým přístupem k češtině jeho slova určená baronu Františku Karlovi Kreslovi (1720–1801), o čemž píše roku 1787 Dobrovskému: „Po obědě přišel baron Kressl ke mně a mluvil se mnou česky, což mně úplně cizí připadalo“.²⁸⁹

Celkově byla situace ohledně spisovného českého jazyka na konci 18. století velmi neutěšená. Již od bitvy na Bílé hoře byla spisovná čeština postupně vytlačována ze svých pozic a její funkce přebírala zejména němčina.²⁹⁰ Český jazyk byl v 18. století rovněž považován za nevhodný ve vědeckých člancích, jak to ostatně dokazují stanovy brněnské *Société patriotique de Hessen-Homburg*. V nich se píše, že „články nemohou být psány česky, protože v říši je čeština neznámá a ztěžuje to její překlad“.²⁹¹

Nevyhovující byla rovněž latina, která ztratila v průběhu osmnáctého století své mocenské postavení i jako řeč mezinárodní diplomacie, v níž ji nahradila francouzština, a stala se v podstatě jen záležitostí škol a univerzit, kde se jí profesori řečnictví snažili nadchnout akademickou mládež.²⁹² V posledních desetiletích 18. století byla latina na ústupu i ve východní Evropě včetně habsburské říše, snad vyjma církevních záležitostí.²⁹³ Latinský jazyk platil v této době za antikvární a v odborných textech za přežitý. Jeho zastáncem byl jako jeden z mála Mikuláš Adaukt Voigt, který ji vnímal jako jazyk přístupný čtenářům v neněmeckých zemích, jako bylo například Rusko nebo Polsko.²⁹⁴ Němčina se začala ve vědeckém i veřejném životě namísto latiny používat jakožto „živý“ jazyk. Ve druhé polovině 18. století ji preferoval rakouský centralismus, zejména z praktických důvodů, kdy se začala prosazovat idea jeden stát, jeden národ, (jeden hlavní jazyk).²⁹⁵ Právě od poloviny 18. století se spojení mezi jazykem a národem stává stále těsnějším a existuje také mnoho dokladů pro

²⁸⁷ Aleksandr Sergejevič MYLNIKOV, *Vznik národně osvícenské ideologie v českých zemích 18. století: prameny národního obrození*, Praha 1974, s. 226.

²⁸⁸ Josef VINTR – Jana PLESKALOVÁ (edd.), *Vídeňský podíl na počátcích českého národního obrození: J. V. Zlobický (1743–1810) a současníci: život, dílo, korespondence = Wiener Anteil an den Anfängen der tschechischen nationalen Erneuerung: J. V. Zlobický (1743–1810) und Zeitgenossen: Leben, Werk, Korrespondenz*, Praha 2004, s. 19.

²⁸⁹ Vincenc BRANDL – Jiří URBAN (ed.), *Život Josefa Dobrovského*, Praha 2003, s. 46.

²⁹⁰ Josef PETRÁŇ (ed.), *Počátky českého národního obrození: společnost a kultura v 70. až 90. letech 18. století*, Praha 1990, s. 233.

²⁹¹ Jiří KROUPA, *Alchymie štěstí: pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*, Brno 2006, s. 70.

²⁹² Wilfried Rudolf STROH, *Latina je mrtvá, ať žije latina! Malé dějiny velkého jazyka*, Praha 2016, s. 225.

²⁹³ Jeremy BLACK, *Evropa osmnáctého století*, Praha 2003, s. 286.

²⁹⁴ Eva HYNDRÁKOVÁ, *Mikuláš Adaukt Voigt a česká historická věda na konci 18. století*, Disertační práce na Ústavu českých dějin FF UK, Praha 2012, s. 41.

²⁹⁵ J. PETRÁŇ (ed.), *Počátky českého národního obrození*, s. 234.

představu, že se tzv. „jeden jazyk“ připojil k tradičnímu trojlístku „jeden král, jedna víra, jeden zákon“ (*un roi, une foi, une loi*).²⁹⁶ Německý jazyk se v tomto duchu stal úředním jazykem monarchie a vyučovacím jazykem na hlavních školách včetně univerzit v rámci dědičných zemí. Důležitý faktor představovalo také to, že intelligence, kam se řadil i F. M. Pelcl, byla tehdy až na výjimky německy mluvící.²⁹⁷ Co se týče němčiny samotného Pelcla, tak například Arnošt Kraus ji charakterizuje následovně: „ale Pelzlova němčina je mnohem chatrnější Bornovy; jen Čech mohl napsat *lobt und schändet* místo *tadelt*“.²⁹⁸ Josef Kalousek pak tvrdí o Pelclově německy psaném projevu: „Dlužno však poznamenati, že Pelclův německý sloh zůstal vždy neumělý, kdežto v češtině ten spisovatel hleděl napodobiti Veleslavínovou správnost a obšírnou důkladnost“.²⁹⁹

Němčina byla i hlavním jazykem *Abhandlungen*, kde vyšly Pelclovy *Geschichte der Deutschen*, o čemž bylo pojednáno výše. Bylo tomu tak od samotného počátku jejich vydávání v rámci Soukromé společnosti od poloviny sedmdesátých let 18. století.³⁰⁰ Nic se nezměnilo ani v časech působení České společnosti nauk a posléze Královské České společnosti nauk. Německý jazyk byl vždy jazykem jednání a publikací Společnosti, přičemž vše, co v jejím rámci vycházelo tiskem, muselo být napsáno německy. Společnosti bylo možné ovšem poslat text jakýmkoliv jazykem, a když byl uznán jako vhodný, tak se dal obratem přeložit do němčiny, jak o tom píše Dobrovský Václavu Fortunátu Durychovi (1735–1802)³⁰¹ v dopise z 25. května 1786.³⁰²

3.1.3 *Geschichte der Deutschen* očima jejich kritiků

Lze souhlasit se slovy Jürgena Ostmeyera, jenž ve své diplomové práci uvádí, že Pelclova práce o *Dějínách Němců* nezůstala především v Čechách bez odezvy, a že byla od doby svého vzniku stále nově osvětlována českou historiografií. Ostmeyer také zdůrazňuje, že předmětem problému nebyl ani tak výkon Pelcla jako historika, ale jeho pesimistická

²⁹⁶ Peter BURKE, *Jazyky a společenství v raně novověké Evropě*, Praha 2011, s. 145.

²⁹⁷ J. ZOUHAR, *František Pubička S. I. (1722–1807)*, s. 195.

²⁹⁸ A. KRAUS, *Pražské časopisy 1770–1774 a české probuzení*, s. 50.

²⁹⁹ Josef KALOUSEK, *Děje Král. České společnosti nauk spolu s kritickým přehledem publikací jejích z oboru filosofie, historie a jazykovědy*, Praha 1885, s. 21, pozn. 1.

³⁰⁰ Jan JAKUBEC, *Dějiny literatury české. Díl 2. Od osvícenství po Družinu máje*, Praha 1934, s. 137.

³⁰¹ K jeho osobě srov. Václav BARTUŠEK, *Slánská životní epizoda Václava Fortunáta Durycha v polovině 18. století a její tradice*, Z Českého ráje a Podkrkonoší 22, 2009, s. 209–220; Radoslav VEČERKA, *Slovník českých jazykovědců v oboru bohemistiky a slavistiky*, Brno 2013, s. 56; Pavel KŘIVSKÝ, *Václav Fortunát Durych (1735–1802): Literární pozůstalost*, Praha 1978; Věnceslava BECHYŇOVÁ, *V. F. Durych a jeho Bibliotheca Slavica*, in: *Študie z dejin svetovej slavistiky do polovice 19. storočia*, Bratislava 1978, s. 145–182.

³⁰² Josef HANUŠ, *Počátky Královské České Společnosti Nauk. Část 3: Dokončení*, ČČH 14, č. 4, 1908, s. 404, pozn. č. 1.

předpověď pro budoucnost českého národa a jazyka, na což ostatně reagovali již první kritici.³⁰³ Ostmeyerova slova potvrzuje i Josef Johanides, který říká, že úsudek o Pelclově pesimismu nebo alespoň o „dočasném zaváhání“ se objevuje v souvislosti s *Dějiny Němců* skoro v každém textu zmiňujícím se o Pelclovi.³⁰⁴

Pohled 19. století

Jedna z prvotních reakcí na Pelclovy *Geschichte der Deutschen* se ukrývá v korespondenci Josefa Dobrovského a Jiřího Samuela Bandtkeho (1768–1835),³⁰⁵ a to konkrétně v dopise Bandtkeho adresovaném Dobrovskému z 14.–18. května 1810. Bandtke zde přiznává, že poté, co četl Pelclovy „*Dějiny německého jazyka*“, tak je shledal tak protičeskými, že se nad nimi velmi pohoršil.³⁰⁶

K *Dějiny Němců* se v roce 1845 vyjádřil také Václav Vladivoj Tomek (1818–1905).³⁰⁷ Ve svém článku o české a německé národnosti v Praze uveřejněném na stránkách Časopisu českého museum píše velmi kriticky:

„Spis jeho o tom předmětu pod názvem: *Geschichte der Teutschen und ihrer Sprache in Böhmen* vytištěný v pojednáních učené společnosti r. 1789 a 1790 je tak pln směšných hypothesí, zkřivených citátů, přehnaných důsledků a rozličné jiné nekritičnosti, že se dá jen mrtvosti tehdejšího českého čtenářstva v ohledu na národnost vysvětliti, jak mohl toho způsobu články s takovou chladností mysle, s takovou bezpečností, že odporu nenajde, psán býti.“³⁰⁸

Na adresu *Geschichte der Deutschen* patrně reagoval taktéž Stanislav Vydra (1741–1804),³⁰⁹ byť toto dílo přímo nezminil. Jeho stanovisko uveřejnil Antonín Rybička (1812–

³⁰³ J. OSTMEYER, *František Martin Pelcl a jeho „Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách“*, s. 26.

³⁰⁴ J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 187.

³⁰⁵ K jeho osobě srov. Henryk BARYCZ, *Jerzy Samuel Bandtkie, jego osobowość i rola w rozwoju kultury narodowej*, Katowice 1948.

³⁰⁶ Vladimír Andrejevič FRANCEV, *Korespondence Josefa Dobrovského. Díl II. Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Jiřího Samuela Bandtkeho z let 1810–1827*, Praha 1906, s. 2: „Sie ist mit doppelt schätzbar, seit ich Pelzels Geschichte der deutschen Sprache gelesen und so anticzechisch gefunden habe, dass ich mich sehr darüber scandalisirt habe“.

³⁰⁷ K jeho osobě srov. Roman PAZDERSKÝ, *Historik Wáclaw Wladiwoj Tomek a české dějepisectví 19. století*, Praha 2020; Miloš ŘEZNÍK (ed.), *W. W. Tomek, historie a politika (1818–1905): sborník příspěvků královéhradecké konference k 100. výročí úmrtí W. W. Tomka*, Pardubice 2006.

³⁰⁸ Václav Vladivoj TOMEK, *Česká a německá národnost v Praze až do počátku 15. století*, Časopis českého Museum 19, č. 2, 1845, s. 214.

³⁰⁹ K jeho osobě srov. Martin VLACH – Ilona VLACHOVÁ – Luboš VEVERKA, *Stanislav Vydra: matematik, kněz, rektor a národní buditel*, Praha 2018; George SCHUPPENER – Karel MAČÁK, *Stanislav Vydra (1741–1804): zwischen Elementarmathematik und nationaler Wiedergeburt*, Liberec – Leipzig 2004; Václav PETRBOK, „*Jak jsem mluvil, tak myslím, tak z milosti Boží také živ jsem*“: Další (ediční) příspěvek k životu a působení Stanislava Vydry SJ., in: *Jezuitská kultura v českých zemích*, Brno 2018, s. 327–347; TÝŽ, *Stanislav Vydra mezi Balbínem a Jungmannem*, in: *Mezi časy: kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800*, Praha 2000, s. 190–207.

1899)³¹⁰ ve své knize *Přední křisitelé národa českého*. Vydra se prý „pokaždé nemálo rozhněval, kdykoliv slyšel nebo četl, že se jazyk německý rozšiřuje na újmu českému, aneb že se s ním co do jadrnosti a bohatosti porovnává aneb dokonce, že se mu v tom přednost dává“. Údajně se také „hněvával nemálo na ty naše učence, kteří tehdáž – jako Ungar, Pelcl, Dobrovský aj. – jazyk český již jako by za odumřelý pokládali a o jeho ožilosti a dalším organickém vyvinování a vzdělávání pochybovati směli“.³¹¹

K Pelclovu pojednání o dějinách německého etnika v českých zemích se vyjádřil v 19. století rovněž Václav Bolemír Nebeský (1818–1882)³¹² těmito slovy:

„Naneštěstí dostal se mi svazek s pojednáním Učené společnosti České, kde Pelzl píše, že v XV. století v Lipsku museli ještě uměti slovansky, aby se mohli s venkovskými lidmi smluvit; teď že jest všecko již německé a že za několik let bude u nás v Praze tak jako tam. To napsal Český dějepisec Pelzl asi před 50 lety, ani si při tom nezasteskna, neřku-li, aby v hněvu a žalu byl nad tím zaplakal. Jaké to bylo tenkrátě smýšlení, jaký nový duch hnul teď národem“!³¹³

Konkrétně na první díl *Dějiny Němců* přišla ve druhé polovině 19. století odezva od Josefa Kalouska (1838–1915).³¹⁴ Ten konstatoval, že Pelcl sice užil mnohé spolehlivé zprávy o stěhování a usazování Němců v Čechách, ale zároveň možná jako vůbec první historik poukázal na dva autorovy omyly. Podle Kalouska se Pelcl ve svém pojednání zaprvé mýlil v tom, že Němci obývající pohraničí českých hor se mají pokládat za přímé potomky Hermundurů, Markomanů a Bójů, a za druhé Pelclovi vytýká jeho malé povědomí o německé kolonizaci ve 13. století a o tehdejších zakládání měst.³¹⁵ Tato Kalouskova tvrzení byla téměř doslovně otištěna o osm let později, roku 1893, v Pelclově almanachu.³¹⁶

V závěru 19. století uveřejnil František Vymazal (1841–1917), dá se říci, volný překlad či výtah vybraných částí z obou dílů Pelclových *Geschichte der Deutschen*, a to ve

³¹⁰ K jeho osobě srov. Pavel KOBETIČ, *Antonín František Rybička Skutečský a Chrudim (příspěvek k 210. výročí narození, Chrudimské vlastivědné listy 31, č. 5, 2022, s. 3–5.*

³¹¹ Antonín RYBIČKA, *Přední křisitelé národa českého: boje a usilování o právo jazyka českého začátkem přítomného století. Část I.*, Praha 1883, s. 58.

³¹² K jeho osobě srov. Dalibor DOBIÁŠ, *Dvě stě let od narození Václava Bolemíra Nebeského*, *Národopisná revue* 28, č. 4, 2018, s. 316–318; Marta VACULÍNOVÁ – Václav PETRBOK, *V. B. Nebeský a rukopisná sbírka knihovny Národního muzea, Sborník národního muzea v Praze. Řada C – Literární historie* 57, č. 1-2, 2012, s. 16–19; Ludmila LANTOVÁ, *Václav Bolemír Nebeský*, in: *LČL 3/1. M-O, Praha 2000, s. 437–440*; Ivan SLAVÍK, *Postřehy k životu a dílu V. B. Nebeského*, in: *Českolipsko literární* 11, 1992, s. 23–35.

³¹³ Josef HANUŠ, *Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského*, Praha 1896, s. 8.

³¹⁴ K jeho osobě srov. Bohumil JIROUŠEK, *Josef Kalousek: historik v národní společnosti druhé poloviny 19. století*, Praha 2018; Pavel FABINI (ed.), *Historik Josef Kalousek: historiografie, politika, kultura a společnost druhé poloviny 19. století*, České Budějovice – Praha 2016.

³¹⁵ J. KALOUSEK, *Děje Král. České společnosti nauk*, s. 57–58.

³¹⁶ O. FANTA – J. VYCPÁLEK – F. TISCHER, *Pelclův almanach*, s. 30–31.

třech číslech časopisu Komenský.³¹⁷ Pojednání ovšem ani volně nepřeložil celé, ani se z dnešního úhlu pohledu nejedná o moderní kritickou edici opatřenou poznámkovým aparátem. Je to pouze české převyprávění vybraných částí pojednání.

Posledním, kdo v 19. století reagoval na *Dějiny Němců*, byl patrně Jaroslav Vlček (1860–1930).³¹⁸ Ten se v sedmém sešitu svých *Dějin české literatury* zmiňuje o obou dílech Pelclova pojednání. Co se týče prvního dílu, tak Vlček zdůrazňuje stěžejní autorův omyl vyřčený již Josefem Kalouskem (Pelcl pokládal Němce usazené v Čechách za přímé potomky starých Markomanů a Bójů). V souvislosti s druhým dílem Vlček považuje za nesprávný Pelclův závěr, že byly Čechy za husitských válek téměř zcela německé.³¹⁹

Pohled 20. století

Co se týče této epochy, tak první a důležitou osobností z hlediska nazírání na Pelclovy *Geschichte der Deutschen* byl na počátku 20. století Josef Hanuš (1862–1941).³²⁰ Ten se k pojednání vyjádřil poprvé roku 1908 na stránkách Českého časopisu historického.³²¹ Hanuš zde Pelclovo pojednání považuje za nástin germanizace v Čechách a za českou reakci proti politickému a národnímu násilí josefínství. Zároveň pokládá Pelclův text za nacionalistický pendant k již výše zmíněnému Voigtově spisu *Über den Geist der Böhmisches Gesetze in der verschiedenen Zeitaltern*, a též jej spojuje s Pelclovy *Paměti*.³²² Hanuš dále v této své stati poukazuje na vlasteneckou a národně buditelskou stránku pojednání *Geschichte der Deutschen*, což dokazuje těmito slovy: „právě ta holá, chladná fakta mají ukázati hrozné nebezpečí, vyburcovati národ a jmenovitě jeho vzdělané třídy, šlechtu a inteligenci, z letargie, roznítit je k obraně mateřského jazyka, národnosti“.³²³ Je to už poněkud odlišné stanovisko oproti Bandtkemu, Nebeskému nebo Vydrovi, kteří pokládali Pelclovy *Dějiny Němců* za protičeské. To, co od předchozích kritiků Hanuš přebírá – což konstatoval i Josef

³¹⁷ František VYMAZAL, *Dějiny němčiny v Čechách*, Komenský: časopis pro učitele základní školy 23, č. 42, 1895, s. 612–614; TÝŽ, *Dějiny němčiny v Čechách*, tamtéž 23, č. 43, s. 625–627; TÝŽ, *Dějiny němčiny v Čechách*, tamtéž 23, č. 44, s. 640–643.

³¹⁸ K jeho osobě srov. Milada PÍSKOVÁ, *Jaroslav Vlček a česká literatura*, in: Sborník prací Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě: řada literárněvědná (A) 3, č. 3, 2001, s. 54–57, TÁŽ, *T. G. Masaryk a Jaroslav Vlček*, in: T. G. Masaryk, jeho spolupracovníci a vznik československého státu: sborník příspěvků z XIII. semináře Masarykova muzea v Hodoníně 11. – 12. listopadu 2008, Hodonín 2009, s. 204–208.

³¹⁹ Jaroslav VLČEK, *Dějiny české literatury. Seš. 7. Druhého dílu část první, Století osmnácté*, Praha 1898, s. 167.

³²⁰ K jeho osobě srov. Václav PETRBOK, *Josef Hanuš – historik české a slovenské literatury 17. a 18. století*, in: *Príspevky k dejinám literárnevednej slovakistiky*, Bratislava 2003, s. 45–52; Petr ČORNEJ, *Josef Hanuš*, in: *LČL 2/I. H-J*, Praha 1993, s. 70–72.

³²¹ J. HANUŠ, *Počátky Královské České Společnosti Nauk*, s. 402–404.

³²² Tamtéž, s. 403.

³²³ Tamtéž, s. 404.

Johanides³²⁴ – je onen Pelclův pesimismus. Dokazuje tato Hanušova věta: „Stesk, žel, hněv ozývá se, byť častěji jen mezi řádky, z rozpravy Pelclovy a ještě významněji z jeho literárních a národních snah té doby“.³²⁵

Josef Hanuš své vývody uveřejněné roku 1908 zopakoval, a ještě rozšířil ve svém životopise Františka Martina Pelcla z roku 1914.³²⁶ Pelclovy *Dějiny Němců* zde rozebírá podrobněji z obsahové stránky, přičemž za vyvrcholení této práce považuje popis germanizace v tereziánském a josefínském období.³²⁷ Nově zde konstatuje skutečnost, že Pelcl ve svém pojednání poprvé formuloval ideu odvěkého zápasu mezi slovanským a germánským živlem. Hanuš se rovněž v Pelclově biografii zmiňuje o vědecké slabosti a četných nedostacích prvního dílu *Geschichte der Deutschen* souvisejících s autorovou neznalostí německé kolonizace ve 13. století. Připisuje ovšem Pelclovy i zajímavé jednotlivosti, které souvisí podle jeho názoru s vlivem Dobrovského, a týkají se konkrétních slov, která Češi převzali od Němců.³²⁸ Hanuš také v části své monografie, která se věnuje *Dějinám Němců*, odmítá tvrzení Bandtkeho z jeho dopisu Dobrovskému z května 1810, že je Pelclova rozprava „anticzechisch“. Naopak tvrdí, že „vlastenec hlásí se na každé stránce“.³²⁹

Stručná zmínka o *Dějinách Němců* se objevuje roku 1911 i v prvním díle publikace *Literatura česká devatenáctého století*. Je zde poukázáno zejména na hlavní ideu Pelclova pojednání, tj. na úpadek českého jazyka v protikladu se sílící germanizací.³³⁰

Další osobností, jež reagovala v první polovině 20. století na pojednání, byl Albert Pražák (1880–1956).³³¹ Poprvé tak učinil roku 1928 ve svém spise *Obrozenské tradice*, kde píše: „Pelcl v *Dějinách Němců a jejich řeči v Čechách* ukázal, jak děsně zachvátila germanisace i ryzí česká města jiná a bál se, že budeme brzo poněmčeni, jako jsme byli rychle protireformováni a pokatoličeni“.³³² Podruhé na Pelclovu studii zareagoval roku 1945 v knize *Národ se bránil*. Zde pronesl větu: „Pelcl z tradice i z vlastní zkušenosti zaznamenal, kterak české knihy byly šmahem páleny jako kacířské a kterak šlechta vnucovala němčinu

³²⁴ J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 187.

³²⁵ J. HANUŠ, *Počátky Královské České Společnosti Nauk*, s. 404.

³²⁶ J. HANUŠ, *František Martin Pelcl, český historik a buditel*, s. 108–114.

³²⁷ Tamtéž, s. 111–112.

³²⁸ Tamtéž, s. 109–110.

³²⁹ Tamtéž, s. 112–113.

³³⁰ J. VLČEK – J. HANUŠ – J. JAKUBEC – J. MÁCHAL, *Literatura česká devatenáctého století: od Josefínského obrození až po českou modernu, Díl I. Od Dobrovského k Jungmannově škole básnické*, s. 296–297.

³³¹ K jeho osobě srov. Albert PRAŽÁK – Miloš ZELENKA – Stanislav KOKOŠKA, *Politika a revoluce. Paměti*, Praha 2004; Miloš ZELENKA, *Albert Pražák a otázky česko-slovenské vzájemnosti*, in: *Slovensko – české vztahy a súvislosti*, Bratislava 2000, s. 61–73.

³³² Albert PRAŽÁK, *Naše národní tradice. III. Obrozenské tradice*, Praha 1928, s. 224.

krajům i ryze českým, ba i vesnicím, dotud výhradně našim“.³³³ Jak správně poznamenal Jürgen Ostmeier, Albert Pražák viděl v *Dějínách Němců* ideu obranného boje českého národa proti germanizaci.³³⁴

Geschichte der Deutschen zmínil v druhém díle svých *Dějin literatury české* rovněž Jan Jakubec (1862–1936).³³⁵ Svůj výklad uvedl touto větou: „Mezi českými buditeli, ba i u některých zahraničních Slovanů vzbudila nemilý dojem obsáhlá Pelclova rozprava *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*“.³³⁶ Jakubec poukazuje jednak na Pelclovo líčení úpadku českého jazyka a sílícího pronikání němčiny, a jednak také na vliv Dobrovského a zejména Josefa Antotína Rieggera na *Dějiny Němců*.³³⁷ Toto stanovisko potvrzuje ve své diplomové práci i J. Ostmeier, podle nějž Jakubec vnímá Pelclovo pojednání jako vystavené vnějším vlivům, a to především prostřednictvím k sobě navzájem protikladných charakterů Dobrovského a Rieggera.³³⁸

Dějiny Němců interpretoval ve čtyřicátých letech 20. století též významný český historik František Kutnar (1903–1983)³³⁹ v práci o obrozeneckém nacionalismu. Toto dílo, jedno z jeho vůbec nejvýznamnějších, ovšem oficiálně ve 20. století nevyšlo. Nestalo se tak ani za protektorátu prostřednictvím podpory Josefa Šusty³⁴⁰ ani po roce 1945, kdy Václav Chaloupecký³⁴¹ znemožnil obhajobu práce v habilitačním řízení na pražské Filozofické fakultě, jelikož se mu nelíbilo, že pomíjí slovenský aspekt a že má katolickou tendenci. Kutnarovo stěžejní dílo editovali a vydali až historici Jiří Rak a Martin Kučera, po bezmála šedesáti letech, v roce 2003.³⁴² Kromě obsahové charakteristiky³⁴³ formuluje Kutnar v souvislosti s *Dějiny Němců* dvě důležitá stanoviska. Prvním je názor, že se nejedná v zásadě o dějiny Němců v pravém slova smyslu, ale o dějiny jejich pronikání do Čech, peripetií vítězství i porážek a oboustranných styků českého a německého etnika v zemi. Tím možná nejdůležitějším Kutnarovým postulátem je ovšem fakt, že pojednání nechápe již jen jako projev nečinného národního pesimismu, ale jako projev národního vlastenectví. Byly pro

³³³ Albert PRAŽÁK, *Národ se bránil: obrany národa a jazyka českého od nejstarších dob po přítomnost*, Praha 1945, s. 108.

³³⁴ J. OSTMEYER, *František Martin Pelcl a jeho „Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách“*, s. 34.

³³⁵ K jeho osobě srov. Albert PRAŽÁK – Anna KARASOVÁ, *Jan Jakubec*, Praha 1940.

³³⁶ J. JAKUBEC, *Dějiny literatury české. Díl 2. Od osvícenství po Družinu máje*, s. 38.

³³⁷ Tamtéž, s. 39.

³³⁸ J. OSTMEYER, *František Martin Pelcl a jeho „Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách“*, s. 35–36.

³³⁹ K jeho osobě srov. František KUTNAR – Hana KÁBOVÁ, *Děkuji životu: vzpomínky a zápisy českého historika*, Praha 2017; Veronika STŘEDOVÁ, *František Kutnar a strukturalismus v interpretaci sociálních a hospodářských dějin*, Praha 2009.

³⁴⁰ K jeho osobě srov. Jiří LACH, *Josef Šusta 1874–1945: a history of a life, a life in history*, Olomouc 2003.

³⁴¹ K jeho osobě srov. Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký: hledání československých dějin*, Praha 2015.

³⁴² František KUTNAR – Martin KUČERA – Jiří RAK, *Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus: příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češství doby obrozenecké*, Praha 2003, s. 9–10.

³⁴³ Tamtéž, s. 141–143.

něj „plodem přirozené a nutné obavy, která klíčila vždy v srdcích vlastenců a nebyla ani později zcela překonána, a která byla doprovodem víry a naděje, zesilujícím momentem obrany, pečlivé pozornosti a rozboru situace a zároveň podnětným činitelem, který nutil k protestu proti josefínské germanizaci“.³⁴⁴

Velmi stručně připomenuli *Dějiny Němců* František Kutnar a Jaroslav Marek ve svých *Přehledných dějinách českého a slovenského dějepisectví*, poprvé vydaných roku 1973. Tam se dovídáme, že Pelcl „odpověděl v *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* na centralistickou a germanizační tendenci vídeňské vlády s dočasně pesimistickými výhledy na budoucnost české řeči“.³⁴⁵

Krátkou zmínku věnoval *Dějinám Němců* ve svém životopiseckém článku o F. M. Pelclovi z roku 1969 i Zdeněk Šimeček (1929–2019).³⁴⁶ Podle jeho úsudku se jednalo o „studii, v níž [Pelcl] zachytil germanizační proces a v té souvislosti vyslovil pesimistické názory na budoucnost českého jazyka, a ve které nesporně pochybil a zmýlil se i jako posuzovatel současnosti“.³⁴⁷ Šimeček vzpomenul pojednání ještě jednou, a sice ve své stati z roku 1991 o vztahu Josefa Dobrovského s Františkem Martinem Pelelem. Zde poukazuje na to, že Dobrovský Pelclovi „vytýkal, a to ještě po letech, že ve vědeckých názorech podlehl mínění guberniálního rady J. A. Rieggera a vyjádřil se pesimisticky o budoucnosti českého jazyka a českého národa“.³⁴⁸

V sedmdesátých letech 20. století se na adresu *Dějin Němců a jejich jazyka v Čechách* vyjádřil německý slavista a literární historik Walther Schamschula. Ten akcentuje zejména možný vliv na Pelcovo pojednání v podání Josefa Antonína Rieggera (1742–1792),³⁴⁹ jenž patřil k propagátorům josefínské snahy o používání němčiny jako jediného jazyka z důvodu upevnění centralizace. Dle Schamschulova úsudku si Riegger vytvořil i „české národní vědomí“, které se odráží ve spisech věnovaných jeho nové vlasti. Riegger, jak Schamschula poznamenává, ovšem chápal Čechy jako součást německé kulturní a jazykové oblasti,

³⁴⁴ F. KUTNAR – M. KUČERA – J. RAK, *Obrozenské vlastenectví a nacionalismu*, s. 9–10.

³⁴⁵ F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, vyd. 2009, s. 157.

³⁴⁶ K jeho osobě srov. Jiří TRÁVNÍČEK, *Zdeněk Šimeček (1929–2019)*, Česká literatura: časopis pro literární věda 67, č. 4, 2019, s. 623–624; Jaromír KUBÍČEK, *Zdeněk Šimeček zemřel*, Časopis Matice moravské 138, č. 1, 2019, s. 220–222.

³⁴⁷ Z. ŠIMEČEK, *František Martin Pelcl*, s. 423.

³⁴⁸ Zdeněk ŠIMEČEK, *František Martin Pelcl a Josef Dobrovský*, Slovanský přehled. Časopis pro dějiny střední, východní a jihovýchodní Evropy 77, č. 1, Praha 1991, s. 92.

³⁴⁹ K jeho osobě srov. Bořek NEŠKUDLA, *Sběratel knih Josef Anton Riegger*, in: Knihovny a jejich majitelé: odraz zájmu a touhy po poznání, Brno 2018, s. 115–138; Prokop ZÁVODSKÝ, *Počátky universitní statistiky u nás. (Věnováno 250. výročí narození J. A. Rieggera)*, in: Statistika. Ekonomicko-statistický časopis, č. 3, Praha 1992, s. 109–119; Pavel BĚLINA, *K počátkům statistiky v českých zemích. (Působení Josefa Antonína Rieggera v Čechách)*, Československý časopis historický (dále pouze ČsČH) 25, č. 1, 1977, s. 63–86.

přičemž právě tímto postojem možná ovlivnil i Pelcla a jeho názory v *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*.³⁵⁰

Z druhé poloviny 20. století také pochází dosud nejvýznamnější a nejpodrobnější ohlas na Pelclovy *Geschichte der Deutschen*, nepočítáme-li tuto magisterskou práci. Jedná se o německy sepsanou diplomovou práci z pera již vícekrát zmíněného Jürgena Ostmeyera, jež byla obhájena roku 1975 na Katedře germanistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Práce se snaží vyhovět marxistické interpretaci, což je jasné vzhledem k době jejího vzniku, přesto však poskytuje k tématu velmi cenné poznatky. V první kapitole se autor věnuje jednak zasazení pojednání do kontextu Pelclovy vědecké tvorby,³⁵¹ jednak charakteristice tohoto díla. Podle názoru J. Ostmeyera se „*Dějiny Němců* prezentují jako práce zcela ve smyslu josefínského úsilí, v němž se prostředky osvícenské vědy láme kopí pro germanizaci Čech“.³⁵² Součástí první kapitoly je rovněž popis faktografických problémů Pelclovy studie o dějinách německého etnika. Ostmeyer polemizuje konkrétně nad Pelclovým výkladem o přejímání německých slov do češtiny, uvádí jeho mylnou představu o tom, že Hermundorové, Markomané a Bójové jsou přímými předky německého obyvatelstva v českých pohraničních oblastech, a taktéž poukazuje na nedostatečné Pelclovo povědomí o „husitském revolučním hnutí“, jež podle Ostmeyerova názoru vnímá převážně z hlediska národní konfrontace a není mu zřejmá sociální, tzn. antifeudálně-revoluční součást hnutí.³⁵³ V úvodní kapitole se Ostmeyer věnuje i kritice Pelclovy historické metody, přičemž si pokládá dvě hlavní otázky: 1) Jestli byly *Dějiny Němců* v současné podobě přísným výsledkem historického bádání na vrcholu své doby a jím determinovaných možností badatele?; 2) Vyjadřuje se zde Pelcl, muž osmnáctého století, osvícenec, vychovatel ve šlechtických domech, publicista, historik, josefinista a český vlastenec, s veškerou intelektuální poctivostí a prostředky, které má k dispozici, nebo toto dílo podléhá vlivu jiných faktorů?³⁵⁴ Druhá kapitola se pak věnuje hodnocení *Geschichte der Deutschen* z pohledu jejich kritiků v 19. a 20. století, ovšem autor zmiňuje stanoviska jednotlivých posuzovatelů velmi okrajově a nejsou zde zahrnuta zdaleka všechna, která mu mohla být v dané době známa (chybí například stanovisko V. V. Tomka nebo zmínka o českém výtahu F. Vymazala).³⁵⁵ Třetí kapitola se věnuje vlivům, které mohly mít dopad na toto Pelclovo pojednání. Ostmeyer zde zejména sleduje působení J. A. Rieggera

³⁵⁰ W. SCHAMSCHULA, *Die Anfänge der tschechischen Erneuerung und das deutsche Geistesleben (1740–1800)*, s. 169–170.

³⁵¹ J. OSTMEYER, *František Martin Pelcl a jeho „Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách“*, s. 1–4.

³⁵² Tamtéž, s. 6.

³⁵³ Tamtéž, s. 7–16.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 17–21.

³⁵⁵ Tamtéž, s. 21–38.

na Pelcla, jenž se jím údajně nechal vést, a s jehož přičiněním se stal prvním profesorem českého jazyka.³⁵⁶ Čtvrtá kapitola přináší pohled na Pelclův vztah k českému a německému jazyku.³⁵⁷ Kapitola pátá v sobě skrývá asi tu nejcennější část celé diplomové práce, a sice poznatky k jazykové stránce Pelclova pojednání. Ostmeyer zde rozebírá vybrané gramatické a lexikální jevy a věnuje se i analýze Pelclovy jazykové správnosti, kterou určuje na základě prací nejvýznamnějších gramatiků 18. století – Johanna Christopha Gottscheda a Johanna Christopha Adelunga.³⁵⁸

Ve stejném roce, kdy obhájil svou diplomovou práci Jürgen Ostmeyer, tedy roku 1975, zareagoval na *Dějiny Němců* i literární historik Bedřich Slavík (1911–1979).³⁵⁹ Za nejdůležitější považoval tu část Pelclova pojednání z druhého dílu, která se zabývá popisem tereziánské a josefínské germanizace. Manifestuje to například jeho tvrzení: „Politický postoj, podmíněný i vzrůstající germanizací, vyjádřil Pelcl v knize *Geschichte der Deutschen in Böhmen*, v níž jsou nejzávažnější kapitoly, podávající obraz tereziánské a josefínské germanizace“.³⁶⁰

Roku 1978 se zmínil o Pelclově pojednání také Josef Kočí (1922–1986)³⁶¹ ve své tendenční, ale v dané době pro historiografii určující knize *České národní obrození*. Kočí zde upozorňuje na pesimistické vyznění pojednání a zároveň poukazuje na fakt, že „Pelclovy obavy a pochyby o budoucnosti českého jazyka, opřené o historické analogie vymizení nebo decimování „polabských Slovanů“ a posílené zkušenostmi z germanizačních záměrů vídeňské vlády, měly i u něho jenom přechodný charakter“.³⁶²

Do počátku osmdesátých let 20. století se datuje po diplomové práci Jürgena Ostmeyera druhý nejrozsáhlejší a velmi zásadní komentář k Pelclovým *Dějínám Němců*. Jedná se o reakci největšího českého znalce Pelclovy osobnosti i díla, dá se říci „pelcloga“, Josefa Johanidese (1931–2015),³⁶³ jež byla uveřejněna v jím sepsané monografii o F. M.

³⁵⁶ J. OSTMEYER, *František Martin Pelcl a jeho „Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách“*, s. 39–50.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 51–60.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 61–73. Ke gramatikám 18. století srov. Herbert E. BREKLE – Edeltraud DOBNIG-JÜLCH – Hans J. HÖLLER – Helmut WEISS (Hgg.), *Bio-bibliographisches Handbuch zur Sprachwissenschaft des 18. Jahrhunderts. Die Grammatiker, Lexigraphen und Sprachtheoretiker des deutschsprachigen Raums mit Beschreibung ihrer Werke*, 8 Bde., Tübingen 1992-2005.

³⁵⁹ K jeho osobě srov. František VŠETIČKA, *Tou moravskou branou (Bedřich Slavík)*, Olomoucký archivní sborník 19, 2021, s. 241–242.

³⁶⁰ Bedřich SLAVÍK, *Od Dobnera k Dobrovskému*, Praha 1975, s. 249–250.

³⁶¹ K jeho osobě srov. Marie RYANTOVÁ, *Dilema Josefa Kočího: postoj k srpnové okupaci*, in: *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970)*. Sborník z konference. (Praha 22. – 23. listopadu 2000), Praha 2001, s. 339–344.

³⁶² Josef KOČÍ, *České národní obrození*, Praha 1978, s. 90.

³⁶³ K jeho osobě srov. Karel MÜLLER, *PhDr. Josef Johanides – knihovník a bibliograf*, Zprávy klubu přátel Pardubicka 36, č. 7-8, 2001, s. 198–201.

Pelcovi roku 1981.³⁶⁴ Johanides se zde vyjadřuje k oběma dílům *Geschichte der Deutschen*, přičemž daleko méně prostoru věnuje dílu prvnímu z roku 1789, který časově sahá do konce Přemyslovců. První část studie nemá podle jeho názoru zvláštní význam, jelikož výklad o starším období není dobře koncipován a formulován. Dle Johanidesova úsudku vedlo stručné shrnutí látky v prvním dílu, jež zahrnovalo několik staletí historického vývoje, v mnoha případech k přílišnému zjednodušení, a to i na úkor historické věrnosti.³⁶⁵ Daleko větší prostor věnuje Pelclův životopisec druhému dílu, který obsahově charakterizuje,³⁶⁶ a v jehož části pojednávající o tereziánském a josefínském období spatřuje jádro celého pojednání.³⁶⁷ Johanides také poukazuje na fakt, že Pelcl věnuje výkladu o éře Marie Terezie a Josefa II. celou třetinu textu (10 stran), a z toho dokonce polovinu (5 stran) popisu detailů tehdejších pedagogických a metodických postupů při výuce němčiny.³⁶⁸ Hlavním a nejcennějším poznatkem, který Johanides přináší, je jeho nová celková interpretace Pelcova pojednání o *Dějínách Němců*. Podle jeho názoru je vnímání předchozích osobností reagujících na toto dílo v pesimistickém duchu mylné, přičemž konstatuje, že Pelcl naopak střízlivě líčí reálnou situaci ve své době. Nesprávnost dosud převládajícího výkladu studie v pesimistickém smyslu vyvrací rovněž zdůrazněním faktu, že se Pelcl zabýval činností českého divadla, jmenuje Thámovy a Hankeho jazykové obrany a slovníky, dále že zmiňoval vydávání starých českých knih Františkem Faustinem Procházkou a vydávání českých novin Václavem Matějem Krameriem.³⁶⁹ Celkově Johanides interpretuje *Geschichte der Deutschen* jako filipiku, „promyšleně koncipovanou obranu nároku na svůj jazyk“, a to srovnáním s Voigtovou prací *O duchu českých zákonů*, o které tvrdí, že je to rovněž „obhajoba českého státního práva a českého jazyka jako domácího proti josefínskému absolutismu a centralismu, provázeného tlakem germanizace“.³⁷⁰

Roku 1998 se vyjádřil k Pelcovým *Dějínám Němců* v rámci své stati *Obraz Němce v české historiografii 19. století* ještě český historik Jiří Rak.³⁷¹ Z jeho úhlu pohledu stojí Pelcova historická rozprava o dějinách německého etnika na počátku procesu známého jako „národní obrození“. Rak poukazuje také na to, že se generace českých historiků snažily

³⁶⁴ J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 184–192.

³⁶⁵ J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 184.

³⁶⁶ Tamtéž, s. 184–186.

³⁶⁷ Tamtéž, s. 186.

³⁶⁸ Tamtéž, s. 190.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 187–188.

³⁷⁰ Tamtéž, s. 191.

³⁷¹ Jiří RAK, *Obraz Němce v české historiografii 19. století*, in: Jan Křen – Eva Broklová (edd.), *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, Praha 1998, s. 50–51.

s touto studií vyrovnat a včlenit ji do optimisticky laděné interpretace dějin českého národního obrození, přičemž potíže jim činilo pesimistické vyznění Pelclova pojednání.³⁷²

Poslední reakce 20. století na Pelclovo pojednání pochází z roku 1999, z pera Miroslava Hrocha. Ten ve své knize *Na prahu národní existence* poznamenává, že Pelcl si byl vědom toho, že dějiny Čech byly dějinami dvou etnik. Zároveň konstatuje, že F. M. Pelcl napsal „dokonce první pokus o dějiny Němců v Čechách, kde pro předhusitské období uvádí, že se tehdy Češi a Němci téměř stali jedním národem“. Podle úsudku M. Hrocha také Pelcl na stranách své studie někdy spojuje české etnikum s pozitivními, německá pak spíše s negativními vlivy.³⁷³

Pohled 21. století

V dosud probíhajícím 21. století nespátrilo světlo světa moc textů přinášejících nové a objevné poznatky ohledně Pelclovy *Geschichte der Deutschen*. Je to vcelku překvapující skutečnost, když vezmeme v úvahu, že již existují syntetické práce věnující se česko-německé literatuře.³⁷⁴

Přesto existují světlé výjimky, přičemž patrně v 21. století tou první je reakce německého historika původem z Čech, Ferdinanda Seibta (1927–2003).³⁷⁵ V souvislosti s *Dějiny Němců* Seibt podotýká, že Pelcl od počátků faktické vlády Karla IV., tedy roku 1341, „poprvé z ušlechtilého úmyslu zaznamenává procesy demografických změn za účelem klučení a zemědělské expanze, a spojuje je s nářečím nově příchozích [Němců] jako údajem o původu“.³⁷⁶ Dále poznamenává, že Pelcl poprvé vyvozuje závěry ze skutečnosti, že jsou české místní názvy rozšířené mezi německojazyčným obyvatelstvem. Na jednu stranu F. Seibt považuje z hlediska současného stavu výzkumu Pelclovy vývody za diletantní, ale na tu druhou se podle jeho názoru Pelclovi podařil díky jeho *Geschichte der Deutschen* průlomový krok nejen v české či německé historiografii, ale v evropské historiografii vůbec. Přiznává ovšem také, že se jednalo o krok osamocený, a že se až do *Sozialgeschichte*³⁷⁷ Julia Lipperta

³⁷² J. RAK, *Obraz Němce v české historiografii 19. století*, in: J. Křen – E. Broklová (edd.), *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, s. 50–51.

³⁷³ Miroslav HROCH, *Na prahu národní existence*, Praha 1999, s. 75–76.

³⁷⁴ Např. Gabriela VESELÁ, *Česko-německá literární křižovatka: kapitoly k dějinám literatury a překladu*, Praha 2020.

³⁷⁵ Ferdinand SEIBT, *Franz Martin Pelzel und der Ursprung des böhmischen Dilemmas*, in: Eduard Mühle (ed.) *Mentalitäten – Nationen – Spannungsfelder: Studien zu Mittel – und Osteuropa im 19. und 20. Jahrhundert: Beiträge eines Kolloquiums zum 65. Geburtstag von Hans Lemberg*, Marburg 2001, s. 81–82.

³⁷⁶ Tamtéž, s. 81.

³⁷⁷ Julius LIPPERT, *Social-Geschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit. I. Band. Die slavisme Zeit und ihre gesellschaftlichen Schöpfungen*, Prag 1896; TÝŽ, *Social-Geschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit. II. Band. Der sociale Einfluss der christlich-kirchlichen Organisationen und der deutschen Colonisation*, Prag 1898.

(1839–1909)³⁷⁸ kolem roku 1900 takovou cestou nepokračovalo ani v německém, ani v českém bádání.³⁷⁹ Uvedené dvoudílné *Sozialgeschichte Böhmens in vorhusitischer Zeit* byly prací, v níž vyvrcholil Lippertův zájem o sociální dějiny. První díl se věnuje slovanskému období z počátků českého státu a také popisu společenské skladby této doby, jež podle Lipperta nebyla dotčena cizími vlivy. Díl druhý pak rozebírá na základě většího počtu bezpečnějších dokumentů vliv církevní organizace a německých společenských řádů na českou společnost v době tzv. německé kolonizace.³⁸⁰

O pojednání *Geschichte der Deutschen* se zmiňuje ve své publikaci *V síti dějin literatury národního obrození* i Hana Šmahelová.³⁸¹ Podle jejího úsudku se Pelclova práce pohybuje v „nezřetelném hraničním pásmu mezi ‚nezaujatým‘ historickým výkladem a ‚zaujatou‘ obranou“.³⁸² Autorka poukazuje rovněž na fakt, že pojednání je sice vedeno analyticky, strážlivě a chladně faktograficky, ale že zde Pelcl též pracuje s historií zaujatě, účelově, ba nepřesně.³⁸³

Další osobností, jež v 21. století reaguje na Pelclovo pojednání, je germanista a bohemista Václav Petrбок.³⁸⁴ Ten zařazuje Pelclovu rozpravu do konceptu *historia litteraria* a podává stručný obraz nejdůležitějších obsahových bodů.³⁸⁵ Co se týče jeho celkového náhledu, konstatuje následující: „Jakkoliv formálně vykazuje Pelclova práce rysy vědecké rozpravy, včetně zvoleného publikačního orgánu, je zřejmé, že se jedná o dílo, které nepokrytě usilovalo o kritickou analýzu soudobého stavu“.³⁸⁶ Petrбок prakticky souhlasí s interpretací Josefa Johanidese, že se jedná o filipiku. Dále připomíná, že až do poloviny 19. století nebyl po Pelclově práci v českých zemích publikován žádný text, jenž by se zabýval historiografií německojazyčných textů české provenience. Za takovou práci považuje Petrбок až *Skizierter Ueberblick der Geschichte der Literatur, Wissenschaften und Künste unter den Deutschen in Böhmen* (1851) Franze Antona Schmalfusse (1821–1865).³⁸⁷

³⁷⁸ K jeho osobě srov. Marcela ZEMANOVÁ (ed.), *Julius Lippert a německé prostředí v Čechách*, Ústí nad Labem 2010.

³⁷⁹ Tamtéž, s. 81–82.

³⁸⁰ F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, s. 354.

³⁸¹ Hana ŠMAHELOVÁ, *V síti dějin literatury národního obrození*, Praha 2011, s. 69–71.

³⁸² Tamtéž, s. 69.

³⁸³ Tamtéž, s. 70.

³⁸⁴ V. PETRBOK, *František Martin Pelcl a jeho příspěvky k dějinám vzdělanosti*, s. 199–202.

³⁸⁵ Tamtéž, s. 199–201.

³⁸⁶ Tamtéž, s. 201.

³⁸⁷ Franz Anton SCHMALFUSS, *Skizierter Ueberblick der Geschichte der Literatur, Wissenschaften und Künste unter den Deutschen in Böhmen*, in: Franz A. Schmalfuss, *Die Deutschen in Böhmen, geschildert in geographisch-statistischer, staatswirthschaftlicher, volksthümlicher und geschichtlicher Beziehung*, Prag 1851, s. 219–232.

V době relativně nedávné, roku 2017, se objevila zmínka o *Dějínách Němců* v kolektivní německojazyčné publikaci s titulem *Handbuch der deutschen Literatur Prags und der Böhmisches Länder*.³⁸⁸ Zde je Pelcovo pojednání považováno v rámci německo-české historiografie za jeden z možných zakladatelských činů komunitního vědomí, které by se dalo nazvat německo-českým. Autoři příručky zejména akcentují, co se obsahu Pelcovy studie dotýká, roli českých Němců. Ti dle jejich slov představují v *Geschichte der Deutschen* „společenský model úspěchu, který převládal díky kulturnímu a hospodářskému transportu z Německa, který čeští panovníci většinou podporovali“. Zdůrazněna je zde také skutečnost, že Pelcl nebyl první, kdo německým Čechům přisuzoval pocit sounáležitosti nebo dokonce propůjčoval společnou „podstatu“. Tato myšlenka kolektivní identity Němců v českých zemích se dle autorů publikace začala objevovat až v průběhu 19. století, přičemž je zde jako názorný příklad uvedena již výše zmíněna práce F. A. Schmalfusse *Die Deutschen in Böhmen* obsahující rozsáhlou kapitolu o kulturních poměrech německých Čechů.³⁸⁹

3.1.4 Rukopisné dochování

František Martin Pelcl zamýšlel svou písemnou pozůstalost, která byla výsledkem téměř třicet let trvající vědecké práce, a jež zahrnovala poměrně rozsáhlou knihovnu s cennými starými tisky (z 16. až 18. století), sbírku opisů různých historických pramenů a materiálů, rukopisy jeho vlastních dokončených nebo rozpracovaných prací a také bohatou vědeckou korespondenci, odkázat svému nejstaršímu synovi Bedřichu Bohuslavovi. Ten ovšem tragicky zesnul roku 1796 v pouhých sedmnácti letech a o pět později (4. 2. 1801) zemřel i sám Pelcl.³⁹⁰ S určitostí víme, a to na základě zprávy psané v osmdesátých letech 19. století Vilémem Brzorádem (1813–1898), že další Pelclův syn František Karel prodal všechny otcovy rukopisy i knihovnu do Děčína Františku Antonínu hraběti Thunovi (1786–1873).³⁹¹ Přesná datace této transakce není bohužel známa, ale jisté je to, že uložením do Thun-Hohensteinského fondu na zámku v Děčíně se Pelcovy sbírky staly součástí jedné z nejcenějších knihoven v českých zemích.³⁹² Součástí prodeje byl patrně i rukopis

³⁸⁸ Tato německojazyčná publikace vyšla v závěru roku 2022 také v českém překladu, což bylo zjištěno až v rámci dopisování této diplomové práce. Pasáž zabývající se Pelcovými *Geschichte der Deutschen* se v české verzi nachází na s. 405. Podrobněji viz Jan BUDŇÁK – Štěpán ZBYTOVSKÝ – Peter BECHER – Steffen HÖHNE – Jörg KRAPPMANN – Manfred WEINBERG (edd.), *Kompendium německé literatury českých zemí*, Praha 2022, s. 405.

³⁸⁹ Peter BECHER – Steffen HÖHNE – Jörg KRAPPMANN – Manfred WEINBERG, *Handbuch der deutschen Literatur Prags und der Böhmisches Länder*, Stuttgart 2017, s. 275.

³⁹⁰ Josef JOHANIDES, *Knihovna Františka Martina Pelcla*, Praha 2003, s. 3.

³⁹¹ K jeho osobě srov. Helena SMÍŠKOVÁ, *Správa děčínského panství za Františka Antonína Thun-Hohensteina (1808–1844)*, SAP 22, č. 1, 1972, s. 356–411.

³⁹² A. RICHTEROVÁ, *Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla (1734–1801)*, s. 6–7.

Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen, což můžeme vyvodit ze soupisu Pelclových rukopisů, jenž byl pořízen Janem Kaprasem (1880–1949)³⁹³ při jeho pobytu na zámku v Děčíně a zpřístupněn roku 1904.³⁹⁴ Kapras v rámci tohoto soupisu identifikuje rukopis *Geschichte der Deutschen* pod značkou Ms. 170.³⁹⁵ Další osud Pelclových rukopisů z Děčína nebyl naštěstí nijak komplikovaný. Roku 1934 je zakoupil stát v rámci dražebního rozprodeje děčínské zámecké knihovny.³⁹⁶ Rukopisy v celkovém počtu 134 položek ve 137 svazcích tak putovaly do tehdejší Veřejné a universitní knihovny, přičemž pro ně byla v oddělení rukopisů a starých tisků určena samostatná signaturová skupina XIX.³⁹⁷ Byly mezi nimi i Pelclogy *Geschichte der Deutschen*, o jejichž převodu do Universitní knihovny se zmiňuje Flora Kleinschnitzová (1891–1946)³⁹⁸ v příloze *Národních listů*.³⁹⁹ Na tomto místě, tedy v současné Národní knihovně České republiky, je rukopis Pelclových *Dějiny Němců* uložen pod signaturou XIX.C.14 dodnes.⁴⁰⁰

Za popis rukopisu *Geschichte der Deutschen* vděčíme Aleně Richterové. Manuskript je psán na papíře, zahrnuje celkem 55 listů (nová foliace při katalogizaci č. 1–55) a má rozměry 240 x 200 mm. Jedná se o volnou složku vloženou do papírového obalu, na němž je rukou Wolfganga Kropfa⁴⁰¹ německy psáno označení „*Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen. MS. vom Pelzel*“. Na přední desce papírového obalu jsou napsány starší signatury „*T.alt.28*“ a „*MS.170*“. Písmem je kurzíva a vyskytují se zde tři písařské ruce, přičemž jedna ruka je autograf F. M. Pelcla.⁴⁰²

³⁹³ K jeho osobě srov. Josef TOMĚŠ, *O personální kontinuitě prvního a druhého odboje. Životní příběh Jana Kaprasa*, in: Česká společnost za velkých válek 20. století: (pokus o komparaci), Praha 2003, s. 243–251; Marie RYANTOVÁ, *Prof. JUDr. Jan Kapras a jeho působení za okupace*, in: Věda v českých zemích za druhé světové války: sborník z konference, Praha 1998, s. 251–265; TÁŽ, *Osobní fond prof. Jana Kaprasa v archivu Národního muzea*, SAP 46, č. 2, 1996, s. 537–578.

³⁹⁴ Jan KAPRAS, *Rukopisy děčínské*, ČMKČ 78, č. 2, 1904, s. 340–344; TÝŽ, *Rukopisy děčínské*, tamtéž 78, č. 3, 1904, s. 423–430.

³⁹⁵ J. KAPRAS, *Rukopisy děčínské*, ČMKČ 78, č. 3, s. 427.

³⁹⁶ Josef JOHANIDES, *O knihovně a rukopisech Františka Martina Pelcla*, *Knihy a dějiny* 1, č. 1, 1994, s. 14–15.

³⁹⁷ A. RICHTEROVÁ, *Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla*, s. 10.

³⁹⁸ K její osobě srov. Andrea DAŇKOVSKÁ, *Knihovědkyně a literární historička Flora Kleinschnitzová (1891–1946)*, Bakalářská práce na Ústavu informačních studií a knihovnictví FF UK, Praha 2022; Eva BÍLKOVÁ, *Flora Kleinschnitzová: (1891–1946): Soupis osobního fondu*, Praha 1997.

³⁹⁹ Flora KLEINSCHNITZOVÁ, *František Martin Pelcl (Z jeho literární pozůstalosti v pražské Universitní knihovně)*, *Národní listy* 74, č. 311, Praha 1934, příloha, s. 9.

⁴⁰⁰ A. RICHTEROVÁ, *Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla*, s. 194.

⁴⁰¹ Zemřel 7. ledna 1835 jako hospodářský rada v Děčíně. Je autorem rukopisu *Die Herrschaft Kulm*.

⁴⁰² A. RICHTEROVÁ, *Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla*, s. 194–195.

3.2 Vnitřní charakteristika díla

3.2.1 Obsahová analýza prvního dílu *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*

Markomané, Hermunduři, Bójové a příchod Slovanů

První díl pojednání o *Dějínách Němců a jejich jazyka v Čechách* začíná v epoše Markomanů, Hermundurů a Bójů. Pelcl v této souvislosti zmiňuje fakt, že Čechy byly osídleny germánskými národy – Bóji, Hermundury a Markomany – již v nejstarších dobách, ještě před příchodem Slovanů. Bójové dle jeho názoru obývali střední část Čech, které dali germánský název *Bojenheim*, Hermundurové se usadili na Labi a Markomané přišli do země ze Švábska. Tyto kmeny uvolnily dle Pelcla ve 4. století své místo Slovanům, ale jak on sám poznamenává, někteří příslušníci Hermundurů, Markomanů a Bójů se stáhli do pohraničí českých hor, přičemž jejich potomci tam nadále žijí. Ovšem toto stanovisko, kdy F. M. Pelcl pokládá Němce žijící v pohraničních českých oblastech za přímé potomky právě Hermundurů, Markomanů a Bójů, je mylné. Jak již bylo zmíněno výše, na tento faktografický problém poukázal například Josef Kalousek,⁴⁰³ Jaroslav Vlček⁴⁰⁴ nebo Jürgen Ostmeier.⁴⁰⁵

Slované přišli podle Pelclova úsudku na území dnešních Čech na konci 4. a na počátku 5. století, přičemž s sebou přinesli slovanský jazyk a pojmenovali slovanskými názvy vesnice, města, hory, potoky a řeky. Pelcl v této souvislosti poukazuje na jednu výjimku, řeku Labe, jež si ponechala svůj německý název odvozený od Hermundurů, kteří ji označovali jako *Albe*. Po příchodu Slovanů bylo dle Pelcla v „*celých Čechách vše slovanské, a uplynulo několik století než tito Slované, kteří si říkali Češi, začali udržovat přátelský vztah s Němci*“ (s. 347).

Z dnešního stavu poznání týkajícího se příchodu Slovanů na území Čech ovšem vyplývá, že Pelclova datace (konec 4. a počátek 5. století) byla nepřesná. Bezpečně víme, že na české území přicházejí Slované během 6. století, přičemž ale dodnes není jasné, zda se slovanská migrace dotkla českých zemí v první nebo v druhé polovině tohoto století.⁴⁰⁶

⁴⁰³ J. KALOUSEK, *Děje Král. České společnosti nauk*, s. 57–58.

⁴⁰⁴ J. VLČEK, *Dějiny české literatury. Seš. 7.*, s. 167.

⁴⁰⁵ J. OSTMEYER, *František Martin Pelcl a jeho „Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách“*, s. 11.

⁴⁰⁶ Michal TĚRA, *Příchod Slovanů do Čech: příběh archeologie a příběh mytologie*, in: Petr Bahník (ed.), *O smyslu českých dějin*, Praha 2022, s. 17.

Například historik Dušan Třeštík (1933–2007)⁴⁰⁷ považuje za dolní hranici příchodu Slovanů do Čech rok 510 a za horní hranici dobu okolo roku 535.⁴⁰⁸ Třeštíkovu horní hranici potvrzuje i Zdeněk Měřínský (1948–2016), jenž rámcově datuje počátky pohybu a expanzi Slovanů na území Čech do pokročilé první třetiny 6. století.⁴⁰⁹ Michal Téra, který se dějinami slovanských národů rovněž zabývá, dataci příchodu Slovanů posouvá, a jako řada dalších současných archeologů a historiků předpokládá, že na území Čech se usadili kolem poloviny 6. století.⁴¹⁰

Křest čtrnácti českých knížat a křest Bořivoje

Po úvodu věnujícím se Markomanům, Hermundurům, Bójům a Slovanům pokračuje Pelcl výkladem týkajícím se křtu čtrnácti českých knížat roku 845.⁴¹¹ Po této události údajně knížata přivedla do Čech mnoho německých duchovních, aby zde zaseli křesťanství. Tyto německé duchovní považuje Pelcl za první Němce, kteří přišli do Čech s mírumilovným náboženským přesvědčením, a ne pouze se zbraní v ruce. Křest byl proveden řezenským biskupem, jenž přestěhoval česká knížata do svého církevního obvodu a jehož Pelcl považuje za prvního Němce, který začal v Čechách vykonávat soudní pravomoc. Na skutečnost, že po křtu čtrnácti českých knížat spadaly Čechy k řezenské diecézi, poukazuje ve svém díle⁴¹² *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*⁴¹³ i František Palacký.⁴¹⁴

Co se týče Bořivoje,⁴¹⁵ tak ten, jak Pelcl poznamenává, se sice nechal pokřtít, ale ne německými kněžími, nýbrž slovanskými biskupem z řecké církve, a to roku 890 na dvoře

⁴⁰⁷ K jeho osobě srov. Petr SOMMER – Josef ŽEMLIČKA, *Dušan Třeštík: (1. 8. 1933 – 23. 8. 2007)*, ČČH 105, č. 4, 2007, s. 1013–1019; Josef VÁLKA, *Dušan Třeštík v kontinuitě a diskontinuitě dějepiscectví*, in: *Dějiny ve věku nejistot: sborník k příležitosti 70. Narozenin Dušana Třeštíka*, Praha 2003, s. 305–318.

⁴⁰⁸ Dušan TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*, Praha 2008, s. 50.

⁴⁰⁹ Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I.*, Praha 2009, s. 58–59.

⁴¹⁰ M. TÉRA, *Příchod Slovanů do Čech: příběh archeologie a příběh mytologie*, s. 17.

⁴¹¹ Srov. např. Dušan TŘEŠTÍK, *Křest českých knížat roku 845 a christianizace Slovanů*, ČČH 92, č. 3, 1994, s. 423–459; Miroslav HOUŠKA – Petr MÜLLER, *Tajemství 14 knížat a jejich křtu v roce 845*, Praha 2016.

⁴¹² František PALACKÝ – Rudolf TSCHORN (ed.), *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. Díl I. Od pravěkosti až do roku 1253*, Praha 2002, s. 81.

⁴¹³ K Palackého *Dějinám* srov. Kamil ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění: Palackého Dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*, Praha 2011.

⁴¹⁴ K jeho osobě srov. Jiří ŠTAIF, *František Palacký: život, dílo, mýtus*, Praha 2009; Jiří KOŘALKA, *František Palacký (1798–1876): životopis*, Praha 1998; Ivo BARTEČEK (ed.), *Památník na oslavu dvoustých narozenin Františka Palackého: [sborník textů přednesených na kolokviu věnovanému životu a dílu Františka Palackého dne 13. června 1998 v Novém Jičíně]*, Ostrava 1998.

⁴¹⁵ Srov. Michal LUTOVSKÝ, *Po stopách prvních Přemyslovců I. Zrození státu 872–972. Od Bořivoje I. po Boleslava I.*, Praha 2006; Jana MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, *Pražský hrad v době sv. Ludmily a knížete Bořivoje*, in: *Svatá Ludmila: žena na rozhraní věků*, Praha 2021, s. 90–93; Petr ŠIMÍK, *Pocházel kníže Bořivoj, zakladatel Pražského hradu, z Moravy?*, in: *Moravský historický sborník: ročenka Moravského národního kongresu 2002–2005*, Brno 2006, s. 329–407.

velkomoravského knížete Svatopluka.⁴¹⁶ Bořivoj prý poté přivedl do Čech i některé duchovní řeckého původu, přičemž Pelcl konstatuje, že „*nechybělo mnoho, aby se Čechy podřídily řecké církvi a přijaly její zvyky*“ (s. 348). K tomu ovšem nedošlo, což je v pojednání doloženo na osobách Bořivojových synů Spytihněva a Vratislava, kteří se po otcově smrti odebrali do „Německého království“ za účelem hledání ochrany u císaře a přizpůsobení se Němcům v náboženských otázkách.

Pelclovo datování Bořivojova křtu (rok 890) není ovšem zcela správné. Datace křtu je nejistá dodnes a v minulosti se o ní vedly rozsáhlé spory.⁴¹⁷ Většina historiků zabývajících se přemyslovskou epochou se ovšem přiklání k názoru, že Bořivoj byl pokřtěn někdy mezi lety 880–885. Například historik Gollovy školy Václav Novotný (1869–1932)⁴¹⁸ usuzoval, že se Bořivoj nechal pokřtít někdy mezi lety 882 až 885.⁴¹⁹ Důležité stanovisko ohledně datace křtu je to D. Třeštíka, podle nějž byl Bořivoj pokřtěn na jaře roku 883.⁴²⁰

Svatý Václav a imigrace Němců do Čech

Svatý Václav⁴²¹ byl podle Pelcla těsně s Němci spjat, a to zejména kvůli šíření křesťanství. Autor *Geschichte der Deutschen* v pasáži týkající se sv. Václava popisuje příchod německých učitelů a duchovních do českých zemí z Bavorska, Švábska a Frank, přičemž se dle jeho mínění jednalo o první početnější imigraci Němců do Čech. Od těchto německých kněží a učitelů, jak Pelcl konstatuje, Češi jednak přejali křesťanské náboženství a další mravouky, a jednak se učili německý jazyk a převzali mnoho německých slov, například *mše* z německého slova *Messe*, *papež* z německého *Pabst* nebo *biskup* z německého *Bischof*. Pronikání těchto německých slov do češtiny zpochybňuje ve své diplomové práci J. Ostmeyer, podle nějž byly Pelclovy možnosti dospět k přesvědčivým tvrzením týkající se této problematiky omezené a příklady, jež uvádí, jsou bez jakékoliv jazykově-historické analýzy.⁴²²

⁴¹⁶ Srov. Lubomír Emil HAVLÍK, *Svatopluk Veliký, král Moravanů a Slovanů*, Brno 1994; Witold CHRZANOWSKI, *Świętopluk I Wielki. Król wielkomorawski (ok. 844-894?)*, Kraków 2008.

⁴¹⁷ Srov. Dušan TŘEŠTÍK, *Bořivojův křest v historiografii*, FHB 10, 1986, s. 41–59.

⁴¹⁸ Srov. Jaroslava HOFFMANNOVÁ, *Václav Novotný (1869–1932): život a dílo univerzitního profesora českých dějin*, Praha 2014.

⁴¹⁹ Václav NOVOTNÝ, *České dějiny Dílu I. Část I. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*, Praha 1912, s. 385.

⁴²⁰ D. TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců*, s. 337–338.

⁴²¹ Srov. Petr CHARVÁT, *Václav, kníže Čechů*, Praha 2009; Vratislav VANÍČEK, *Svatý Václav: panovník a světec v raném středověku*, Praha 2014.

⁴²² J. OSTMEYER, *František Martin Pelcl a jeho „Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách“*, s. 9.

Boleslav II. a Emma

Pelcl uvádí, že Češi mohli mít po čase i duchovní ze svých vlastních řad a přistěhovalectví německého duchovenstva se tak muselo omezit a poté úplně zastavit. Jak ovšem přiznává, poté se otevřely i další cesty, které Němcům umožnily příchod na území Čech. Jako hlavní možnosti předkládá moc německých biskupů v Praze a vliv německých manželek českých vévodů a králů. Právě tuto druhou jmenovanou eventualitu Pelcl názorně ukazuje na příkladu manželky Boleslava II.,⁴²³ německé princezny Emmy.⁴²⁴ Ta údajně měla, jak autor píše, velký vliv nejen na Boleslava samotného, ale i na českou šlechtu a lid. Vévodkyně Emma podle Pelcla zvýhodňovala zejména své krajany, Sasy, což je v díle představeno konkrétně na pražských biskupech Dětmarovi⁴²⁵ a Thegdagenovi⁴²⁶ a na abatyši kláštera u sv. Jiří Alžbetě, hraběnce z Querfurtu. Ostatně právě ustanovení Němců do vysokých církevních funkcí bylo dle Pelcla hned po vlivu německých manželek druhou nejlepší možností, jak přivést co nejvíce Němců do Čech a mít co největší vliv na jejich koexistenci v zemi. Celkově hodnotí Pelcl 10. století, tedy i období vlády Boleslava II. a jeho manželky Emmy, jako dobu, kdy se „*Němci těšili prestiži na českém dvoře, byli biskupy lidu a přispívali ke vzdělání tak nevzdělaných Slovanů*“ (s. 355).

František Martin Pelcl má jistě pravdu v tom, že Emma byla velmi významnou cizinkou, která působila v českém prostředí v 10. století, a také manželkou přemyslovského knížete Boleslava II.⁴²⁷ Souhlasit lze s Pelclem i s tím, že měla na Čechy a Boleslava II. velký vliv. Faktem totiž zůstává, že přinesla do českého prostředí nové pojetí úlohy i postavení manželek panovníků, jež se aktivně podílely na politických událostech.⁴²⁸ Problémy už činí Pelcovo označení Emmy jako německé princezny. Moderní výzkumy, například ten učiněný Lubošem Polanským, totiž ukazují, že to byla původem italská princezna a posléze

⁴²³ K jeho osobě srov. Petr CHARVÁT, *Boleslav II. Sjednotitel českého státu*, Praha 2004; Joanna Aleksandra SOBIESIAK, *Boleslav II.: († 999)*, České Budějovice 2014.

⁴²⁴ K její osobě srov. Jan KILIÁN – Luboš POLANSKÝ (edd.), *Emma Regina. Civitas Melnic. Sborník příspěvků z konference u příležitosti 1000. výročí úmrtí kněžny Emmy Reginy († 2. 11. 1006) a 80. jubilea narození Pavla Radoměřského (23. 11. 1926) konané 9. listopadu 2006 v Regionálním muzeu Mělník*, Mělník 2008; Peter HILSCH, *Zur Rolle von Herrscherinnen. Emma Regina in Frankreich und in Böhmen*, in: *Westmitteleuropa, Ostmitteleuropa: Vergleiche und Beziehungen: Festschrift für Ferdinand Seibt zum 65. Geburtstag*, München–Oldenbourg 1992, s. 81–89.

⁴²⁵ K jeho osobě srov. Tomáš KOUTEK, *Čeští biskupové a arcibiskupové: 973–2016: od Dětmara k Dukovi*, Praha 2016, s. 15.

⁴²⁶ Srov. Tamtéž, s. 20–21.

⁴²⁷ Jiří SLÁMA, *Emma Regina v českých dějinách*, in: Luboš Polanský – Jan Kilián (edd.), *Emma Regina. Civitas Melnic*, s. 1.

⁴²⁸ Tamtéž, s. 10.

západofrancká královna-vdova.⁴²⁹ Je ovšem zároveň pravdou, že Emma byla dcerou Adelhaidy, pocházející z rodu burgundských králů, jež se po smrti svého prvního manžela, italského krále Lothara, provdala roku 951 ve východofrancké říši za pozdějšího císaře Svaté říše římské Otu I.⁴³⁰ Emma tak pravděpodobně vazby na říši měla, ovšem Pelclův úsudek, že zvýhodňovala zejména své krajany, Sasy, se zdá být poněkud přehnaný.

Smrt Emmy a éra knížat Oldřicha a Spytihněva II.

Pelcl podotýká, že po smrti ochránkyně Němců Emmy, nastoupil na český trůn její druhý syn, kníže Oldřich.⁴³¹ Ten byl prý vychováván mezi Němci, naučil se jejich jazyku, zvykům a vážil si jich. To autor pojednání o *Dějínách Němců* dokládá kupříkladu na faktech, že Oldřich nechal svého syna Břetislava pokřtít od německého mnicha Günthera,⁴³² že za jeho vlády získal roku 1018 úřad pražského biskupa Němec Ekhard⁴³³ a dále, že Břetislav si vzal za manželku německou princeznu Juditu.

Po smrti Břetislava I.,⁴³⁴ jak píše Pelcl, se nad „*Němci usazenými v Čechách strhla nepřívznivá bouře*“ (s. 357). Ta byla způsobena nástupem Spytihněva II.⁴³⁵ na český trůn, o jehož vládě se F. M. Pelcl zmiňuje v souvislosti s nařízením vyhnat Němce z Čech. Všichni Němci museli prý do tří dnů opustit Čechy, přičemž se to týkalo i abatyše sv. Jiří, a dokonce Spytihněvovy matky Judity, jelikož byly obě Němky. Tuto pasáž převzal Pelcl z Kosmovy kroniky,⁴³⁶ kterou přímo v této souvislosti dvakrát cituje.⁴³⁷

⁴²⁹ Luboš POLANSKÝ, *Pře o původ české kněžny Emmy*, in: L. Polanský – J. Kilián (edd.), *Emma Regina*, s. 44.

⁴³⁰ Dušan TŘEŠTÍK, *Ještě ke královně Emmě. Wolfenbüttelský rukopis Gumpoldovy legendy o Druhý život královny Matildy*, in: L. Polanský – J. Kilián (edd.), *Emma Regina*, s. 47.

⁴³¹ Srov. Michal LUTOVSKÝ, *Po stopách prvních Přemyslovců III. Správa a obrana země (1012–1055). Od Oldřicha po Břetislava I.*, Praha 2008; Barbara KRZEMIENSKA, *Politický vzestup českého státu za knížete Oldřicha (1012–1034)*, ČsČH 75, č. 2, 1977, s. 246–272.

⁴³² K jeho osobě srov. Petr KUBÍN, *Svatý Vintíř: poustevník, kolonizátor a diplomat = Der Heilige Gunther: Einsiedler, Kolonisateur und Diplomat*, Praha 2016; Petr KUBÍN (ed.), *Legenda o sv. Vintířovi: Vita s. Guntheri*, Praha 2014.

⁴³³ K jeho osobě srov. Tomáš KOUTEK, *Čeští biskupové a arcibiskupové: 973–2016: od Dětmara k Dukovi*, s. 22.

⁴³⁴ K jeho osobě srov. Barbara KRZEMIENSKÁ, *Břetislav I. Čechy a střední Evropa v první polovině XI. století*, Praha 1999.

⁴³⁵ K jeho osobě srov. J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí: (1034–1198)*, s. 59, 60, 62, 73, 79–82, 84, 85, 87–89, 110, 114, 117, 348; Jan FROLÍK – Ivana BOHÁČOVÁ – Jaromír ŽEGKLITZ, *Archeologické nálezy z hrobky knížete Spytihněva II. v chrámu sv. Víta, Castrum Pragense 1*, 1998, s. 61–70.

⁴³⁶ KOSMAS – K. HRDINA – M. BLÁHOVÁ, *Kosmova kronika česká*, s. 104–105.

⁴³⁷ F. M. PELCL, *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*, s. 357, pozn. h a i.

Vláda Vratislava II.

Jak Pelcl poznamenává, Spytihněv II. zemřel po šestiletém panování roku 1061 a ve vládě ho vystřídal jeho bratr a budoucí první český král Vratislav II.⁴³⁸ V souvislosti s jeho vládou zpravuje F. M. Pelcl o jeho manželce Gildě a jejímu dvornímu kaplanovi, saskému Lanczovi.⁴³⁹ Tomu chtěl Vratislav podle autorových slov propůjčit litoměřické probošství a učinit ho pražským biskupem. Celkově chtěl dle Pelcla Vratislav po ne zrovna Němcům nakloněném období Spytihněva II. na knížecím trůnu pozvednout Němce do nejvyšších funkcí. To je manifestováno na příkladu Němce jménem Marcus, kterého po neúspěšném pokusu a odporu šlechty dosadit Lancza jakožto pražského biskupa, prosadil do úřadu probošta pražské kapituly. Dále se zde Pelcl věnuje osobě Wiprechta Grojčského,⁴⁴⁰ o kterém píše, že měl na dvoře vévody Vratislava velkou prestiž, a že díky němu Vratislav požádal císaře o královskou hodnost. Právě o královské korunovaci trevírským arcibiskupem podle německého způsobu se Pelcl rovněž zmiňuje, přičemž podotýká, že díky tomuto aktu byly zřízeny nové dvorské úřady jako kancléř, stolník, číšník, komorník, maršálek atd.

Co se týče snahy Vratislava II. pozvednout Němce do nejvyšších funkcí, tak v tom měl F. M. Pelcl pravdu. První litoměřický probošt Lanc, jenž náležel k vážené míšeňské šlechtě, se měl podle Vratislavova plánu skutečně stát pražským biskupem, pro odpor velmožů Kojaty a Smila a také většiny Vratislavova vojska, se tomu tak ovšem nestalo. Biskupem se nakonec stal Jaromír (Gebhard), jenž byl zvolen v Mohuči 30. června 1068.⁴⁴¹ Pelclem jmenovaný Němec Marcus se mohl roku 1068 stát proboštem pražské kapituly, historiografie se ovšem o jeho jménu nezmiňuje a potvrzující doklady tak chybí. Další osobnost, již se Pelcl dotýká, německý šlechtic Wiprecht Grojčský, měl skutečně na dvoře Vratislava II. velké jméno. Jak píše ve své monografii Lukáš Reitinger, Wiprecht patřil k nejměnějším spojencům a předním rádcům Vratislava II. Vratislav měl dokonce Wiprechtovi svěřit svého mladistvého syna Bořivoje, s nímž vedl česká vojska na italském tažení římského krále Jindřicha IV. v letech 1081 až 1084. O úzkém spojení Vratislava II. a Wiprechta

⁴³⁸ K jeho osobě srov. Lukáš REITINGER, *Vratislav. První král Čechů*, Praha 2017; Vratislav VANÍČEK, *Vratislav II. (I.): první český král: Čech v době evropského kulturního obratu v 11. století*, Praha 2004.

⁴³⁹ K jeho osobě srov. Jaroslav MACEK, *950 let litoměřické kapituly*, Kostelní Vydří 2007, s. 18.

⁴⁴⁰ K jeho osobě srov. Alexander BLÖTHNER, *Wiprecht von Groitzsch und Kaiser Heinrich IV. Der Aufstieg eines Ritters im 11. Jahrhundert. Eine Untersuchung zur Entstehung von Gefolgschaftsverhältnissen und zur Herausbildung des Hochadels während des Investiturstreites*, Neustadt an der Orla 2010; Hansjürgen BRACHMANN, *Groitzsch – Zentrum einer frühen Landesherrschaft im sorbischen Siedlungsgebiet östlich der Saale*, in: *Lokalne brodku wladzy państwowej w XI-XII wieku w Europie Środkowo-Wschodniej*, Wrocław 1993, s. 187–199; Heinz-Joachim VOGT, *Die Wiprechtsburg Groitzsch. Eine mittelalterliche Befestigung in Westsachsen*, Berlin 1987.

⁴⁴¹ J. MACEK, *950 let litoměřické kapituly*, s. 18.

Grojšského vypovídá rovněž jejich totožný postoj v říšských záležitostech na přelomu osmdesátých a devadesátých let 11. století.⁴⁴²

V čem se Pelcl poněkud zmýlil, bylo zřízení dvorských úřadů po královské korunovaci Vratislava II. Úřady stolníka (*dapifer*) a číšníka (*pincerna*) se totiž objevují až v letech 1146–1148. Rovněž maršálek (*marschaleus*) a komorník (*camerarius*) se poprvé připomínají až v první polovině 12. století. Jediným úřadem, který se snad váže ke královské hodnosti Vratislava, je tzv. palácový hrabě (*comes palatinus*). Ten byl správcem hlavního královského hradu, náčelníkem družiny při jejich cestách a prakticky zástupcem, především vojenským, samotného krále.⁴⁴³

Vladislav I., Vladislav II. a zakládání klášterů

S osobami českého knížete Vladislava I.⁴⁴⁴ a jeho syna Vladislava II.,⁴⁴⁵ pozdějšího druhého českého krále, začíná Pelclovo vyprávění o dvanáctém století. To ostatně sám charakterizuje jako období „*nakloněné německému přistěhovalectví do české země, neboť čeští vévodové a králové pokračovali v přivádění svých manželek většinou z Německa, přičemž tyto princezny neopomínaly povyšovat své krajany; jelikož většina pražských biskupů v tomto století byli Němci; a protože mnoho mnichů, kteří v této době přišli do Čech, bylo povoláno z Německa*“ (s. 361). Oba Vladislavy, otce i syna, zmiňuje Pelcl zejména v souvislosti se zakládáním klášterů a příchodu německých mnichů a jeptišek do Čech. Kníže Vladislav I. se svou německou manželkou Richenzou je spojován se založením kladrubského kláštera⁴⁴⁶ roku 1115 a sem přivedenými dvanácti benediktýnskými mnichy z kláštera Zwiefalter. Období vlády Vladislava II. s jeho manželkami Gertrudou a Juditou pak Pelcl

⁴⁴² L. REITINGER, *Vratislav. První král Čechů*, s. 345.

⁴⁴³ Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2007, s. 35.

⁴⁴⁴ K jeho osobě srov. J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí: (1034–1198)*, s. 16, 26, 74, 111, 130, 134–140; Jitka KŘEČKOVÁ, *Falzum pečeti knížete Vladislava I. u zakládací listiny kladrubského kláštera*, in: *Inter laurum et olivam*, Praha 2007, s. 177–183.

⁴⁴⁵ Srov. Michal MAŠEK – Petr SOMMER – Josef ŽEMLIČKA a kol., *Vladislav II.: druhý král z Přemyslova rodu: k 850. výročí jeho korunovace*, Praha 2009; Sylvia OSTROVSKÁ, *Český stát a jeho mezinárodní postavení za časů knížete a krále Vladislava a jeho manželky Judity Durynské*, in: *Návrat královny Judity. Sborník vydaný k 50. výročí zahájení archeologického výzkumu, při kterém byly v Teplicích objeveny ostatky české královny Judity*, Teplice 2003, s. 7–10, a 11–14; Karolína ADAMOVÁ, *K otázce královské hodnosti a panovnické ideologie českého krále Vladislava I.*, *Právněhistorické studie* (dále pouze PHS) 24, Praha 1981, s. 5–18.

⁴⁴⁶ Srov. Jan ANDERLE – Vít ASCHENBRENNER – Radek BLÁHA a kol., *Devět století kláštera v Kladrubech: 1115–2015*, České Budějovice 2017; Karel NOVÁČEK – Jan ADÁMEK, *Kladrubský klášter 1115–1421. Osídlení, architektura, artefakty*, Plzeň 2010.

představuje jako epochu, kdy byly založeny například kláštery v Sedleci,⁴⁴⁷ kam byli cisterciáci přijati z kláštera Waldsassen; na Strahově,⁴⁴⁸ kam byli uvedeni premonstráti ze Steinfeldu; nebo ten v Plasech⁴⁴⁹ osazený mnichy z kláštera Langheim. Éra 12. století byla kromě zakládání klášterů podle Pelcla také význačná tím, že většina pražských biskupů byla německého původu, přičemž jmenuje Heřmana,⁴⁵⁰ Menharta,⁴⁵¹ Gotpolda⁴⁵² a Friedricha.⁴⁵³

V souvislosti s osobnostmi Vladislava I. a Vladislava II. uvádí Pelcl vesměs správné informace, zejména co se týká jejich zakládání klášterů. Druhý český král Vladislav II. se přímo účastnil velkých fundačních podniků, jako byl Strahov, Doksany nebo Plasy.⁴⁵⁴ Například Strahov byl skutečně osazen premonstrátskými mnichy z kláštera ve Steinfeldu, a to především díky vysoké úrovni tamního řeholního života.⁴⁵⁵

Soběslav II. a Němci v Praze

V části svého pojednání věnované osudům německého etnika ve 12. století se Pelcl také zabývá otázkou zvýšení počtu Němců v Praze za vlády knížete Soběslava II.⁴⁵⁶ Ten jim podle slov F. M. Pelcla „propůjčil různé svobody, vzal je pod svou ochranu a nařídil, aby tvořili

⁴⁴⁷ Srov. Radka LOMÍČKOVÁ (ed.), *Sedlec: historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700: mezinárodní sympozium, Kutná Hora 18. – 20. září 2008 = Sedletz: Geschichte, Architektur und Kunstschaffen im Sedletzter Kloster im mitteleuropäischen Kontext um die Jahre 1300 und 1700: Internationales Symposium Kuttentberg, 18.–20. September 2008*, Praha 2009; Aleš POSPÍŠIL – Jiří PODRAZIL, *Sedlec: příběh podivuhodného místa Kutné Hory*, Kutná Hora 2015.

⁴⁴⁸ Srov. Dobroslav LÍBAL – Alois KUBÍČEK, *Strahov*, Praha 1955; Petr VOIT, *Vzácné knižní vazby Strahovské knihovny v Praze: od gotiky na práh baroka*, Praha 2020; TÝŽ a kol., *Katalog prvotisků Strahovské knihovny v Praze*, Praha 2015; Pavel BRODSKÝ – Jan PAŘEZ – Ivan HLAVÁČEK, *Katalog iluminovaných rukopisů Strahovské knihovny*, Praha 2008; Pravoslav KNEIDL, *Strahovská knihovna Památníku národního písemnictví*, Praha 1988; Jan PAŘEZ, *Diplomatika a správa premonstrátské kanonie na Strahově v 16. století (1510–1586)*, SAP 53, č. 2, 2003, s. 307–523.

⁴⁴⁹ Srov. Jiří FÁK (ed.), *Proměny plaského kláštera (1145–2015): sborník příspěvků z konference konané ve dnech 8. – 9. října 2012 v Plasích, Mariánská Týnec – Plasy 2015*; TÝŽ (ed.), *Plaský klášter a jeho minulý a současný přínos pro kulturní dějiny. Sborník příspěvků ze semináře konaného v Plasích a Mariánské Týneci ve dnech 11. – 13. května 2005*, Mariánská Týnec – Plasy 2005; TÝŽ (ed.), *850 let plaského kláštera (1145–1995): Sborník příspěvků semináře „Vývoj a význam plaského kláštera pro české dějiny“ pořádaného v Mariánské Týneci ve dnech 31. 5. – 2. 6. 1995*, Mariánská Týnec 1995; Jakub KRČEK, *Rušení klášterů na Plzeňsku: Kladruby, Plasy a Chotěšov v době josefínských reforem*, Plzeň 2013, s. 79–126; Petr ROŽMBERSKÝ, *Dvory plaských cisterciáků*, Plzeň–Praha 1999; Jaroslav ČECHURA, *Hospodářský vývoj plaského kláštera v době přemyslovské*, *Historická geografie* 18, 1979, s. 233–305.

⁴⁵⁰ Srov. T. KOUTEK, *Čeští biskupové a arcibiskupové: 973–2016*, s. 27.

⁴⁵¹ Srov. Tamtéž, s. 28–29.

⁴⁵² Srov. Tamtéž, s. 33.

⁴⁵³ Srov. Tamtéž, s. 34.

⁴⁵⁴ Josef ŽEMLIČKA, *Křižovatky Vladislava II.: co mohl či nemohl druhý český král?*, in: Michal Mašel – Petr Sommer – Josef Žemlička a kol., *Vladislav II.: druhý král z Přemyslova rodu: k 850. výročí jeho korunovace*, Praha 2009, s. 23.

⁴⁵⁵ Filip Milan SUCHÁN, *Počátky Strahova*, in: M. Mašel – P. Sommer – J. Žemlička a kol., *Vladislav II.*, s. 15–16.

⁴⁵⁶ Srov. Jiří KEJŘ, *K privilegii knížete Soběslava II. pro pražské Němce*, PHS 14, 1969, s. 241–258; Václav VOJTÍŠEK, *O privilegii knížete Soběslava pro pražské Němce a jeho konfirmacích*, in: Výbor rozprav a studií Václava Vojtiška, Praha 1953, s. 311–322.

zvláštní společenství odlišné od Čechů, žili podle svých vlastních zákonů a zvyklostí, volili si faráře a mohli mít svého soudce“ (s. 367). Němci údajně obývali část pražského předměstí, nazývaného Poříčí, a jak poznamenává autor: „Nyní tedy, na konci dvanáctého století, máme v Praze skutečnou německou komunitu, která měla své vlastní zákony, církev, faráře a pravděpodobně i svou vlastní školu“ (s. 368). Podle Pelcla byli tito němečtí měšťané většinou obchodníci, umělci, továrníci a řemeslníci, od kterých Češi leccos přejímali. Jako příklad vlivu této skupiny Němců na české obyvatelstvo je uvedeno jednak pojmenovávání pracovních nástrojů (*hoblik* z německého *Hobel* nebo *penslik* z německého *Pinsel*), a jednak přejímání výrazů pro úřady městské organizace (*rychtář* z německého *Richter*, *purkmistr* z německého *Bürgermeister* nebo *rada* z německého *Rath*).

Přemysl Otakar II.

Přemysl Otakar II., král železný a zlatý, vždy poutal širokou pozornost české i německojazyčné historiografie.⁴⁵⁷ Nepřekvapí proto, že období jeho vlády věnuje Pelcl prostor v části své studie věnované 13. století. To ostatně podle Pelcla „*nebylo pro německé přistěhovalectví tak plodné, jako bylo to dvanácté*“ (s. 370). Konkrétně je v souvislosti s panováním Přemysla Otakara II. zmíněno například zřízení cisterciáckého kláštera Zlatá Koruna⁴⁵⁸ roku 1263 nebo založení dnešní Malé Strany roku 1257,⁴⁵⁹ na které upozorňuje Pelcl takto: „*Král Přemysl Otakar II., syn Václava a Švábské, se snažil tak usilovně zvýšit*

⁴⁵⁷ Srov. Josef ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha 2011; Jiří KUTHAN, *Přemysl Otakar II.: král železný a zlatý, král zakladatel a mecenáš*, Vimperk 1993; Libor JAN – Jiří KACETL a kol., *Pocta králi. K 730. výročí smrti českého krále, rakouského vévody a moravského markraběte Přemysla Otakara II.*, Brno–Znojmo 2010; Jörg Konrad HOENSCH, *Přemysl Otakar II. von Böhmen: Der goldene König*, Graz–Wien–Styria 1989; Marie BLÁHOVÁ, *Obraz Přemysla Otakara II. v českém středověkém písemnictví*, in: *Česko-rakouské vztahy ve 13. století: Rakousko (včetně Štýrska, Korutan a Kraňska) v projektu velké říše Přemysla Otakara II.: sborník příspěvků ze symposia konaného 26.–27. září 1996 ve Znojmě*, Praha 1998, s. 145–162; Václava KOFRÁNKOVÁ, *Zlatý a vždy vítězný: Přemysl Otakar II. v historické tradici*, in: *Přemysl Otakar II., král na rozhraní věků: Sympozium*, Klatovy 2018, s. 61–79; TÁŽ, *Druhý život Přemysla Otakara II. (13.–15. století)*, in: *Marginalia historica* 7, Praha 2003, s. 51–90; Josef ŽEMLIČKA, *Král v neklidné době: Přemysl Otakar II.*, in: *Přemysl Otakar II., král na rozhraní věků: Sympozium*, Klatovy 2018, s. 13–29.

⁴⁵⁸ Srov. Jan BOUČEK – Jindřich ŠPINAR (edd.), *Dějiny Zlaté Koruny: Zlatá Koruna, Plešovice a Rájov v proměnách staletí*, České Budějovice – Zlatá Koruna, 2013; Martin GAŽI (ed.), *Klášter Zlatá Koruna. Dějiny – památky – lidé*, České Budějovice 2007; Jaroslav KADLEC, *Dějiny kláštera Svaté Koruny: [1263–1785]*, České Budějovice 1949; Ján TRNKA, *Katalog mnichů Svatého Řádu Cisterciáckého kláštera Svaté Trnové Koruny, aneb, Zlatokorunští mniši ve světle listin, matrik a nekrologií: Catalogus monachorum Sacri Ordinis Cisterciensis monasterii Sanctae Spinae Coronae*, České Budějovice 2013; Jindřich ŠPINAR, *Knihovna kláštera cisterciáků ve Zlaté Koruně. Nástin vývoje klášterní knihovny a pokus o její rekonstrukci*, České Budějovice 1997; Šárka BELŠÍKOVÁ – Martin GAŽI – Jarmila HANSOVÁ, *Opat Bylanský a obrazy zlatokorunské školy: osvícenství zdola v okrsku světa*, České Budějovice 2013; Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420. II., Kláštery založené ve 13. a 14. století*, Praha 2014, s. 81–131; Jaroslav ČECHURA, *Příspěvek k nejstarším dějinám Zlaté Koruny*, Jihočeský sborník historický 48, 1979, s. 97–101.

⁴⁵⁹ Srov. Václav HLAVSA – Jiří VANČURA, *Malá Strana – Menší Město Pražské*, Praha 1983, s. 27–31.

počet Němců v Praze, že jim v roce 1257 udělil druhé pražské předměstí, a odklidil tak pryč právě tam žijící Čechy“ (s. 371). Svou pozornost Pelcl zaměřuje ovšem zejména na spor Přemysla Otakara II. se šlechtou, přičemž poukazuje i na příčiny tohoto sváru spočívající dle jeho úsudku v utiskování šlechty, odebírání jejich statků, opovrhování Čechami, postoupení území Loketska, Trutnovska a Kladska Němcům, a dokonce kvůli slibu dát Durynkům a Míšeňským do držení Čechy, pokud zvítězí nad císařem Rudolfem.⁴⁶⁰ Tyto aspekty vedly dle Pelcla k porážce Přemysla Otakara II. v bitvě na Moravském poli roku 1278,⁴⁶¹ na což reaguje těmito slovy: „*Ale musel, opuštěný svými poddanými, podlehnout Rudolfovu meči. Toto zůstává věčným varováním pro krále, kteří chtějí utlačovat své nejlepší poddané*“ (s. 372).

V souvislosti dobou vlády Přemysla Otakara II. se jeví až jako nesmyslné Pelcovo tvrzení, že 13. století nebylo pro německé přistěhovalectví tak plodné, jako to dvanácté. Pelclovi, na což poukázali například již výše zmínění J. Hanuš⁴⁶² a J. Kalousek,⁴⁶³ totiž zcela uniká skutečnost, že během Přemyslovy vlády docházelo k početné imigraci Němců do Českého království, s čímž souvisel obrovský rozmach provázený zakládáním královských měst, hradů a manství.⁴⁶⁴ Pelcl rovněž přehání, když se domnívá, že Přemysl postoupil území Loketska, Trutnovska a Kladska Němcům. Tato území Přemysl Němcům rozhodně svévolně nepostoupil, ale je pravdou, jak to uvádí Josef Žemlička ve své monumentální monografii o životě Přemysla Otakara II., že s těmito třemi kraji se skutečně pojí manské okruhy, provázené německou kolonizací.⁴⁶⁵

⁴⁶⁰ K Rudolfu I. Habsburském srov. Karl – Friedrich KRIEGER, *Rudolf von Habsburg*, Darmstadt 2003; Johann FRANZL, *Rudolf I.: der erste Habsburger auf dem deutschen Thron*, Graz–Wien–Köln 1986; Oswald REDLICH, *Rudolf von Habsburg: Das deutsche Reich nach dem Untergange des alten Kaisertums*, Aalen 1965; Johannes GRABMAYER, *Úvahy o osobnosti a politice krále Rudolfa I. Habsburského*, in: Česko-rakouské vztahy, s. 33–44; Marie BLÁHOVÁ, *Böhmen in der Politik Rudolfs von Habsburg*, in: *Rudolf von Habsburg 1273–1291: eine Königsherrschaft zwischen Tradition und Wandel*, Köln–Weimar–Wien 1993, s. 59–78. Ke vzájemným vztahům Přemysla Otakara II. a Rudolfa I. Habsburského srov. Václava KOFRÁNKOVÁ, *Zlatý král a chudý hrabě. Přemysl Otakar II. a Rudolf Habsburský v historické tradici*, Praha 2012; Stanislav HOŠTÁLEK, *Přemysl Otakar II. a Rudolf Habsburský*, in: *Heraldická ročenka*, Praha 2004, s. 151–170; Birgit WIEDL, *Salcburský arcibiskup Fridrich II. z Walchen a jeho poměr k Přemyslu Otakarovi II. a k Rudolfu I. Habsburskému*, in: *Česko-rakouské vztahy ve 13. století*, s. 113–130.

⁴⁶¹ Srov. Václava KOFRÁNKOVÁ, 26. 8. 1278. *Moravské pole. Poslední boj zlatého krále*, Praha 2006; TÁŽ, *Den svatého Růfa. Moravské pole v proměnách staletí*, in: *Paměť míst, události a osobnosti: historie jako identita a manipulace*, Praha 2011, s. 134–149; Libor JAN, *1278 Rytířská smrt pomazaného krále*, in: 8: osmičky: osudová výročí českých a československých dějin končící na jednu číslici, Praha 2008, s. 23–41; Andreas KUSTERNIG, *Bitva na Moravském poli (u Suchých Krut a Jedenspeigen) 23. srpna 1278*, in: *Česko-rakouské vztahy ve 13. století*, s. 163–189.

⁴⁶² J. HANUŠ, *František Martin Pelcl, český historik a buditel*, s. 109.

⁴⁶³ J. KALOUSEK, *Děje Král. České společnosti nauk*, s. 58.

⁴⁶⁴ K této rozsáhlé problematice srov. Josef ŽEMLIČKA, *Království v pohybu: kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovske epochy*, Praha 2014.

⁴⁶⁵ Josef ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha 2011, s. 222.

Ota Braniborský a Václav II.

Jak autor *Geschichte der Deutschen* poznamenává, po nešťastném pádu Přemysla Otakara II. se Čechy dostaly pod správu Oty Braniborského.⁴⁶⁶ Toho Pelcl označuje jako poručníka mladého prince Václava II.,⁴⁶⁷ a také zmiňuje jeho spojitost se stěhováním velkého množství Němců do Čech z německých provincií a českých hor, až se prý zdálo, že „převyšují počet komárů“ (s. 372).

Co se Václava II. dotýká, tak ten byl podle Pelcla „tak dobrý v německém jazyce, že v něm psal epigramy.“ (s. 373). Zároveň byl dle jeho soudu Němcům velmi nakloněn, bral je na svůj dvůr a využíval jejich rad ve státních záležitostech, což je manifestováno na osobnostech templáře Bernarda von Geppensteina, míšeňského probošta Bernarda [z Kamence] nebo Dietricha, opata z Waldsassen. Část textu o Václavu II. zakončuje Pelclovo vyprávění o 13. století, které nakonec charakterizuje takto: „Tudíž z toho, co bylo řečeno o českých králech a královnách, státních radách a dvorských služebnících v tomto třináctém století, lze s velkou pravděpodobností usuzovat, že německý jazyk byl u dvora používán takovou měrou, že se stal dvorským jazykem“ (s. 375).

F. M. Pelcl zde má pravdu v tom, že Václav II. měl německé rádce, jejichž rad využíval. Jím jmenovaný waldsaský opat Dietrich (Dětřich) požíval u krále vysoké důvěry,⁴⁶⁸ a taktéž míšeňský probošt Bernard z Kamence byl Václavovým důvěrným rádcem a diplomatem, a dokonce společně s Petrem z Aspeltu jakýmsi královým ministrem.⁴⁶⁹ Ovšem sporné se zdá být Pelclovo tvrzení, že německý jazyk byl u dvora používán takovou měrou, že se stal dvorským jazykem. Již Václavův otec Přemysl Otakar II. ovládal jak češtinu, tak němčinu, přičemž se cítil být králem „Čechů“ i „Němců“, neutlačoval své „Čechy“ a nepřivilegoval „Němce“.⁴⁷⁰ Stejně tak Václav II. komunikoval ve středohornoněmčině, jelikož to byl jeden z jazyků dvora jeho otce, a také to byla řeč rytířské kultury, v jejímž

⁴⁶⁶ Srov. Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Braniboři v Čechách a zajetí Václava II. (česko-braniborské vztahy ve 13. století)*, in: Korunní země v dějinách českého státu. II., Společné a rozdílné – Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–16. století: sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném ve dnech 12. a 13. května v Clam-Gallasově paláci v Praze, Praha 2005, s. 129–158.

⁴⁶⁷ Srov. Libor JAN, *Václav II.: král na stříbrném trůnu: 1283–1305*, Praha 2015; TÝŽ, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006; Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Václav II. Král český a polský*, Praha 2007; Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Královský dvůr Václava II.*, České Budějovice 2011; Robert ANTONÍN, *Zahraniční politika krále Václava II. v letech 1283–1300*, Praha 2009; Josef ŽEMLIČKA, *Do tří korun: Poslední rozmach Přemyslovců (1278–1301)*, Praha 2017; Lukáš REITINGER, *Jak se stal Václav II. roku 1285 králem*, in: Pro pana profesora Libora Jana k životnímu jubileu, Brno 2020, s. 263–278; Dalibor HAVEL, *Diplomatická poznámka k počátku vlády Václava II. v českých zemích*, in: Datum per manus: přátelé, kolegové a žáci Zbyňku Svitákovi k 60. narozeninám, Brno 2015, s. 45–66.

⁴⁶⁸ Libor JAN, *Václav II.: král na stříbrném trůnu: 1283–1305*, Praha 2015, s. 170.

⁴⁶⁹ Tamtéž, s. 403–404.

⁴⁷⁰ J. ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, s. 285.

rámci se snažila žít česká a moravská elita. V němčině, ovšem nutno říci, že ve spolupráci s některým s minnesängrů, skutečně skládal básně.⁴⁷¹ S tím souvisí fakt, že asi v polovině třicátých let 13. století se objevuje na přemyslovském dvoře německy psaná literatura a pěstuje se zde kontinuálně až do konce vlády Václava II., a to jak pasivně (poslech většinou zpívaných děl), tak i aktivně (podpora tvorby nových děl).⁴⁷² Němčina tak byla jistě ve 13. století důležitým jazykem na přemyslovském dvoře, používala se zde ovšem i čeština. Sám Václav česky hovořil, přičemž čeština byla řečí zasedání zemského soudu, jemuž někdy předsedal. Výhradně česky uměla rovněž část vyšší i nižší šlechty stejně jako prostí služebníci dvora.⁴⁷³

Jan Lucemburský

Rozporuplná osobnost Jana Lucemburského,⁴⁷⁴ který je znám pod přízvisky „král cizinec“ a „král diplomat“, je hlavní náplní závěrečné části prvního dílu *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* pojednávající o 14. století. Ještě před výkladem o Janovi Lucemburském Pelcl zmiňuje fakt, že s počátkem tohoto století nastoupili němečtí králové na český trůn, a že se následně stala dvorským jazykem němčina. Letmo připomíná krále Rudolfa Habsburského⁴⁷⁵ a Jindřicha Korutanského,⁴⁷⁶ kteří dle jeho názoru „vládli sice pouze krátkou dobu, ale ještě během jejich panování přišlo do Čech mnoho Rakušanů a Korutanců, kteří se tu i tam usadili“ (s. 376). Ve spojitosti s obdobím vlády Jana Lucemburského Pelcl upozorňuje na fakt, že Jan přišel do Čech doprovázen řadou

⁴⁷¹ L. JAN, *Václav II.*, s. 538.

⁴⁷² Václav BOK, *Německá a česká literatura 13. a 14. století*, in: Lenka Jiroušková (ed.), *Speculum medii aevi: = Zrcadlo středověku*. Sborník přednášek proslouvených v rámci cyklu o kultuře a literatuře středověku, který proběhl na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v únoru až květnu 1998, Praha 1998, s. 164.

⁴⁷³ L. JAN, *Václav II.*, s. 538.

⁴⁷⁴ Srov. Lenka BOBKOVÁ, *Jan Lucemburský: otec slavného syna*, Praha 2018; Wojciech IWAŃCZAK, *Jan Lucemburský: dějiny bouřlivého života a hrdinné smrti českého krále a lucemburského hraběte v jednadvaceti obrazech*, Praha 2018; Ivo HLOBIL – Daniela RYWIKOVÁ (edd.), *Jan Lucemburský. Kultura, umění a zbožnost na Moravě a ve Slezsku v době vlády prvního Lucemburka*, Ostrava 2012; Klára BENEŠOVSKÁ, (ed.), *Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*, Praha 2010; Gabriela V. ŠAROCHOVÁ, *I. 9. 1310 – Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský: sňatek z rozumu*, Praha 2002; Jiří SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský a jeho doba (1296–1346): k prvnímu vstupu českých zemí do svazku se západní Evropou*, Praha 1994; TÝŽ, *Král diplomat: (Jan Lucemburský 1296–1346)*, Praha 1982; Ferdinand SEIBT, *Johann von Luxemburg in der Historiographie*, in: Johann der Blinde: Graf von Luxemburg, König von Böhmen 1296–1346: Tagungsband der 9es Journées Lotharingiennes 22. – 26. Oktober 1996, Centre universitaire de Luxembourg, Luxembourg 1997, s. 9–20.

⁴⁷⁵ Srov. Robert ANTONÍN, *Rudolf I. Habsburský*, in: *Čeští králové*, Praha 2008, s. 147–153; Renata PÍCKOVÁ, *Rudolf III. Habsburský a politika Habsburků na přelomu 13. a 14. století*, Bakalářská práce na FF Západočeské univerzity v Plzni, Plzeň 2018.

⁴⁷⁶ Srov. Robert ANTONÍN, *Jindřich Korutanský*, in: *Čeští králové*, Praha 2008, s. 155–168; Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jakub RAZIM, *Janův soupeř Jindřich Korutanský a jeho žena Anna*, in: *Lucemburkové: česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 183–186; Jakub RAZIM, *Panovnícká rada Jindřicha Korutanského*, MHB 22, č. 1, 2019, s. 21–72; Antonín HAAS, *Česká královská kancelář za Jindřicha Korutanského*, in: *Zprávy českého zemského archivu* 9, Praha 1946, s. 65–101.

německých hrabat a baronů, využíval jejich rad ve státních záležitostech a podstoupil jim nejdůležitější úřady a královské platy. Právě tato německá hrabata a baroni ovšem podle autora pojednání o *Dějínách Němců* zneužívala moc krále, který je navíc vydržoval na úkor české šlechty. V této souvislosti je přímo citována stížnost české šlechty adresovaná Janu Lucemburskému, ve které je poukázáno na skutečnost, že cizinci nacházející se v Čechách oslabují královskou komoru, vyvádějí velké sumy peněz ze země, vlastní mnoho zámků a královských úřadů a nepřinášejí zemi klid ani bezpečí. O užívání německého jazyka během vládnutí Jana Lucemburského se Pelcl vyjadřuje následovně: „*však vzrostl počet Němců a užívání jejich jazyka v Čechách během vlády krále Jana natolik, že u dvora, a co je ještě pozoruhodnější, ve většině měst království se mluvilo více německy než česky*“ (s. 378).

V souvislosti s obdobím vlády Jana Lucemburského má F. M. Pelcl pravdu v tvrzení, že do Čech přišel Jan doprovázen řadou německých hrabat a baronů. To potvrzuje i Lenka Bobková, která v monografii líčící zevrubně Janův život přiznává, že se po smrti svého otce Jindřicha VII. opíral o jím určené rádce a muže, kteří ho doprovázeli do Čech a stali se pak též jeho rádci. Jmenovitě L. Bobková uvádí například Bertholda z Hennebergu nebo Alberta z Hohenlohe,⁴⁷⁷ přičemž ty jmenovitě cituje i Pelcl (s. 377). Pelclovi se nedá také nejspíš upřít tvrzení, že německá hrabata zneužívala moc krále, který je navíc vydržoval na úkor české šlechty. To dokládá L. Bobková ve své knize faktem, že úloha „cizích“ rádců se po volbě Ludvíka Bavora římským králem (1314) vyčerpala a česká šlechta nadále nepřipustila, aby tito mužové pronikli do správy království. Nedovolila rovněž, aby jim byly svěřovány beneficiální úřady, a nakonec je donutila k odchodu ze země.⁴⁷⁸

V čem však Pelcl určitě pravdu neměl, byla jím v díle prezentovaná a výše zmíněná skutečnost, že za Janovy vlády vzrostl počet Němců a jejich jazyka v Čechách natolik, že u dvora a ve většině měst království se mluvilo více německy než česky. Kolem roku 1310, tedy v době nástupu Jana Lucemburského na český trůn, byl totiž podle L. Bobkové pražský dvůr z větší části česko-německy bilingvní, což platilo i o královské rodině. Sám Jan češtinu ovládal, což dokládá zpráva kronikáře Heinricha z Diessenhofenu o jeho znalostech němčiny, francouzštiny, češtiny a také latiny. Česko-německá dvojjazyčnost panovala, podobně jako na pražském dvoře, také u vyšších společenských vrstev.⁴⁷⁹ Vzrůst počtů německy mluvících obyvatel, zejména pokud se týká Janova nejbližšího okolí, je po roce 1314 rovněž diskutabilní, jelikož po tomto roce se na jeho dvoře objevuje mnoho příslušníků české šlechty

⁴⁷⁷ L. BOBKOVÁ, *Jan Lucemburský: otec slavného syna*, s. 339.

⁴⁷⁸ Tamtéž, s. 340.

⁴⁷⁹ Tamtéž, s. 82.

(jmenovitě například Petr z Rožmberka, Jindřich ml. z Lipé, Konrád, biskup Olomoucký, Velislav ze Sedlčan, vyšehradský probošt a kancléř království Berthold z Lipé, od roku 1320 pražský purkrabí Hynek Berka ml. z Dubé, nejvyšší komoří a králův věřitel Petr z Rožmberka nebo Oldřich Pluh z Rabštejna).⁴⁸⁰

Pasáží pojednávající o Janu Lucemburském končí celý první díl Pelcloy studie o *Dějínách Němců a jejich jazyka v Čechách*, přičemž na úplný závěr je uveden odkaz na díl druhý: „Co se přihodilo dále za císaře Karla IV., Václava a dalších s Němci a jejich jazykem v Čechách, bude následovat v pokračování“ (s. 379).

3.2.2 Obsahová analýza druhého dílu *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*

Karel IV. a Václav IV.

Po úvodu druhého dílu, kde Pelcl opakuje závěry, ke kterým došel v prvním díle svých *Dějin Němců*, je věnována jeho pozornost vládám Karla IV.⁴⁸¹ a jeho syna Václava IV.,⁴⁸² přičemž tyto epochy označuje jako „skutečně zlaté časy pro Němce a jejich jazyk v Čechách“ (s. 283).

Fakt, že nastaly pro Němce a jejich jazyk „zlaté časy“, dokazuje Pelcl v souvislosti s vládou Karla IV. na vícero skutečnostech. Například v roce 1341 byla prý velká část konšelů nebo městských radních na Starém Městě pražském německých a ve zmíněném roce bylo rozhodnuto o vypracování zákoníku pro všechna města Království českého čtyřmi německými radními v německém jazyce. Jako další příklad Pelcl uvádí, že císař [Karel IV.] vydával všechny rozkazy a nařízení určené obyvatelům Čech v němčině a že od něj neexistuje žádná originální listina sepsaná zcela v českém jazyce, z čehož také vyvozuje

⁴⁸⁰ L. BOBKOVÁ, *Jan Lucemburský: otec slavného syna*, s. 340–341.

⁴⁸¹ K jeho osobě srov. František KAVKA, *Karel IV.: historie života velkého vladaře*, Praha 1998; TÝŽ, *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378)*, 2 sv., Praha 1993; TÝŽ, *Život na dvoře Karla IV.*, Praha 1993; Zdeněk KALISTA, *Karel IV.: jeho duchovní tvář*, Praha 2007; TÝŽ, *Karel IV. a Itálie*, Praha 2004; Lenka BOBKOVÁ, *7. 4. 1348 – ustanovení Koruny království českého: český stát Karla IV.*, Praha 2006; Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*, Praha 1980; Jiří KUTHAN – Jan ROYT, *Karel IV.: císař a český král – vizionář a zakladatel*, Praha 2016; Jiří FAJT – Jaroslav ŠEBEK – Blanka JEDLIČKOVÁ a kol., *Karel IV. stále živý: odkaz státníka v historiografii a historické paměti*, Praha 2017; Ferdinand SEIBT, *Karel IV.: císař v Evropě (1346–1378)*, Praha 1999; Heinz STOOB, *Kaiser Karl IV. und seine Zeit*, Graz 1990.

⁴⁸² K jeho osobě srov. Jiří SPĚVÁČEK, *Václav IV. (1361–1419): k předpokladům husitské revoluce*, Praha 1986; Jiří KUTHAN – Jakub ŠENOVSKÝ (edd.), *Římský a český král Václav IV. a počátky husitské revoluce*, Praha 2019; František ZÁRUBA, *Hrady Václava IV.: od nedobytného útočiště k pohodlné rezidenci*, Praha 2014; Ivan HLAVÁČEK, *K organizaci státního správního systému Václava IV. Dvě studie o jeho itinerári a radě*, Praha 1991; František ŠMAHEL – Lenka BOBKOVÁ (edd.), *Lucemburkové: česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 633–701; Jörg Konrad HOENSCH – Markéta MAUROVÁ, *Lucemburkové: pozdně středověká dynastie celoevropského významu 1308–1437*, Praha 2003, s. 159–191.

Karlovo upřednostňování němčiny před češtinou a jeho záměr předělat Čechy na Němce. F. M. Pelcl také v pasáži týkající se Karla IV. poukazuje na založení pražské univerzity roku 1348, čímž podle něj byla otevřena nová cesta k šíření německého jazyka v Čechách. V souvislosti se založením univerzity Pelcl zmiňuje příchod mnohých Sasů, Bavorů, Rakušanů, Švábů, Franků, Vestfalců a Porýňanů do Prahy, kteří se zde sice neusadili, ale jejichž pobyt údajně způsobil zevšednění německého jazyka mezi pražskými měšťany. Dále je autorem poznamenán fakt, že první rektori univerzity byli Němci a že většina děkanů filozofické fakulty byla taktéž zpravidla německého původu, přičemž podle Pelcla bylo v rozmezí let 1368 až 1400 mezi 66 děkany této fakulty 54 Němců a pouze 12 rodilých Čechů. V závěru úseku věnujícího se epoše panování Karla IV. Pelcl konstatuje, že jeho dvůr měl zcela německý charakter, a že při jeho pobytu v Čechách byl vždy obklopen německými knížaty, biskupy a hrabaty. Nakonec připomíná i Beneše z Hořovic a jeho kroniku,⁴⁸³ ve které je výslovně o císaři [Karlu IV.] napsáno, že „německý jazyk nesmírně miloval, a že byla [tato řeč] v jeho zemi velmi rozšířená“ (s. 286).

Je samozřejmě neoddiskutovatelnou pravdou, že Němci a němčina měly během vlády Karla IV., zejména v Praze a na jeho dvoře, silné zastoupení. Ovšem Pelclovo stanovisko, kdy se domnívá, že Karel IV. upřednostňoval němčinu před češtinou a chtěl předělat Čechy na Němce, je naprosto mylné. Naopak, během jeho panování, které je stále dobou pokračující koexistence češtiny, němčiny a latiny, postupně roste význam češtiny. Dokonce přibývá česky psané literatury a český jazyk proniká stále více do textů administrativní povahy, přičemž dokladem toho jsou například stále častěji se vyskytující česky psané zápisy v městských knihách.⁴⁸⁴ Karlův zájem o rozvoj češtiny a česky psané literatury ovšem nijak neupozadoval jeho vztah k němčině a k péči o ni; svou pozornost děлил mezi oba jazyky rovnoměrně.⁴⁸⁵ Němčina byla pro Karla IV. taktéž velmi důležitým jazykem, jenž se využíval hojně ve dvorské kanceláři při vyhotovování mnohých listin, což přispělo k formování nové horní němčiny.⁴⁸⁶ Kladný vztah Karla IV. k českému jazyku je nutné hodnotit, jak to ve svém životopise toho vládce uvádí Jiří Spěváček (1923–1996), vždy jako zemský nebo lépe řečeno dynastický patriotismus, který upevňoval Karlovu rodovou základnu a český stát. Spěváček také poznamenává, že český jazyk Karel IV. chápal jako dorozumivací a kulturně sdělovací

⁴⁸³ Srov. Marie BLÁHOVÁ, *Kronika Beneše z Weitmile, Beneše z Hořovic nebo Staré letopisy české?* in: Datum per manus: přátelé, kolegové a žáci Zbyňku Svitákovi k 60. narozeninám, Brno 2015, s. 161–177.

⁴⁸⁴ Jiří HASIL, *Jazyková situace v českých zemích za vlády císaře a krále Karla IV.*, in: Jiří Hasil (ed.), *Přednášky z 60. běhu Letní školy slovanských studií*, Praha 2017, s. 14.

⁴⁸⁵ Tamtéž, s. 18.

⁴⁸⁶ F. KAVKA, *Život na dvoře Karla IV.*, s. 105–106.

prostředek, který byl naprosto rovnocenný ostatním hlavním evropským jazykům.⁴⁸⁷ Celkově se dá ohledně této jazykové otázky konstatovat, že čeština samozřejmě nebyla oproti němčině dominantní, ale dostala se do postavení respektovaného jazyka, k čemuž sám Karel nepochybně přispěl.⁴⁸⁸

Další poněkud nepřesný názor ohledně doby vládnutí Karla IV. se týká otázky založení pražské univerzity, pročež univerzitu Pelcl vnímá jako novou cestu k šíření německého jazyka v Čechách. Založení pražské univerzity totiž mělo velký impuls i pro rozvoj české vzdělanosti a českého jazyka.⁴⁸⁹ Vzhledem k tomuto faktu a výše nastíněnému vztahu Karla IV. k němčině a češtině se zdá být přehnané i Pelclovo tvrzení, že Karlův dvůr měl zcela německý charakter.

Co se týče panování Václava IV. a jeho vztahu k Němcům, tak Pelcl poukazuje na to, že se jim a jejich jazyku dařilo stejně dobře jako za císaře Karla IV. Dále poznamenává, že jeho manželky byly obě z Bavorska a dvůr byl obklopen německými knížaty a pány. Taktéž zdůrazňuje, že kancelář Václava IV. byla německá a jeho rozkazy a dekrety byly zhotovovány v německém jazyce pro česká města, což podle jeho úsudku dokazuje, že tehdy nejen městská správa, ale i velká část měšťanstva Kutné Hory, Litoměřic, Plzně a Prahy byla německá. Po těchto tvrzeních ovšem F. M. Pelcl poukazuje rovněž na zpomalení pokroku Němců a němčiny v Čechách, za což si podle něho mohli Němci sami z důvodu sesazení císaře Václava z trůnu římského krále. Toto sesazení bylo dle Pelclova názoru nejvyšší urážkou krále Václava a stejně tak českého národa, přičemž právě to způsobilo, jak on sám píše, „*že se Čechové začali s nevráživým okem dívat na Němce, které až dosud s takovou ochotou přijímali, a tak dobře s nimi vycházeli*“ (s. 287). Pelcl uvádí i další příčinu rozkmitření Čechů s Němci, když připomíná události z roku 1408 a Dekret kutnohorský,⁴⁹⁰ v jejichž důsledku, jak poznamenává, „*došlo na univerzitě mezi německými a českými mistry a učiteli k hádkám kvůli volebním hlasům a Němci ztratili mnoho ze své reputace a výhod*“ (s. 287–288). Tyto a další rozepře dle jeho mínění způsobily, že „*se Čechové odloučili od*

⁴⁸⁷ J. SPĚVÁČEK, *Karel IV.: život a dílo (1316–1378)*, s. 305–306.

⁴⁸⁸ Petr NEJEDLÝ, *Emancipace češtiny jako kulturního jazyka za vlády Karla IV.*, in: Kateřina Kubínová (ed.), *Karel IV. a Emauzy: liturgie, text, obraz*, Praha 2017, s. 204.

⁴⁸⁹ J. HASIL, *Jazyková situace v českých zemích za vlády císaře a krále Karla IV.*, s. 14.

⁴⁹⁰ Srov. Martin NODL, *Dekret kutnohorský*, Praha 2010; Martin NODL – Pavel ČERVÍČEK – Roswitha CERVÍČEK, *Das Kuttener Dekret von 1409: von der Eintracht zum Konflikt der Prager Universitätsnationen*, Köln–Weimar–Wien 2017; František ŠMAHEL, *Pražské universitní studentsko v předrevolučním období 1399–1419: statisticko-sociologická studie*, Praha 1967; František ŠMAHEL – Martin NODL, *Kutnohorský dekret po 600 letech: bilance dosavadního bádání*, in: Český časopis historický, roč. 107, č. 1, Praha 2009, s. 1–45; Blanka ZILYNSKÁ, *Dekret kutnohorský*, in: Jan Hus: odvaha myšlenky, odvaha víry, odvaha smrti, Tábor 2015, s. 48–51.

Němců, s nimiž se dosud zdálo, že tvoří téměř jeden národ, a vytvořili samostatnou stranu“ (s. 288).

V souvislosti s osobností Václava IV. je poněkud problematické Pelcovo tvrzení, že jeho kancelář byla německá. Samozřejmě z valné většiny německý ráz měla, jelikož navázala na zvyklosti kanceláře Karla IV., kde se využívala zejména latina a němčina.⁴⁹¹ Ovšem jak ve své stati dokázal Ivan Hlaváček, tak do Václavovy kanceláře postupně začala pronikat i čeština, třebaže oproti tisícům latinských a německých písemností šlo spíše o jednotliviny. I tak ale jejich počet nebyl nezanedbatelný.⁴⁹²

V části věnované Václavu IV. se dopustil Pelcl ještě většího omylu, na což ostatně poukázal J. Johanides, jelikož až nehistoricky přehání, když poukazuje na zpomalení pokroku Němců a němčiny v Čechách, za což si mohli Němci sami z důvodu sesazení císaře Václava z trůnu římského krále.⁴⁹³

Husitství

V části druhého dílu pojednání o *Dějínách Němců* věnovanému husitství⁴⁹⁴ Pelcl nejdříve vzpomíná odpustkové bouře v Praze a tzv. popravu tří mládenců,⁴⁹⁵ ke kterým došlo roku 1412. Na toto dění reaguje takto: „*Radnice byly obsazeny Němci a ti dostali brzy nato příležitost zchladit si žáhu na úkor Čechů. Když totiž mistr Jan Hus v roce 1412 veřejně tvrdil, že papež není oprávněn prodávat odpustky za peníze a někteří čeští studenti, Husovi žáci, tento výrok obhajovali v kostelech, tak nechal magistrát tři z nich zatknout a ve všem spěchu jim setnout hlavu*“ (s. 289). F. M. Pelcl zmiňuje i nenávistné chování německých kutnohorských havířů vůči Čechům související s vypálením obce Malína,⁴⁹⁶ ke kterému došlo

⁴⁹¹ Ivan HLAVÁČEK, *Studie k diplomacie Václava IV. 2. Český jazyk v kanceláři Václava IV*, LF 84, Praha 1961, s. 238.

⁴⁹² I. HLAVÁČEK, *Studie k diplomacie Václava IV. 2.*, LF 84, s. 252

⁴⁹³ J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 184.

⁴⁹⁴ K husitství srov. František ŠMAHEL, *Husitská revoluce I–IV.*, Praha 1996; TÝŽ, *Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje*, Praha 2001; TÝŽ, *Idea národa v husitských Čechách*, Praha 2000; Petr ČORNEJ, *Světla a stíny husitství: (události – osobnosti – texty – tradice): výbor z úvah a studií*, Praha 2020; TÝŽ, *Husitství a husité*, Praha 2019; TÝŽ, *Husitská revoluce: stručná historie*, Praha 2021; TÝŽ, *Tajemství českých kronik: cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha 2003; Petr ELBEL – Libor JAN – Jiří JUROK, *Z počátků husitské revoluce: k výročí svěcení husitských kněží na Lipnici v roce 1417*, Brno 2019; Jiří JUROK, *Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce*, České Budějovice 2006; Robert NOVOTNÝ – Petr ŠAMEL a kol., *Zrození mýtu: dva životy husitské epochy*, Praha 2011; Robert KALIVODA, *Husitské myšlení*, Praha 1997; Jiří KEJŘ, *Husité*, Praha 1984; Zdeněk FIALA, *Předhusitské Čechy 1310–1419*, Praha 1978.

⁴⁹⁵ K tomu srov. Pavel SOUKUP, *11. 7. 1412: poprava tří mládenců: odpustkové bouře v Praze*, Praha 2018; TÝŽ, *Z prvních polemik o odpustky v roce 1412*, *Studia mediaevalia Bohemica* (dále pouze SMB) 8, č. 2, 2016, s. 259–289; TÝŽ, *Několik textů z odpustkové aféry aneb co je nového v roce 1412*, SMB 7, č. 2, 2015, s. 249–288.

⁴⁹⁶ Srov. Josef LEDR, *Dějiny obce Malína*, Kutná Hora 2002, s. 12–13.

taktéž roku 1412: „Nedlouho poté se projeví nenávisť k Čechům také havíři z Kutné Hory, kteří byli všichni Němci. Vyplenili pole měšťanů z Malína. Když se tito vzepřeli, přepadlo až 1000 těchto havířů Malín, vypálilo ho a zabilo mnoho lidí“ (s. 289).

V souvislosti s husitským hnutím se Pelcl dotýká i náboženským aktivitám dvou německých teologů z Drážďan – Peterovi⁴⁹⁷ a Niklasovi⁴⁹⁸ – jež údajně „s sebou přinesli do Čech nový materiál k náboženským změnám a zahájili nauku, která se v krátké době rozšířila po celých Čechách, národ přeměnila a způsobila nekonečné rozbroje v zemi“ (s. 289). Paralelně s těmito dvěma německými bohoslovci je zmíněn i Jakoubek ze Stříbra,⁴⁹⁹ jenž byl jimi podle textu pojednání vzdělán, a také byl prvním, „kdo nejen veřejně kázal a hájil kalich, nýbrž i laikům podával oltářní svátost“ (s. 290).

Pelcl v pasáži pojednávající o husitství samozřejmě neopomíná ani významné osobnosti Jana Husa⁵⁰⁰ a Jeronýma Pražského.⁵⁰¹ Ti jsou jmenováni zejména v kontextu jejich upálení

⁴⁹⁷ K jeho osobě srov. Siegfried HOYER, *Peter von Dresden und die Anfänge der Hussitenbewegung*, in: *Dresdner Hefte. Beiträge zur Kulturgeschichte 19/65*, Dresden 2001, s. 62–69.

⁴⁹⁸ K jeho osobě srov. Jana NECHUTOVÁ, *Místo Mikuláše z Drážďan v raném reformačním myšlení: příspěvek k výkladu nauky*, Praha 1967; Petr ČORNEJ a kol., *Tabule staré a nové barvy Mikuláše z Drážďan ve staročeském překladu*, Praha 2016; Jiří KEJŘ, *Z nové literatury o M. Mikuláši z Drážďan*, PHS 15, 1971, s. 221–229; Petra MUTLOVÁ, *Mikuláše z Drážďan Apologie. Kompozice díla a citované autority*, in: *Jakoubek ze Stříbra: texty a jejich působení*, Praha 2006, s. 229–240; TÁŽ, *Sed prudulor finis sine fine: O edici Apologie Mikuláše z Drážďan*, SHB 56 [58], č. 1-2, 2009, s. 21–36; TÁŽ, *Mikuláše z Drážďan Sermo ad clerum 1416: (kritická edice)*, SHB 62, č. 1, 2015, s. 295–312; Helena KRMÍČKOVÁ, *Příspěvek k edici kázání Mikuláše z Drážďan Sermo ad clerum Nisi manducaveretis*, in: *Listy filologické (dále pouze LF)*, roč. 123, č. 3-4, Praha 2000, s. 251–299; TÁŽ, *Vliv Matěje z Janova na utrakvismus Jakoubka ze Stříbra a Mikuláše z Drážďan*, in: *Mistr Matěj z Janova ve své a v naší době: sborník z vědeckého sympozia, konaného na Teologické fakultě Jihočeské univerzity 29.–30. listopadu 2000*, Brno 2002, s. 78–88.

⁴⁹⁹ K jeho osobě srov. Jindřich MAREK, *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích: studie o Jakoubkově postile z let 1413–1414*, Praha 2011; Pavel SOUKUP, *Reformační kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*, Praha 2011; Ota HALAMA – Pavel SOUKUP (edd.), *Jakoubek ze Stříbra: texty a jejich působení*, Praha 2006; Mirek ČEJKA – Helena KRMÍČKOVÁ (edd.), *Dvě staročeská utrakvistická díla Jakoubka ze Stříbra*, Brno 2009; František BORECKÝ, *Mistr Jakoubek ze Stříbra*, Praha 1945; František Michálek BARTOŠ, *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*, Praha 1925; František ŠMAHEL, *Mistr Jakoubek ze Stříbra a testimonia Husovy mučednické smrti z let 1415–1417*, SHB 62, č. 1, 2015, s. 313–323; Pavlína CERMANOVÁ, *Jakoubek ze Stříbra a tradice apokalyptických proroctví a jejich výkladů v husitství*, in: *Amica sponsa mater: bible v čase reformace*, Praha 2014, s. 122–142; Ivan HLAVÁČEK, *Sonda do rukopisného dochování spisů Husových nejbližších přátel: Jakoubek ze Stříbra – Jan Rokycana*, *Theologická revue: čtvrtletník Univerzity Karlovy v Praze – Husitské teologické fakulty* 87, č. 1, 2016, s. 114–125; Dušan COUFAL, *Výklad a autorita bible v polemice mezi Janem Gersonem a Jakobkem ze Stříbra z roku 1417*, LF 131, č. 1-2, 2008, s. 45–72; Miloslav RANSDORF, *Vztah Prahy a Tábora v bádání o Jakoubkovi ze Stříbra*, FHB 9, 1985, s. 33–88.

⁵⁰⁰ K jeho osobě srov. Pavel SOUKUP, *Jan Hus: život a smrt kazatele*, Praha 2015; německý originál TÝŽ, *Jan Hus*, Stuttgart 2014; anglický překlad z němčiny TÝŽ, *Jan Hus: The Life and Death of a Preacher*, Indiana 2020; František ŠMAHEL, *Jan Hus. Život a dílo*, Praha 2013; Martin CHADIMA, *Mistr Jan Hus. Člověk, teolog, mučedník*, Praha 2014; Jiří KEJŘ, *Jan Hus známý i neznámý*, Praha 2009; František TUNKA, *Jan Hus*, Brno 2019; Jan SEDLÁK, *M. Jan Hus*, Praha 1915; Václav FLAJŠHANS, *M. Jan Hus*, Praha 1915; Petr ČORNEJ – Václav LEDVINKA (edd.), *Praha Husova a husitská 1415–2015: publikace k výstavě: Clam – Gallasův palác, 25. září 2015 – 24. ledna 2016*, Praha 2015; Ota HALAMA, *Svatý Jan Hus: stručný přehled projevů domácí úcty k českému mučedníku v letech 1415–1620*, Praha 2015; Jaroslav V. POLC, *Jan Hus v představách šesti staletí a ve skutečnosti*, Vranov nad Dyjí 2015; Vilém HEROLD, *Jan Hus a husitství*, in: *Dějiny politického myšlení. II/2, Politické myšlení pozdního středověku a reformace*, Praha 2011, s. 237–320;

v Kostnici,⁵⁰² přičemž po tomto aktu prý „byli Češi na Němce ještě více nahněvaní, neboť věřili, že Němci zorganizovali to, co se událo v Kostnici v Německu“ (s. 290). Ve spojitosti právě s upálením J. Husa a J. Pražského je uveden i Jan Žižka,⁵⁰³ kterého Pelcl označuje jako „strašlivého mstitele dvou českých teologů upálených v Kostnici“ (s. 290). Jak to z textu vyplývá, tak během Žižkova působení „všichni, co byli v rozporu s Husovým učením a jeho stoupcem, a to byli Němci, byli pronásledováni, vražděni a upalováni“ (s. 290–291).

Na závěr části věnované husitské éře v českých zemích F. M. Pelcl bilancuje, že během husitských válek byli Němci v Čechách částečně vyhlazeni, částečně donuceni se vystěhovat, a že postavení, které si pro sebe a svůj jazyk vybuodovali během pěti staletí, bylo zničeno. Vše je zakončeno tímto konstatováním: „A tak byly téměř německé Čechy kolem roku 1430 opět zcela české“ (s. 291).

Co se týče husitství, tak se Pelcl neplete, když vidí v husitství sílu značně oslabující postavení němčiny v Čechách. Jak uvádí Václav Bok, bylo to zejména kvůli německému patriciátu, jenž se ve své většině postavil proti husitům, a byl proto vyhnán, zlikvidován, nebo uprchl. Po husitské éře zanikla německá menšina ve většině měst českého vnitrozemí a na Moravě a ve Slezsku bylo postavení němčiny částečně oslabeno. Poněkud zavádějící může být i Pelcovo tvrzení, že kolem roku 1430 byly Čechy opět zcela české. Pravdou je, že se posílila autorita češtiny jako jazyka církve i vědy a čeština nabyla vehementně na významu,⁵⁰⁴ avšak němčina se, i když ve velmi omezené míře, také mezi obyvateli Čech vyskytovala.

Jiří JUST, *Jan Hus v historické jednotě bratrské*, in: Hus – husitství – tradice – Praha: od reality k mýtu a zpátky, Praha 2020, s. 169–180; Jiří KOŘALKA, *Mistr Jan Hus v pojetí Františka Palackého*, in: Jan Hus na přelomu tisíciletí: mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia. Papežská lateránská univerzita Řím, 15.–18. prosince 1999, Ústí nad Labem 2001, s. 609–635; TÝŽ, *Jan Hus a husité v německo-českých vztazích 19. století*, Husitský tábor: časopis Husitského muzea v Táboře 18, 2013, s. 69–100.

⁵⁰¹ K jeho osobě srov. František ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského*, Praha 2010; Martin CHADIMA, *Jeroným Pražský: tragický příběh středověkého intelektuála*, Hradec Králové 2016; Ota PAVLÍČEK (ed.), *Jeroným Pražský: středověký intelektuál, mučedník české reformace a hrdina národní tradice*, Praha 2018; Jiří KRUTINA, *První český filozof a vlastenec Jeroným Pražský: Hieronymus Pragensis: život evropského vzdělance, nekonformního bojovníka za svobodu slova a buřiče*, Praha 2016; Eva DOLEŽALOVÁ, *Jeroným Pražský*, in: Jan Hus: odvaha myšlenky, odvaha víry, odvaha smrti, Tábor 2015, s. 118–129; Ivo KOŘÁN, *Knihovna Mistra Jeronýma Pražského*, ČČH 94, č. 3, 1996, s. 590–600.

⁵⁰² Ke Kostnickému procesu srov. Jiří KEJŘ, *Husův proces*, Praha 2000; František ŠMAHEL, *Husův proces v Kostnici*, Praha 1988; Jiří KOTYK, *Spor o revizi Husova procesu*, Praha 2001; Jiří KEJŘ, *Husův proces z hlediska práva kanonického*, in: Jan Hus na přelomu tisíciletí: mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia. Papežská lateránská univerzita Řím, 15.–18. prosince 1999, Ústí nad Labem 2001, s. 303–331; Jan KALIVODA, *Husův církevní proces a jeho vyústění na kostnické hranici*, in: Jan Hus: odvaha myšlenky, odvaha víry, odvaha smrti, Tábor 2015, s. 78–91.

⁵⁰³ K jeho osobě srov. Petr ČORNEJ, *Jan Žižka: Život a doba husitského válečníka*, Praha 2019; František ŠMAHEL, *Jan Žižka*, Praha 2021; Zdeněk VYBÍRAL – Zdeněk PRCHLÍK – Roman RŮŽIČKA, *Jan Žižka 1360? – 1424: o tábořském hejtmánu a husitském vojevůdci*, Tábor 2014.

⁵⁰⁴ Václav BOK, *Úvod do studia germanistiky*, České Budějovice 1995, s. 107.

Pelcovo nahlížení na působení a chování Jana Husa a Jeronýma Pražského v Kostnici pak odpovídá trendu, jaký nastavil již ve svých *Kurzgefasste Geschichte der Böhmen*, poprvé vydaných roku 1774. Zde počínání J. Husa i J. Pražského obdivuje;⁵⁰⁵ zejména pak chválí Husovu statečnost.⁵⁰⁶ Vnímání těchto dvou osob jako „statečných hrdinů“ upálených v Kostnici lze vyčíst právě i z příslušné pasáže *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*.

Jiří z Poděbrad a Vladislav Jagellonský

Velmi stručný prostor je v pojednání věnován Jiřímu z Poděbrad,⁵⁰⁷ který je označen jako „král z vlastního národa“. Za jeho vlády byl dle Pelcla dvůr český a šlechta se nepotřebovala dále učit německy. Hned po Jiřím z Poděbrad je krátce zmíněn také Vladislav Jagellonský,⁵⁰⁸ jehož dvůr popisuje Pelcl také jako český. Těmito dvěma českými králi finálně Pelcl završuje doznívající husitskou epochu, po které podle jeho názoru pokračovalo pronásledování Němců a jejich jazyka započaté v husitské éře. Dále zde upozorňuje na českojazyčný charakter státu v letech 1400 až 1600: „*Vše bylo v této době české a Češi nazývají tuto periodu zlatým věkem svého jazyka*“ (s. 291).

Že byl dvůr Jiřího z Poděbrad převážně český, v tom se Pelcl nemýlil. Nahrává tomu i skutečnost, že Jiří znal němčinu jen velmi omezeně. Na jeho dvoře a v předních úřadech se v době poděbradské navíc střídají příslušníci zhruba deseti českých šlechtických rodů, například Lvové z Rožmitálu, páni ze Stráže, z Lipého, ze Šternberka, z Michalovic, Švihovští z Rýzemberka, Tovačovští z Cimburka, Zajícové z Házmburka, páni z Janovic

⁵⁰⁵ Václav PETRBOK, *Jan Hus a husitství v době osvícenství*, in: Petr Čornej – Václav Ledvinka (edd.), Praha Husova a husitská 1415–2015: publikace k výstavě: Clam–Gallasův palác, 25. září 2015 – 24. ledna 2016, Praha 2015, s. 177.

⁵⁰⁶ Jaroslav V. POLC, *Jan Hus v představách šesti staletí a ve skutečnosti*, Vranov nad Dyjí 2015, s. 21.

⁵⁰⁷ Srov. Martin ŠANDERA – Zdeněk BERAN a kol., *Poděbradská éra v zemích České koruny*, Praha 2016; Ondřej FELCMAN – Radek FUKALA a kol., *Poděbradové: rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*, Praha 2008; Jaroslav BOUBÍN a kol., *Hledání nové Evropy: projekt krále Jiřího*, Praha 2015; TÝŽ, *Česká „národní“ monarchie: k domácím zdrojům a evropskému kontextu království Jiřího z Poděbrad*, Praha 1992.

⁵⁰⁸ Srov. Josef MACEK, *Jagellonský věk v Českých zemích*, 4 sv., Praha 1992–1999; TÝŽ, *Víra a náboženství jagellonského věku*, Praha 2001; TÝŽ, *Tři ženy krále Vladislava*, Praha 1998; Petr ČORNEJ, *Vladislav II. Jagellonský*, in: Čeští králové, Praha 2008, s. 273–285; Ivan MARTINOVSKÝ, *Soud dvorský za krále Vladislava II.*, in: Historia docet: sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc., Praha 1992, s. 277–291; Michal DRAGOŮN – Petr MAŤA, *Komorní soud za Vladislava Jagellonského (1471–1488)*, SAP 47, č. 2, 1997, s. 255–292; Pavel TRNKA, *Složení dvora krále Vladislava Jagellonského v letech 1471–1490*, MHB 13, č. 1, 2010, s. 111–145; Josef MACEK, *O listinách, listech a kanceláři Vladislava Jagellonského (1471–1490)*, SAP 2, č. 1, 1952, s. 45–122.

nebo z Rabštejna. Vedle těchto domácích osobností se ale na dvoře Jiřího z Poděbrad objevují i němečtí rádci, například humanisté Martin Mair a Řehoř Heimburský.⁵⁰⁹

Doba předbělohorská – šíření němčiny za Rudolfa II. a český odpor

Osobnost císaře Rudolfa II.⁵¹⁰ znamená pro Pelcla z jazykového hlediska významný předěl, jelikož – jak poznamenává – za jeho vlády se po dvou staletích „*Němci opět začali pevně usazovat v Čechách, císař sídlil v Praze a dvůr byl německý*“ (s. 292). V souvislosti s rudolfinskou érou Pelcl mimo jiné udává, že mnoho Němců rozšířilo postupně svůj jazyk mezi šlechtu, a že se do Čech odebralo nemálo stoupenců Luthera. Zmiňuje také, že na počátku druhé dekády 17. století byli Němci v Praze tak početní, že si pro sebe postavily dva kostely, a dále, že se někteří pražští měšťané poněmčili. Proti příchodu Němců do Čech se ovšem, jak je v pojednání uvedeno, vzepřela česká šlechta, která němčině nerozuměla a zachovávala si svůj mateřský jazyk. Pelcl v tomto kontextu konstatuje následující: „*Zašlo to tak daleko, že v roce 1615 byl německý jazyk usnesením zemského sněmu téměř zakázán*“ (s. 292). Jazykový zákon z roku 1615 je zde dokonce v plném znění ocitován. Po této citaci je připomenuto první vydání *Dalimilovy kroniky* od Pavla Ješina z Bezděží,⁵¹¹ jež byla podle Pelcla vydána za úmyslem rozlícení Čechů vůči Němcům, a při jejímž čtení „*musel být každý tehdejší Čech nepřátelský k Němcům, jejichž jazyk chtěl ze země vyhnat*“ (s. 294). Hned po podotknutí *Dalimilovy kroniky* následuje narážka na prohru českých stavů v bitvě na Bílé hoře roku 1620,⁵¹² s níž byla dle autora „*veškerá moc, síla a velkolepost odpůrců německví sražena k zemi*“ (s. 294–295).

⁵⁰⁹ Blanka ZILYNSKÁ, *Dvůr krále Jiřího ve světle současného poznání*, MHB 17, č. 2, 2014, s. 25–26.

⁵¹⁰ K jeho osobě srov. Josef JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 2003; TÝŽ, *Pád Rudolfa II.*, Praha 2003; Robert J. W. EVANS, *Rudolf II. a jeho světa: myšlení a kultura ve střední Evropě 1576–1612*, Praha 1997; Ivo PURŠ – Vladimír KARPENKO (edd.), *Alchymie a Rudolf II.: hledání tajemství přírody ve střední Evropě v 16. a 17. století*, Praha 2011; Jiří JUST, 9. 7. 1609. *Rudolfův majestát. Světla a stíny náboženské svobody*, Praha 2009; Václav BŮŽEK – Pavel MAREK, *Smrt Rudolfa II.*, Praha 2015; Karl VOCELKA, *Rudolf II. und seine Zeit*, Wien–Köln–Graz 1985; Alena PAZDEROVÁ, *Říše, Rudolf II. a jeho dvůr očima toskánského vyslance Roderiga Alidosiho*, in: *Z archivních depozitářů*. Pavle Burdové k 70. narozeninám, Praha 1998, s. 80–89; Jaroslav PÁNEK, *K povaze vlády Rudolfa II. v Českém království*, FHB 18, 1997, s. 71–86.

⁵¹¹ K jeho osobě srov. Jiří TETIVA, *Pavel Ješin*, in: *Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích* 30, č. 2, 1993, s. 133–136; TÝŽ, *Dva význační černovičtí rodáci*, *Vlastivědný sborník Pelhřimovska* 5, 1994, s. 87–91.

⁵¹² Srov. Dušan UHLÍŘ, *Drama Bílé hory: česká válka 1618–1620*, Brno 2017; Olivier CHALINE – František X. HALAS, *Bílá hora*, Praha 2013; Jan Pavel KUČERA, 8. 11. 1620 – *Bílá hora: o potracení starobylé slávy české*, Praha 2003; František KAVKA – Zdeněk BENEŠ, *Bílá hora a české dějiny*, Praha 2003.

Doba pobělohorská – Ferdinand II. a příchod „německé“ šlechty, vydávání německy psaných knih

Římského císaře a českého krále Ferdinanda II.⁵¹³ zmiňuje F. M. Pelcl zejména ve spojitosti s jeho rekatolizační politikou, na kterou naráží takto: „*V Čechách nechtěl mít nikoho jiného než katolické poddané, takže kdo nebyl katolíkem, musel opustit zemi*“ (s. 295). V důsledku této Ferdinandovy politiky, jak je v díle poznamenáno, se třetina českého obyvatelstva vystěhovala a uvolnila místo dalším přistěhovalcům, většinou Němcům. Pelcl uvádí, že právě na místo tisíců vyhnaných českých pánů a rytířů, přišla německá knížata, hrabata, baroni a šlechtici, přičemž jmenuje např. Auerspergy, Aldringy, Althanny, Hartigy, Thuny, Mansfeldy aj. V souvislosti s rekatolizační politikou Ferdinanda II. je uvedeno rovněž znovuoobnovení husity zrušených a zničených klášterů, a dále aktivity jezuitů v čele s Antonínem Koniášem,⁵¹⁴ kteří byli podle Pelclových slov „*vysláni, aby obrátili ještě zbývající husity, kteří se tu a tam v zemi skrývali*“ (s. 296). Jezuité, jak stojí v druhém díle *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*, věřili, že nejlepším prostředkem k obrácení husitů by bylo zabránit jim ve čtení českých knih, přičemž jako příklad je uveden právě Koniáš, jenž podle Pelclových slov spálil přes šedesát tisíc knih. Pelc poznamenává, že tehdy nebyly tištěny téměř žádné další knihy a vědychtiví museli číst německy, v důsledku čehož němčina získala náskok před češtinou.

V pasáži týkající se pobělohorského období se Pelcl zabývá i poněmčením české šlechty, když doslova píše: „*České panstvo z prvního stavu se chtělo těsněji sblížit s německou šlechtou i tím, že se jeho členové nechali učinit knížaty, hrabaty a barony*“ (s. 297). Konkrétně jsou v tomto kontextu zmíněni například Lobkowicové, Kinští, Chotkové, Černínové, Kounicové, Šternberkové a další rody.

⁵¹³ K jeho osobě srov. Sylva DOBALOVÁ – Jaroslava HAUSENBLASOVÁ (edd.), *Archduke Ferdinand II of Austria: a second – born son in Renaissance Europe*, Wien 2021; Robert BIRELEY, *Ferdinand II, Counter – Reformation emperor, 1578–1637*, New York 2014; Štěpán VÁCHA, *Der Herrscher auf dem Sakralbild zur Zeit der Gegenreformation und der Barock. Eine ikonologische Untersuchung zur herrscherlichen Repräsentation Kaiser Ferdinands II. in Böhmen*, Praha 2009; Thomas BROCKMANN, *Dynastie, Kaiseramt und Konfession. Politik und Ordnungsvorstellungen Ferdinands II. im Dreissigjährigen Krieg*, Paderborn 2009; Jiří HRBEK, *Mezi mírností a spravedlností. Vláda Ferdinand II. v Čechách v prvních letech po bělohorské bitvě*, *Opera historica: časopis pro dějiny raného novověku* 22, č. 2, 2021, s. 216–236; Pavel MAREK, *Česká katolická šlechta a centralistická politika císaře Ferdinanda II.*, in: *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*, České Budějovice 2007, s. 33–64.

⁵¹⁴ K jeho osobě srov. Kateřina BOBKOVÁ – VALNETOVÁ – Miloš SLÁDEK – Martin SVATOŠ (edd.), *Krátké věčného spasení upamatování. K životu a době jezuitů Antonína Koniáše*, Praha 2013; Pavel BENEŠ, *Mýtus P. Antonína Koniáše a jeho proměny*, Disertační práce na Ústavu etnologie FF UK, Praha 2006; Jiří POKORNÝ, *P. Antonín Koniáš S. J. jako teoretik české knižní kultury*, *Documenta Pragensia* 10, č. 2, 1990, s. 327–334; Martin SVATOŠ, *Jezuitské elogium P. Antonína Koniáše, Szersznikův bio-bibliografický medailon a jeho vliv na misionářův obraz v české literární historii*, *LF* 25, č. 1-2, 2002, s. 33–51.

Stran tzv. pobělohorské doby v českých dějinách je Pelclův text vcelku hodnověrný. Ve dvacátých letech 17. století skutečně musela Čechy opustit nekatolická šlechta a měšťanstvo, což byli v převážné míře česky mluvící obyvatelé. Ti skutečně, jak sám Pelcl píše, uvolnili místo dalším přistěhovalcům, většinou německy mluvícím. V období třicetileté války se totiž v českých zemích zvětšuje počet německy mluvícího venkovského i městského obyvatelstva. Obyvatelstvo z pohraničí se stěhuje dále do vnitrozemí, jež bylo zpustošeno válkou, a do pohraničí přichází nové obyvatelstvo, jež má jako komunikační prostředek opět němčinu. Pravdu má Pelcl i v tom, že se v pobělohorské éře poněmčuje šlechta v Čechách. V průběhu 17. a na počátku 18. století se skutečně poněmčuje většina šlechtických rodů majících v Čechách inkolát.⁵¹⁵

Po poněmčení české šlechty Pelcl věnuje svou pozornost i Antonínu Frozínovi a jeho cestě po českých krajích, při které zaznamenával, kde žije české a kde německé obyvatelstvo. Tyto údaje sepsal Frozín v předmluvě svého českého překladu *Obroviště mariánského Atlanta*, přičemž originál tohoto díla s názvem *Atlas Marianus*⁵¹⁶ pochází od německého jezuita Wilhelma Gumppenberga.⁵¹⁷ F. M. Pelcl pasáž Frozínovy předmluvy, jež se zabývá jednotlivými kraji a složením jejich obyvatelstva, přímo cituje a zmiňuje prácheňský, plzeňský, královehradecký, boleslavský, čáslavský, žatecký, chrudimský, loketský, kouřimský, berounský, rakovnický a vltavský kraj. Ve srovnání s originálem Frozínovy předmluvy⁵¹⁸ i s jejím moderním edičním zpřístupněním od Jana Kumpéry⁵¹⁹ vychází najevo Pelcovo nedopatření, kdy dvakrát za sebou v textu svého druhého dílu pojednání o *Dějínách Němců a jejich jazyka v Čechách* jmenuje prácheňský kraj, přičemž úplně první kraj, o kterém píše, má být označen jako „bechiner“ namísto „prachiner“. V ostatních bodech se Pelcl s Frozínem až na drobné stylistické nuance shoduje.

Do části druhého dílu *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* pojednávající o pobělohorské době spadá také výklad o rozmachu německé literatury v českých zemích v prvních desetiletích 18. století, na nějž Pelcl upozorňuje těmito větami:

⁵¹⁵ V. BOK, *Úvod do studia germanistiky*, s. 107–108.

⁵¹⁶ Srov. Nicolas BALZAMO – Olivier CHRISTIN – Fabrice FLÜCKIGER (edd.), *L'Atlas Marianus de Wilhelm Gumpfenberg. Édition et traduction*, Neuchâtel 2015; Vojtěch BALÍK, *Komenský a Gumpfenbergův Atlas Marianus*, in: SNM, Řada C – Literární historie 57, č. 1-2, 2012, s. 96–100; Jan KVAPIL, *Severočeská páneč – Mariánská země? Překlad díla Atlas Marianus Wilhelma Gumpfenberga do němčiny oseckým cisterciákem Augustem Sartoriem*, in: Náboženské dějiny severních Čech. Sborník příspěvků z mezinárodní konference v Ústí n. L. ve dnech 9.–11. září 1997, Ústí nad Labem 1999, s. 20–24.

⁵¹⁷ Srov. Friedrich Wilhelm BAUTZ, *Gumpfenberg, Wilhelm*, in: BBKL 2, 1990, s. 393–394.

⁵¹⁸ Antonín FROZÍN, *Obroviště Maryánského Atlanta Svět celý Maryánský v medinské Knjzce nesaucýho. To gest: Knjzka o Obzwlasstnjeh Maryánských Obrazých; Po celým Maryánským Swětě Diwotworně rozsazených*, Praha 1704, s. 6–8.

⁵¹⁹ J. KUMPERA, *Antonín Frozín Plzeňský a jeho obrana českého národa a jazyka*, s. 250–251.

„Češi učinili na počátku 18. století tak velký pokrok, že začali sami přispívat do německé literatury. Sice již s koncem minulého století bylo vytištěno několik německých knih v Praze, ale od roku 1705 to teprve začalo, přičemž v Čechách bylo napsáno a v Praze vydáno množství německých děl“ (s. 300). Pelcl poznamenává, že o vzestup německé literatury v Čechách se zasloužila především německá šlechta, což manifestuje kupříkladu na genealogickém popisu hraběcího rodu Voračických od Františka Helfrýda Voračického z Paběnic (1677–1719),⁵²⁰ na vydavatelské činnosti Františka Antonína Šporka (1662–1738)⁵²¹ spolu s jeho dcerami Eleonorou Františkou (1687–1717) a Annou Kateřinou (1689–1754),⁵²² nebo vydávání německých děl jezuity Johannese Krause (1649–1732).⁵²³

Co se týče F. A. Šporka a jeho dcer Eleonory a Anny, tak Pelcl uvádí nepochybně správné informace, což dokládá i ve svém článku z roku 2015 historik specializující se mimo jiné na dějiny ženských řeholních řádů Jindřich Kolda. Ten poznamenává, že E. F. Šporková představovala na rozdíl od množství amatérských překladatelek v západní Evropě 17. a 18. století, jednu z mála světlých výjimek, jež se překladem cizojazyčných, nejčastěji náboženských děl zabývaly. Co se týče německy mluvící provenience, tak tam ji J. Kolda pokládá za „jakousi překladovou agenturu, vzhledem k systematickosti její práce navíc přinejmenším poloprofesionální“. Kolda se dotýká i její, rovněž Pelclem ve druhém díle *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* zmíněné, sestry Anny Kateřiny, a také uvádí vydavatelskou činnost samotného F. A. Šporka, která byla dle jeho slov ojedinělá zejména svým impozantním rozsahem čítajícím více než 170 položek o tisícových nákladech.⁵²⁴

⁵²⁰ K jeho osobě srov. Jiří HÁŠ, *Poznámky k rodokmenu Zajíců z Házmburka, Vorámčických z Paběnic a s nimi zpřízněných rodin*, Heraldika a genealogie 32, č. 3-4, 1999, s. 157–161; TÝŽ, *Dodatky k několika českým rodům [Voračický z Paběnic]*, Heraldika a genealogie 28, č. 3-4, 1995, s. 145–147.

⁵²¹ K jeho osobě srov. Pavel PREISS, *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*, Praha 2003; Ignác Antonín HRDINA, *O hraběti Šporkovi, jeho Kuksu a Královédvorsku: (šporkovská a kukská miscelanea)*, Červený Kostelec 2020; TÝŽ, *Proč hrabě Špork seděl ve vězení pro dlužníky?: právně historická analýza jednoho sporu hraběte Šporka s advokátem Neumannem: (k 350. výročí narození hraběte Františka Antonína Šporka)*, Ostrava 2013; TÝŽ – Hedvika KUCHAROVÁ, *Kacířský proces s hrabětem F. A. Šporkem v právně – historickém a teologickém kontextu*, Ostrava 2011; Petr VOREL, *Sídelní síť Františka Antonína Šporka ve světle vývoje raně novověkých šlechtických rezidencí v Čechách 16.–18. století*, in: Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C, roč. 7, Pardubice 2002, s. 7–16; Jindřich KOLDA, *Náměty k budoucímu šporkovskému bádání*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 175–186.

⁵²² Srov. Jindřich KOLDA, *Eleonora Františka Šporková (1687–1717): řeholnice v raném novověku*, in: Petr Polehla (ed.), *350 let královéhradecké diecéze*, Červený Kostelec 2015, s. 355–370; Jitka RADIMSKÁ – Milena LENDEROVÁ, *Barokní čtenářky: Eleonora a Anna Kateřina Šporkovy, Marie Arnoštka Eggenbergová*, in: Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století, Praha 2002, s. 131–154.

⁵²³ K jeho osobě srov. Martin SVATOŠ, *Rétoři na moři a pomeranč v refektáři neboli umění elokvence P. Johanna Krause SJ.*, *AUC-HUCP* 50, č. 1, 2011, s. 169–191; Jan KVAPIL, *Johannes Kraus a Panna Maria Rušánská v Jičíně*, in: *Východočeská duchovní a slovesná kultura v 18. století*. Sborník příspěvků ze symposia konaného 27.–29. 5. 1999 v Rychnově nad Kněžnou, Boskovice 1999, s. 330–337.

⁵²⁴ J. KOLDA, *Eleonora Františka Šporková (1687–1717): řeholnice v raném novověku*, s. 360–361.

Situace Němců a německého jazyka ve druhé polovině 18. století

Velká část druhého dílu pojednání o *Dějínách Němců a jejich jazyka v Čechách* je věnována zejména rozšíření němčiny za vlády Marie Terezie (1740–1780).⁵²⁵ Jako tzv. odrazový můstek k opravdu masivnímu šíření německého jazyka v Čechách chápe Pelcl jmenování K. H. Seibta profesorem krásných věd na pražské univerzitě, což dokládá takto: „*Kolem poloviny tohoto století se němčina začala dokonce prosazovat na katedru pražské univerzity, neboť v roce 1764 začal pan Karl Heinrich Seibt veřejně vyučovat krásné vědy v německém jazyce*“ (s. 301). Seibta označuje Pelcl jako „učeného muže“, jenž poprvé seznámil Čechy s krásnou německou múzou a literaturou. Po Seibtovi Pelcl jmenuje jako druhého německy učícího pedagoga na univerzitě profesora Josefa Ignáce Bučka (1741–1821),⁵²⁶ který začal přednášet v němčině politické vědy, a rovněž Josefa Antonína Rieggera (1742–1795),⁵²⁷ jenž od roku 1780 přednášel v německém jazyce německé státní právo. Po uvedení těchto profesorů Pelcl zmiňuje rok 1784, kdy bylo dle jeho slov nařízeno dvorským dekretem, aby nemohly být v budoucnosti konány všechny právnické, lékařské a filosofické přednášky v jiném než německém jazyce. V této souvislosti se Pelcl zamýšlí i nad diskriminací, která se tímto rozhodnutím děla českým studentům: „*Tudíž Čech, který si chce osvojit tyto vědy, se musí tudíž předtím naučit plynule ovládat německý jazyk, jinak se nikam nedostane. Je to [pražská univerzita] pouze německá vysoká škola, a tak na ní nemůže studovat také žádný Čech, pokud se nenaučil německy*“ (s. 303).

V kontrastu s popisem rozšiřování němčiny vyznívá Pelclove připomenutí českých vlastenců, kteří dle jeho mínění „*s politováním viděli, jak se v jejich vlasti uchýtil německý jazyk, a dostali strach, že jejich mateřská řeč bude nakonec úplně vytačena*“ (s. 303).

⁵²⁵ K její osobě srov. Zbyněk SVITÁK, *Návštěva Marie Terezie na Moravě v roce 1748*, Brno 2022; Marek VAŘEKA – Aleš ZÁŘICKÝ (edd.), *Císařovna Marie Terezie a střední Evropa: 300 let od narození reformátorky*, Hodonín–Ostrava–Brno–Praha 2019; Juliana WEITLANER, *Marie Terezie: život císařovny slovem i obrazem*, Praha 2017; Jiří WEIGL a kol., *Marie Terezie: 300 let od narození*, Praha 2017; Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Maria Theresia: die Kaiserin in ihrer Zeit: eine Biographie*, München 2017; Jean-Paul BLED, *Marie Terezie: zakladatelka moderního státu*, Praha 2013; Franz HERRE, *Marie Terezie: velká žena na habsburském trůně*, Praha 2012; Eduard MAUR, *12. 5. 1743 – korunovace na usmířenou: Marie Terezie*, Praha 2003.

⁵²⁶ K jeho osobě srov. Prokop ZÁVODSKÝ, *Počátky politické aritmetiky v českých zemích*, in: Acta oeconomica Pragensia: vědecký sborník Vysoké školy ekonomické v Praze 3, č. 1, 1995, s. 205–213; Miloslav VOLF, *Významní členové a spolupracovníci Vlastenecko-hospodářské společnosti v království Českém*, Praha 1967, s. 28–29; Josef HANZAL, *Studium zemědělství na pražské univerzitě*, AUC-HUCP 4, č. 2, 1963, s. 139–160; Josef GRUBER, *Josef Ignác Buček, první profesor národního hospodářství na pražské univerzitě*, Obzor národohospodářský 29, č. 2, 1924, s. 65–72.

⁵²⁷ K jeho osobě srov. Bořek NEŠKUDLA, *Sběratel knih Josef Anton Riegger*, in: Knihovny a jejich majitelé: odraz zájmu a touhy po poznání, Brno 2018, s. 115–138.

Konkrétně jsou v tomto kontextu zmíněni Karel Ignác Thám (1763–1816)⁵²⁸ a jeho *Obrana jazyka Českého*, Jan Alois Hanke (1751–1806)⁵²⁹ a jeho *Doporučení českého jazyka*, František Faustín Procházka (1749–1809)⁵³⁰ a jeho vydávání česky psaných knih, František Jan Tomsa (1753–1814)⁵³¹ a jeho slovníky, a v neposlední řadě Václav Matěj Kramerius (1753–1808)⁵³² a vydávání českých novin. Úsek zaměřený na činnost těchto vlastenců Pelcl uzavírá konstatováním: „Dlouho předtím se na světlo světa nedostalo tolik dobrých, užitečných a krásných knih v českém jazyce, jak se tomu děje už pár let, snad proto, aby se šířila česká četba a němčina se stala méně nezbytnou“ (s. 304).

Poslední, ale z hlediska významového a obsahového nejdůležitější část druhého díla Pelclových *Dějin Němců*, tvoří popis nařízení týkajících se školství,⁵³³ stejně jako

⁵²⁸ K jeho osobě srov. Luboš MERHAUT (ed.) a kol., *Thám, Karel Ignác*, in: LČL, Díl 4. Sv. 1. S-T, Praha 2008, s. 894–896; Lenka KUSÁKOVÁ, *Nejedlého kritika Thámovy české gramatiky z r. 1798*, *Naše řeč* 68, č. 3, 1985, s. 135–140; František CUŘÍN, *Stručná charakteristika prvních obrozenských gramatik*, in: *Starší české, slovenské a slovanské mluvnice*, Praha 1985, s. 191–198.

⁵²⁹ K jeho osobě srov. Lukáš PELUNĚK, *Olomoucký osvícenec Jan Alois Hanke z Hankenštejna (1751–1806) aneb Syn panského sládky šlechticem: k 450. výročí vzniku Vědecké knihovny v Olomouci*, *VVM* 68, č. 3, 2016, s. 216–230; Jiří GLONEK, *Jan Nepomuk Alois Hanke z Hankenštejna a role Lyceální knihovny v Olomouci při rušení klášterních knihoven na Moravě a ve Slezsku*, in: *Chrám věd a múz: dějiny Vědecké knihovny v Olomouci*, Olomouc 2016, s. 77–99; Stefan Michael NEWERKLA, *Jan Nepomuk Alois Hanke z Hankenštejna a jeho úvahy o nutnosti, užitečnosti a přednostech bohemistické katedry ve Vídni*, in: *Historia litteraria v českých zemích od 17. do počátku 19. století*, Praha 2015, s. 251–263; Zdeněk ŠIMEČEK, *Návrh Jana Aloise Hankeho na zřízení knihovny v Brně v roce 1786*, *VVM* 63, č. 1, 2011, s. 49–55; Vojtěch BŘEZINA, *Všestranný vědec Jan Alois Hanke z Hankenštejna*, *Střední Morava: kulturně historická revue* 2, č. 3, 1996, s. 115–120.

⁵³⁰ K jeho osobě srov. Josef HANUŠ, *František Faustín Procházka, český buditel a literární historik*, Praha 1915; Jiří ŽUREK, *Osvícenství Františka Faustína Procházky (1749–1809)*, in: *Světlo, stíny a tma v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 37. ročníku mezioborového symposia k problematice 19. století: Plzeň, 23.–25. února 2017*, Praha 2018, s. 19–27; TÝŽ, *František Faustín Procházka a jeho příspěvek k osvícenské Historii litteraria*, in: *Historia litteraria*, s. 157–171; Hans ROTHE, *Franz (Faustín) Procházka als Historiker der Literatur in Böhmen und Mähren: (De Saecularibus Liberalium Artium in Bohemia et Moravia Fatis Commentarius, 1782)*, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 46, 2000, s. 43–59.

⁵³¹ K jeho osobě srov. Marie JANEČKOVÁ – Helena CHÝLOVÁ – Jiřina SVOBODOVÁ, *František Jan Tomsa, téměř zapomenutý lexikograf, oprávec ortografie a vychovatel*, in: *Jeden jazyk naše heslo buď VIII.: Vojtěch Nejedlý a souputníci*, Plzeň 2015, s. 33–55; L. MERHAUT (ed.) a kol., *Tomsa, František Jan*, in: *LČL* 4/1, s. 971–973; Vladimír KOBLÍZEK, *František Jan Tomsa, představitel českého mluvnictví v počátcích národního obrození*, in: *František Martin Pelcl: sborník příspěvků z odborného semináře, Rychnov nad Kněžnou 2001*, s. 92–101.

⁵³² K jeho osobě srov. Jan NOVOTNÝ, *Matěj Václav Kramerius: studie s ukázkami z díla*, Praha 1973; Jan HERBEN, *Matěj V. Kramerius: osvícenský novinář a buditel*, Praha 1926; Alena KÖLLNER, *Buchwesen in Prag von Václav Matěj Kramerius bis Jan Otto*, Wien 2000; Martin KŘÍŽ, *Život, dílo a rodina Václava Matěje Krameria*, in: *Genealogické a heraldické listy*, roč. 29, č. 1, Praha 2009, s. 2–9; Helena VOLDÁNOVÁ, *Malé rodopisné nahlédnutí na předky spisovatele a nakladatele Václava Matěje Krameria (1753–1808)*, in: *Genealogické a heraldické listy*, roč. 30, č. 2, Praha 2010, s. 10–13.

⁵³³ Ke školství tereziánské epochy obecně srov. Daniela TINKOVÁ, *Osvícenství v českých zemích I. Formování moderního státu (1740–1792)*, Praha 2022, s. 230–262; Jitka PADRNOSOVÁ, *Marie Terezie a školství*, in: *Morava jako součást českého státu: společný vývoj od středověku do 20. století: události, jevy, osobnosti*, Brno 2018, s. 33–44; Vladimír ŠTVERÁK – Jan MRZENA, *Felbiger a Kindermann – reformátoři lidového školství*, Praha 1986; Josef HANZAL, *Ferdinand Kindermann: (1740–1801): školský reformátor a osvícenský duchovní*, *Kostelní Vydří* 1998; TÝŽ, *Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775–1848*, in: *Sborník archivních prací*, roč. 26, č. 2, Praha 1976, s. 221–260.

metodických a pedagogických postupů při výuce německého jazyka.⁵³⁴ Nejprve je zmíněno nařízení Marie Terezie ze 4. prosince 1774, podle něž měly být zřízeny ve všech jejích dědičných zemích, tedy i v Království českém, německé školy. F. M. Pelcl na tomto místě nastiňuje soustavu vzdělávacího systému tereziánské epochy, která byla dle jeho slov tvořena na vrcholu německou normální školou v Praze,⁵³⁵ dále německými hlavními školami⁵³⁶ v krajských městech, a nakonec obecnými nebo triviálními německými školami v malých městech, městečkách, stejně jako na všech místech, kde se nacházely fary.⁵³⁷ Dalším důležitým nařízením, jímž se Pelcl zabývá, je dvorský dekret z 5. května 1777, jenž formuluje, jakým způsobem by měl být dále šířen německý jazyk v Čechách. Dle Pelcla se jednalo o „pravděpodobně první zeměpanské nařízení, podle něž má být prosazován a rozšiřován německý jazyk v Čechách“ (s. 306).

Po zmínění nařízení z let 1775 a 1777 Pelcl přechází k popisu vyučovacích metod němčiny. Jak sám poznamenává, tak „mezi ostatní hodiny, kde se vyučuje česky čtení, psaní a katechismus, nyní přichází hodina němčiny“ (s. 306). Nejprve je zde názorně na vybraných slovech (klobouk, hlava nebo oko) ukázána výuka podstatných a následně přídavných jmen. Pak se dle textu druhého dílu pojednání přistupuje ke slovesům, jež se učily i podle základních pohybových aktivit ve třídě (např. sednout, otevřít dveře, zavřít okno). S koncem prvního roku výuky německého jazyka, jak Pelcl konstatuje, „jsou již děti vybaveny spoustou německých slov a frází, a slyšíte je na ulici mluvit německy, protože volají již „komm“ namísto „pojd' sem“ (s. 307). Ve druhém roce se překládají rozhovory, malé povídky, přičemž jejich znalost německého jazyka vypadá dle Pelclova názoru takto: „na konci druhého ročníku znají děti již tak dobře němčinu, že český jazyk je ve třetím ročníku úplně zbytečný“ (s. 308). Ve třetím a čtvrtém ročníku, jak je uvedeno v pojednání, neslyší prý děti ani slovo česky a vše se vyučuje a přednáší v německém jazyce. Celé líčení těchto

⁵³⁴ K jazykové otázce této doby srov. V. VELČOVSKÝ, *Nesoužití*, s. 52–77; Josef HANZAL, *Jazyková otázka ve vývoji obrozeneckého školství*, ČsČH 16, č. 3, 1968, s. 317–340.

⁵³⁵ Srov. Jakub RAŠKA, *Hodnotový systém ve výuce Normální školy v Praze na přelomu 18. a 19. století: příspěvek k dějinám státu*, in: AUC-HUCP 54, č. 2, 2015, s. 43–75; Josef HANZAL, *Normální škola v Praze a učitelské vzdělání 1775–1800*, in: Škola a město: sborník příspěvků z konference „Škola a město“ konané ve dnech 5.–6. října 1992, Praha 1994, s. 140–144.

⁵³⁶ K hlavním školství srov. Milena LENDEROVÁ, *Od reformy k reformě: učitelé a žáci královéhradecké hlavní školy v letech 1777–1870*, in: Královéhradecko 12, Hradec Králové – Zámrsk 2021, s. 101–119.

⁵³⁷ K nižšímu školství srov. Veronika MACHÁŇOVÁ, *Triviální školství v Brněnském kraji na konci 18. století*, Diplomová práce na FF Masarykovy univerzity, Brno 2021; Michal KNEBLÍK, *Učitelé nižších škol v době reformy a osvícenství*, in: Cornova. Revue České společnosti pro výzkum 18. století, roč. 6, č. 2, Praha 2016, s. 84–103; TÝŽ, *Škola – mezi disciplínou těla a ducha: triviální školy v Čechách 1774–1800*, in: Dějiny těla: prameny, koncepty, historiografie, Červený Kostelec 2013, s. 131–148; Josef HANZAL, *Nižší školy v Čechách v 17. a 18. století*, Muzejní a vlastivědná práce 10, č. 3–4, 1972, s. 152–170; TÝŽ, *K dějinám nižšího školství před rokem 1775*, AUC-HUCP 6, č. 1, 1965, s. 67–83; TÝŽ, *Rozvoj nižšího školství v Čechách na konci 18. století*, AUC-HUCP 7, č. 1, 1966, s. 93–117.

vyučovacích metod je zakončeno tímto Pelclovým konstatováním: „*Poněvadž nyní se setkáváme v Čechách s takovými opatřeními k vylepšení německého jazyka a nedávno jmenovaní pánové školní komisaři je poté prosazují, každý ve svém kraji, lze tak snadno usoudit, jak daleko dojde německý jazyk za sto let, a jak moc se naproti tomu čeština vytrácí a nakonec musí zcela zaniknout*“ (s. 309).

Charakteristika výuky němčiny završuje celé dvoudílné pojednání Františka Martina Pelcla. Na samý závěr uvádí Pelcl následující větu: „*Domnívám se tedy, že jsem dostatečně ukázal, jak to bylo s němčinou ve starších, středních i novějších dobách, a co se dnes provádí pro její rozšíření. Z toho lze snad rovněž vyvodit, že po jazykové stránce se Čechy kdysi nacházely ve stejném stavu jako nyní Míšeň, Braniborsko nebo Slezsko, kde se dnes všude mluví německy, a kde ostatně ze slovanského jazyka nezbylo nic jiného než názvy měst, vesnic a řek*“ (s. 309–310).

4 ČESKÝ PŘEKLAD GESCHICHTE DER DEUTSCHEN UND IHRER SPRACHE IN BÖHMEN

4.1 Poznámka překladatele

Poznámkový aparát překladu byl ponechán v tom formátu, jak jej vytvořil Pelcl v obou dílech svých *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*. Latinské poznámky, stejně jako přepsaná listina na závěr prvního dílu, byly zachovány v originálním jazyce, tedy latině. Poznámky psané Pelclem v německém jazyce byly přeloženy do češtiny. Zkratky vyskytující se zejména v latinských poznámkách byly rozepsány celými slovy do hranatých závorek. V poznámkách nahrazují některé tečky čárkami podle dnešního úzu. V textu překladu jsou některé tečky a čárky podle potřeby nahrazeny středníkem podle dnešního úzu. V textu překladu jsou některé náležitosti, jež si to žádaly, rozepsány do hranatých závorek. V hranatých závorkách jsou také na příslušných místech překladu vyznačeny původní strany originálu obou dílů Pelclova pojednání.

4.2 Český překlad prvního dílu z roku 1789

Pelclovy Dějiny Němců

III.

Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách, stejně jako vlivu, který měli na náboženství, zvyky, vládu, vědu a umění v Čechách, od Františka Martina Pelcla.

Míšeň, Magdeburk, Meklenbursko a Braniborsko, stejně jako Slezsko, Dolní Rakousy, částečně i Durynsko a Franky, byly v dřívějších dobách osídleny slovanskými národy, což lze doložit nejen ze soudobých kronik a listin, nýbrž i z ještě dodnes běžných názvů starých měst a vesnic, jakož i řek a potoků těchto zemí.^{a)} Jak ale mohlo dojít k tomu, že Slované ve zmíněných zemích opustili svůj jazyk, a přijali a ponechali si jiný, totiž němčinu, to nám ještě nikdo nepopsal. [// 344]

Ještě ve čtrnáctém století musel člověk v Lipsku umět slovansky, jestliže si chtěl koupit na trhu potraviny od místních obyvatel. V totožném případě se v současné době nachází Praha, kde obyvatelé již mluví německy. Po několika stoletích už tento stav v Lipsku neexistuje. Pokud by se tedy časem mělo říkat: „V Čechách se kdysi mluvilo slovansky“, pak nebude pro všechny německé Čechy nepřijemné si vyslechnout, jak došlo k tomu, že se Češi poněmčili.^{b)}

Z dějin je jisté, že Čechy byly osídleny německými národy již v nejstarších dobách, totiž před příchodem Slovanů; byli to Bójové, Hermundorové a Markomani. Ti první obývali střední část země, které také dali německý název *Bojenheim*. Hermundurové se usadili na Labi; neboť jeden starý spisovatel řekl, že tato řeka pramení v jejich zemi.^{c)} Od nich také obdržel i své německé pojmenování, poněvadž ve starém německém jazyku znamenalo *Alb*, stejně jako nyní ve švédštině, něco jako *Flumen*, tedy řeku. Markomané přišli do Čech ze Švábska.^{d)}

Tyto německé národy se stěhovaly ve čtvrtém století a uvolnily prostor Slovanům. Protože si nelze představit, že by se národ úplně přestěhoval, aniž by po sobě zanechal

^{a)} O Slované v Braniborsku psal pan Gerke a o těch ve Francích pan Heinze.

^{b)} Kronika města Lipska.

^{c)} In Hermunduribus Albis oritur flumen inclytus. TACIT[US], *De moribus Germanorum*.

^{d)} Odvození od pramene elfů nebo od bílé vody, aqua alba, je směšné.

alespoň slabé a staré muže, [// 345] pár žen a dětí, mohlo se to stát i u těchto německých národů v Čechách. Když však přišli Slované, tak ti, kteří zůstali, se stáhli do hor, kde se mohli živit chovem dobytka; zatímco Slované obdělávali půdu a obsadili nížiny. Proto nechali staré obyvatele sedět na horách; ale po čase je možná mohli pokládat za své poddané nebo služebníky (slovansky *Rob*), a vybírat od nich daně. V Krkonoších se o tom zachovala vzpomínka, neboť *Rübezahl* neznamená nic jiného než daň, kterou platil služebník svému pánovi, od „*Rob und Zahlen*“. Když český výběrčí vymáhal po Němcích daně násilím, nebylo divu, že se ho báli jako strašidla.

Potomci těchto tří starých německých národů tam žijí dodnes. Každý z nich mluví svým vlastním dialektem, podle kterého je lze rozlišit. Hermundurové obývají Krkonoše a jejich dvě ramena mezi Slezskem a Čechami na jedné straně a mezi Lužicí, Míšní a Čechami na straně druhé. Bójové sídlí v horách hraničících s Durynskem, Falcí a Bavorskem, a Švábové na rakouských hranicích. V pokračování uvidíme, že když měli v pozdějších dobách příležitost, tak táhli z hor dovnitř do země a hodně přispěli k rozšíření německého jazyka. Jinak na Čechy vliv neměli, protože jimi opovrhovali jako chudými lidmi.

Bylo to tedy na konci čtvrtého a na začátku pátého století, kdy Slované vtrhli na území dnešních Čech a přinesli s sebou slovanský jazyk. Vesnice, města, která založili [// 346] nebo na ně narazili, hory, potoky a řeky, všechno dostalo slovanská jména; kromě Labe samotného, které slyšeli nazývat Hermundy *Albe*, a proto mu také tedy s určitou obměnou říkali Labe. Řeka Ohře obdržela jméno ze slova „*ogriti*“ (ohrzjeti) neboli ohřát, protože se do ní vlévá karlovarský hřejivý pramen nazvaný *Töpler Bach*, který se také nazývá podle ohřívání.

Nyní bylo vše v celých Čechách slovanské, a uplynulo několik století než tito Slované, kteří si říkali Češi, začali udržovat přátelský vztah s Němci. Neboť byli tak dlouho pohané, museli se vždy bránit před útoky sousedních Franků, kteří se po celou dobu snažili s mečem v ruce vnutit ostatním národům, zejména Slovanům a Wendům, křesťanskou víru. Čtrnáct českých pánů nebo knížat odešlo v 9. století ze západních Čech do Německa, aby se právě tam nechali roku 845 pokřtít, a aby tak tyto násilné konvertity zbavili jakékoli záminky k nepřátelství.^{e)}

Je pravděpodobné, že s sebou přivedli mnoho německých duchovních, aby je nechali sloužit mše a mezi své poddané zaseli křesťanství. A to byli možná první Němci, kteří přišli

^{e)} HLUDOVICUS quatuordecim ex Ducibus Boemorum cum hominibus suis christianam religionem desiderantes suscepit, & in octavis Euphaniae batisari jussit. *Annales Francofuld[enses]* ad h[u]jus] a[nni].

do Čech s mírumilovným náboženským přesvědčením, protože dosud do země vstupovali jen se zbraní v ruce. [// 347]

Z důvodu, že se čtrnáct českých knížat nechalo v Německu pokřtít, se stalo, že biskup z Řezna, který tento skutek vykonal, přestěhoval je spolu s jejich pozemky do svého církevního obvodu. A to byl první Němec, který začal v Čechách vykonávat nějakou soudní pravomoc. Češi však mohli shledávat jeho duchovní moc, kterou nad nimi podle tehdejších zvyků uplatňoval vymáháním desátků, jako příliš zatěžující, tudíž se vzbouřili a většinu křesťanských pánů vyhnali ven ze země. Pouze císař vyhnance podporoval. Byly vedeny války, a nakonec moravský arcibiskup Luitbert jako nejvyšší německý pastýř duší přešel z Německa do Čech a porazil vzbuřence na Vltavě roku 872 tak těžce, že při tom přišlo o život pět českých knížat,^{f)} čímž byli zbývající přinuceni podřídit se biskupské moci, a v pravém slova smyslu se tzv. „plazit ke kříži“. Toto násilí ze strany Němců však způsobilo, že konverze po čase ve vnitrozemí probíhala pomaleji nebo se úplně zastavila. Ano, pražský vévoda Bořivoj, jelikož byl obklíčen křesťanským náboženstvím, se nechal pokřtít, ale ne německými kněžími, nýbrž slovanským biskupem z řecké církve; proto se roku 890 vydal na Moravu, a právě tam na dvoře moravského krále Svatopluka přijal křest. Do Čech poté přivedl i některé duchovní řeckého původu, a nechybělo mnoho, aby se Čechy podřídily řecké církvi a přijaly její zvyky.^{g)} [// 348]

Byly to výhradně státní důvody, které přiměly Bořivojovy syny, Spytihněva a Vratislava, aby se po smrti svého otce odebrali do Německa hledat ochranu u císaře a přizpůsobili se Němcům v otázkách náboženství. Vratislavův syn, svatý Václav, který nastoupil na český trůn kolem roku 926, byl ještě daleko těsněji spjat s Němci. Protože se rozhodl, že bude ve svém vévodství důrazně šířit křesťanskou víru, požadoval také od řezenského biskupa, pod jehož biskupství v té době Čechy příslušely, učitele, katechety a duchovní. Do Čech přicházeli houfně z Bavorska, Švábska a z Franků, tím spíše, že je vévoda Václav zahrnoval dary.^{h)} Do Čech si s sebou přivezli ostatky svatých a knihy. Vévoda je přijal s mnoha čestnými poctami, podporoval je v jejich činnosti s velkou vděčností, obdaroval je stříbrem, zlatem, kožešinami, a aby jim umožnil zůstat v zemi, dal jim

^{f)} *Annales Fuld[enses]* ad h[ujus] a[nni].

^{g)} To vše je příliš dobře známé na to, abych k tomu uváděl další důkazy. Viz *Annales Hagee[ciani]* pana Dobnera; *Chronol[ogische] Geschichte Böhmens* pana Pubičky a více dalších.

^{h)} Ad eum ceu apes ad alvearia haud secus Sacerdotes, Levitae plurimique famuli Christi confluebant de Bavariorum, Suevorum aliarumque provinciarum locis. *Christiannus*, p[aginae] 74, edit[io] P[ater] Athanasii.

nevolníky, pravděpodobně spolu s volně ležícími pozemky, přičemž touto velkomyslností a štědrostí byli tito učitelé a misionáři ohromeni.^{l)} [// 349]

Jednalo se o první početnější imigraci Němců do Čech, přičemž ze slov zmíněného starého spisovatele^{k)} lze usuzovat, že s duchovními a diáky přišlo i mnoho Bavorů. Působili jako domácí služebníci kněží; ty obsluhovali po německém způsobu a jídlo si museli nechat připravit.

Jelikož Slované byli za starých časů velmi špinaví a nečistí.^{l)} Jejich strava byla také, podle svědectví Prokopia, připravována velmi syrově a vůbec ne chutně.^{m)} Němečtí kněží, zvyklí na čistotu a dobré jídlo, museli ovšem s sebou vozit své služebnictvo a kuchaře, možná své tehdejší manželky, čímž se zástupy přistěhovalců ještě zvýšily.

Od těchto německých kněží a učitelů přejali také Češi křesťanské náboženství a mnoho dalších mravouk. O tom, že se od nich také naučili něco německy, svědčí mnoho německých slov, která od nich převzali do svého jazyka, aby vyjádřili zvyky a názvy různých věcí vyskytujících se v křesťanském náboženství. Tak například české slovo *mše* pochází z německého slova *Messe*, *papež* z německého *Pabst*, *biskup* z německého *Bischof*, *czirkew* z německého *Kirche*, *krtiti* z německého *Kristen*, což v té době znamenalo tolik jako *křtít*, jak se dodnes anglicky říká: *to christen*. [// 350] *Kříž* z německého *Kreuz*, *kalich* z německého *Kelch* (samostatný při mši), *vespor* z německého *Vesper*, *pleš* z německého *Platte* (tonzura u duchovních), *biřmovati* z německého *Firmung*.ⁿ⁾

Tento příchod bavorského a švábského duchovenstva musel pokračovat ještě mnoho let, totiž až do doby, než si Čechové mohli dovolit duchovní ze svých prostředků. To šlo pomalu, jelikož v té době neměli ani školy ani kláštery. Někteří z nejvýznamnějších a nejpřednějších posílali nicméně své syny do německých klášterů. Tak víme, že vévoda Boleslav I., bratr svatého Václava, poslal svého syna Strachkvase do Řezna, kde se stal mnichem pod jménem Kristián. Je považován za prvního českého spisovatele, který měl údajně psát o životě svatého Václava. Další významný Čech, Slavník, nechal v Magdeburku studovat svého syna Vojtěcha, který se později stal biskupem v Praze pod jménem Adalbert.

^{l)} Cum reliquiis Sanctorum Bibliothecisque plurimis, quos cunctos cum honore ingenti suscipiens animoque gratanti amplectens obsecundabatur – tribuens abunde auri vel argenti copiam, crusias mancipiaque – universis didascalis his – mirantibus. Idem [oco] c[itato].

^{k)} Sacerdotes, Levitae plurimique famuli Christi. L. c.

^{l)} Foedissimum & dererrimum genus hominum, jak to pojmenoval pan Bonifacius in Epist[ulae] XIX.

^{m)} Vitam victu arido incultoque tolerant.

ⁿ⁾ Zde je třeba poznamenat, že v dávných dobách Slované neměli ve svém jazyce „f“. Změnili tedy písmeno „f“ na „b“. Proto také změnil *Farbe* na *barwa*. Taková slova jsou velmi stará. Domnívám se proto, že Češi také tehdy přejali slova *kuchař*, *kuchařka*, *kuchyně* z německého *Koch*, *Köchin*, *Küche*, a předtím neměli žádné slovo *kuchař*.

Lze předpokládat, že ještě další bohatí Češi posílali své syny do škol v Německu, neboť se mohli vrátit zpět znalí německého jazyka. [// 351]

Když potom mohli Češi mít duchovní ze svého vlastního národa, muselo se omezit přistěhovalství německého duchovenstva, a pak úplně zastavit. Ale poté se otevřely i další cesty, které Němcům umožnily příchod. Byly to: 1) německé manželky českých vévodů a králů; 2) němečtí biskupové v Praze; 3) němečtí mniši. A k tomu můžeme přičíst havíře a obchodníky, které si Češi s Němci vyměňovali. Pojďme se tedy podívat, co se v každém století událo pro dobro německé věci v Čechách těmito čtyřmi způsoby.

V desátém století se dostal německý jazyk na trůn, a to prostřednictvím biskupské berly. Tak jmenovitě, když Boleslav I. uzavřel roku 950 mír s císařem Otou, jednou ze zahrnutých podmínek bylo, že se vévodův jediný syn Boleslav II. ožení s princeznou Hemmou ze saského královského domu.^{o)}

Je velice pravděpodobné, že tato Hemma byla dcerou císaře Oty I.: jelikož uváděl na svých mincích, které byly raženy v Mělníku, *Emma Regina*,^{p)} ačkoli její manžel Boleslav II. byl pouze vévodou. Zdá se, že byla z královské krve, což naznačují také Kosmova slova, když říká: „Hemma pocházela z vyšší šlechty než ostatní vévodkyně“.^{q)} [// 352] Kromě toho ji ze své strany velmi chválí pro její vynikající vlastnosti^{r)} a velké ctnosti.

Dějiny desátého století svědčí o tom, že německá princezna měla velký vliv nejen na zvyky svého manžela, vévody Boleslava II., ale i na českou šlechtu a celý lid. Její vzor učinil Boleslava II. tak mírným a mravným, že byl zcela odlišný od svého otce Boleslava I., a od potomků si vysloužil přívlastek Pobožný. Za jeho vlády nebyli moc zvýhodňováni Němci, ale především Sasové, krajané vévodkyně Hemmy.

Když totiž Boleslav II. obdržel od papeže roku 968 povolení zřídit v Praze biskupství, jmenoval prvním českým biskupem Dětmara Saského.^{s)} Tento Dětmar byl benediktin z Magdeburku a několikrát navštívil český dvůr,^{t)} nepochybně kvůli saské Hemmě, což asi nejvíce přispělo k tomu, že byl zvolen biskupem.

^{o)} Hemma ex Domo Saxonica princeps ex alienigenis omnium prima. *Stransky* in Rep[ublica] Boj[ema], c[apitola] IX.

^{p)} *Adauct[us] Voigt*, Böhm[ischen] Münzgesch[ichte] I. Th[eil], S[eite] 168.

^{q)} Quae genere fuit caeteris nobilit. *Cosmas*, p. 63, jehož kroniku jsem vydal v roce 1783 v prvním svazku *Scriptorum Rerum Bohemicarum*.

^{r)} Sed quo magis landandum est nobilitate morum multo praestantior. *Idem*, l. c., Item Princeps Hemma foeminei sexus gemma, p. 80.

^{s)} Igitur quidam de Saxonia, vir mirae eloquentiae & liberalis scientiae, nomine *Dietmarus*, in Episcopum eligitur. *Cosmas*, p. 49.

^{t)} *Idem*.

Stejně tak doporučila svého krajana Thegdagena, když se roku 997 pražské biskupství opět uprázdnilo. Byl benediktinem, mnichem z Corvey, dvorním kaplanem a zároveň osobním lékařem vévody.^{u)} [// 353] Náš Kosmas mu připisuje mnoho chvály, že byl totiž ctnostným a zároveň učeným člověkem,^{w)} a že ho české duchovenstvo přijalo za svého biskupa s velkou radostí.^{x)} Není vůbec pochyb o tom, že tito dva němečtí pražští biskupové měli velký vliv na zvyky a vzdělání českého kléru a potažmo i lidu.

Vévodkyně Hemma protěžovala své krajiny i z druhé strany a přivedla je do Čech. Když totiž vévodova sestra, jménem Mlada, zakládala ženský klášter u svatého Jiří v Praze, tak nechala přivést do Prahy první jeptišky z Magdeburku, tedy Sasky,^{y)} a protože zakladatelka a zároveň první abatyše tohoto kláštera Mlada v roce 994 zemřela, byla Alžběta, hraběnka z Querfurtu, povolána z Magdeburgu do Prahy a uvedena do kláštera sv. Jiří jako abatyše.^{z)} Nelze se ubránit závěru, že všechny tyto příchody byly organizovány vévodkyní Hemmou.

Poněvadž tato německá kněžna měla několik synů, nechala dát jednomu z nich také německé jméno Udalrich (Oldřich), což dříve v Čechách [// 354] nebylo vůbec obvyklé. Zároveň se rozhodla dát svému synovi zcela německou výchovu; proto ho v jeho mládí poslala na dvůr císaře Jindřicha, aby se tam naučil německému jazyku, také německým zvykům a moudrosti a osvojil si je.^{a)} Její úmysl byl, aby její krajané v Čechách mohli mít časem oporu a ochránce v německy vychovaném princovi, zvláště pokud by se někdy dostal k vládě, což se také stalo. Z těchto málo zpráv, které kronikáři zaznamenali, je dostatečně jasné, že již v desátém století se Němci těšili velké vážnosti na českém dvoře, byli biskupy lidu, a tudíž velmi přispívali k výchově tak nevzdělaných Slovanů.^{b)}

První polovina jedenáctého století byla pro Němce neméně příznivá. Jejích ochránkyně Hemma zemřela teprve v roce 1006 a ještě za jejího života se stalo, že na ostrově na řece Vltavě byl založen benediktýnský klášter, a první zdejší opat, jménem Lambrecht, byl povolán z kláštera Altaich v Bavorsku, a s řadou Němců tam byli přemístění mniši.^{c)} Toto bylo první přistěhování německých mnichů do Čech, po nichž následovalo několik dalších,

^{u)} DITMAR, L[iber] VIII.

^{w)} Forte aderat in regali curia Capellanus, nomine Tegdagus, actibus probis & moribus decoratus liberalibus studiis adprime eruditus genere de Saxonia, lingua persecte imbutus Selavonica. Hunc omnis regiae aulae Senatus - - in Pontificem Pragensis Ecclesiae elegit. *Cosmas*, p. 62.

^{x)} COSMAS, I. c.

^{y)} Vita Sancti Adalberti apud *Savium*.

^{z)} Vide Annales cl[arissimi] *Dobneri*, Tom[us] IV, p. 326.

^{a)} ODALRICUS autem a pueritia traditus erat Imperatoris Henrici in curiam, quo addisceret morem & eorum astutiam & teutonicam linguam. *Cosmas*, p. 67.

^{b)} COSMAS, p. 8.

^{c)} Listina od pana Pubičky z roku 1006 ve třetí části.

jak níže uvidíme, a kteří s sebou vždy přivedli značný počet svých krajanů, aby jim posluhovali, přinejmenším řemeslníků. [// 355]

Nedlouho po úmrtí Hemmy nastoupil její druhý syn Oldřich na český trůn. Již jsme výše podotknuli, že byl vychováván mezi Němci a naučil se jak jejich jazyku, tak zvykům. Dá se tedy předpokládat, že k Němcům inklinoval a vážil si jich. Například lze uvést, že nechal svého syna Břetislava pokřtít od německého mnicha Günthera.^{d)} Tento Günther byl šlechtic z Durynska; vstoupil do benediktinského řádu v Altaichu, a protože z jeho kláštera se již mnoho mnichů nacházelo v Čechách, jak již bylo výše zmíněno, odešel do Českého lesa, vybudoval si vedle některých svých krajanů v lese Březník poustevnu,^{e)} a získal u Čechů takový respekt, že jak vévoda Oldřich, tak jeho syn Břetislav si zvykli ho v jeho poustevně navštěvovat a dožadovat se jeho rady.^{f)}

Za vlády vévody Oldřicha se také stalo, že roku 1018 obdržel pražské biskupství Němec jménem Ekhard a korunní princ Břetislav si mohl vzít za manželku německou princeznu. Jmenovala se Judita a Břetislav ji musel unést z kláštera ve Schweinfurtu. Ale za Břetislavovy vlády se toho ve prospěch Němců v Čechách mnoho nestalo; mezi pěti syny, které zplodil se svou německou manželkou, se pouze předposlední, nazývaný Konrád, prý naučil německy, a kvůli tomu dostal část Moravy, [// 356] která hraničila s Němci.^{g)}

Po úmrtí vévody Břetislava se nad Němci již usazenými v Čechách strhla nešťastná bouře. Jakmile totiž jeho syn Spytihněv nastoupil na trůn, museli všichni Němci, bohatí i chudí, do tří dnů opustit Čechy.^{h)} Dokonce jeho vlastní matka Judita, stejně jako abatyše sv. Jiří, protože byly Němky, nebyly z tohoto nařízení vyjmuty.ⁱ⁾ Kronikáři neuvádí příčinu tak tvrdého jednání vévody s Němci. Lze se ale domnívat, že Němci s Čechy patrně mluvivali s pýchou a pohrdáním. Jeden takový příklad vypráví Kosmas ve své kronice. Stejně jako vévoda Břetislav nechal postavit a vylepšit hradby kolem města Prahy, byla tato činnost svěřena princovi Spytihněvovi. Ten nechal tedy shodit z hory dolů troubu z kláštera sv. Jiří, protože mu stála v cestě. Když byla odklícena, řekl žertem: „Dnes abatyše asi nebude jíst teplé koláče.“ To abatyši tak rozzlobilo, že předstoupila a vysmála se princovi. Řekla: „Podívejte se na velkého hrdinu, jaké pevnosti a města dobyl! Proslavil se slavným

^{d)} Diploma ap[ud] cl. *Dobner*. *Annal[es] Tom[us] V*, p. 286.

^{e)} WERNHERUS ap[ud] *Pitter*. in *Thesauro abscondito*, p. 10.

^{f)} Vide cl. *Dobneri Annales*, *Tom[us] V*, p. 62 &c[etera] 283 &c[etera].

^{g)} COSMAS, p. 137.

^{h)} Nam quotquot inventi sunt de gente theutonica, sive dives, sive panper, sive peregrinus, omnes simul in tribus diebus jussit eliminari de terra Bohemia. *Cosmas*, p. 130.

ⁱ⁾ Quin etiam & genetricem non tulit remanere suam – nomine Juditam. similiter & Abbatissam S[anctus] Georgii Brunonis filiam eliminat. *Cosmas*, p. 130.

vítězstvím nad troubou. [// 357] Jdi a korunuj hlavu vítěze vavřínem a zlatem! Zvoňte na všechny zvony a zpívejte hrdinské písně, protože princ přemohl troubu a vykonal velký skutek.^{k)} Princ se nad tím podivil, neodpověděl jí, a musel potlačit svůj hněv.^{l)}

Naštěstí tento vévoda nevládl déle než šest let. Zemřel v roce 1061 a ve vládě jej následoval jeho bratr Vratislav, který měl poté titul českého krále a vládl i části Moravy. První manželkou tohoto Vratislava byla Gilde, dcera markraběte Dedu z Míšně, tedy Němce,^{m)} která ale zemřela v roce 1056, když musela uprchnout před Spytihněvem. Jejím dvorním kaplanem byl Sas, řečený Lanczo, jemuž Vratislav propůjčil litoměřické probošství a chtěl ho pak učinit pražským biskupem. [// 358] Již z tohoto je zřejmé, že byl Němcům nakloněný a uvědomoval si prospěch, které mohli Čechům přinést. Proto povolal vyhnané Němce opět do Čech a nechal je žít pospolu na předměstí Prahy podle jejich vlastních zákonů.

To dosvědčuje vévoda Soběslav II., když v potvrzení zákonů týkajících se Němců říká: „Já jim dovoluji žít podle německých práv, která měli od dob krále Vratislava, mého dědečka“;ⁿ⁾ a že byli v tuto dobu povoláni do Čech, je patrné z potvrzení krále Václava I., když říká, že nechce nic měnit na statutách Němců, která užívali od svého prvního povolání do Čech.^{o)} Avšak zákony, které jim později kolem roku 1174 potvrdil vévoda Soběslav II., stojí v listině, kterou jsme nechali vytisknout.

Mezitím se snažil vévoda Vratislav pozvednout Němce opět do nejvyšších funkcí, a poněvadž se mu nepodařilo prosadit svého dvorního kaplana a litoměřického probošta, saského Lancza, jakožto pražského biskupa, neboť se proti tomu postavila všechna šlechta,^{p)} prosadil pak do úřadu probošta pražské kapituly Němce jménem Marcus.^{q)} Tento Marcus, byl – podle svědectví kronikáře Kosmy – znamenitým mužem. To on zlepšil církevní pořádek.^{r)} [// 359] Poněvadž kanovníci byli doposud hrubí a nevzdělaní a většinou žili jako divoký dobytek,^{s)} Marcus je svým dobrým příkladem a přesvědčováním naučil lepším mravům,

^{k)} COSMAS, *ibid*[em].

^{l)} Corpore dirigit vir, vox & faucibus haesit, indignansque suam gemita compescuit iram. *Cosmas*, p. 131.

^{m)} DE LUDEWIG, *Reliq[ui]ae*, Tom[us] VIII, p. 177.

ⁿ⁾ Concedo eisdem Theutonicis vivere secundum legem & justitiam Theutonicorum, quam habent a tempore avi mei Regis Wraczlai. Viz listina v příloze.

^{o)} Nihil de his immutantes nec dementes, que a primo ipsorum vocatione in Boemiam obtinere per Principes meruerunt. Listina.

^{p)} COSMAS ad a[nnum] 1067, p. 144.

^{q)} Ducens originem de gente Theutonica, pollens sapientia prae cunctis, quos tunc habuit terra bohemica. COSM[AS], p. 146 ad a[nnum] 1068.

^{r)} Quidquid enim Religionis, quidquid regularis institutionis, quidquid honoris hac est in Ecclesia, hic sua erudit & ordinavit prudentia. COSM[AS], p. 147.

^{s)} Inculti, indocti velut acephali aut bestiales centauri viventes. Id[em] *ibid*[em].

pořádku a lepšímu způsobu života.¹⁾ Za toto všechno tedy vděčili Čechové německému duchovnímu.

Na dvoře vévody Vratislava se tehdy nacházel německý vévoda Wiprecht Grojčský, který měl velkou prestiž. Oženil se s vévodovou dcerou a přesvědčil ho, aby císaře požádal o královskou hodnost, a také aby si ho získal svým jednáním. Trevírský arcibiskup Engelbert přijel do Prahy a korunoval Vratislava na českého krále podle německého způsobu.²⁾ Tímto se stalo, že měl poté český dvůr větší lesk. Byly zřízeny různé nové dvorské úřady, jako kancléř, stolník, číšník, komorník, pokladník, maršálek atd.,³⁾ jak to bylo obvyklé na dvoře německých císařů; před touto dobou nelze v Čechách nalézt stopy po těchto dvorských úřadech. Vévodové měli pouze kastelány, viliky a comites (hrabata), jak můžeme spatřit mezi svědectvími vyskytujícími se v dřívějších listinách.

Od té doby si česká knížata z velké části brala za své manželky německé princezny. Tak se Břetislav, králův prvorozený syn, oženil s Lukartou, sestrou vévody Albrechta Bavorského, [// 360] a druhý syn Bořivoj se oženil s Helbirgou z Rakouska,⁴⁾ čímž bylo podníceno mnoho českých pánů a žen k tomu, aby se naučili německy, zejména ti, kteří chtěli mít přístup ke dvoru a vévodkyním. Nyní postupme do dvanáctého století a podívejme se, jak se Němcům dále dařilo v Čechách.

Celé dvanácté století bylo nakloněné německému přistěhovalectví do české země, neboť čeští vévodové a králové pokračovali v přivádění svých manželek většinou z Německa, přičemž tyto princezny neopomínaly povyšovat své krajany; jelikož většina pražských biskupů v tomto století byli Němci; a protože mnoho mnichů, kteří v této době přišli do Čech, bylo povoláno z Německa. V samotném městě Praze obdrželi nyní němečtí kolonisté trvalý pobyt, jak to vše chceme vyprávět podle soudobých kronikářů.

Manželka vévody Svatopluka se jmenovala Jta⁵⁾ nebo Judita a byla údajně spřízněná s císařem Jindřichem V., poněvadž on pokřtil jejího syna a nechal mu dát jméno Jindřich.⁶⁾ Následník Svatoplukova trůnu, Vladislav, se oženil v roce 1111 rovněž s německou hraběnkou Richenzou, dcerou hraběte Heinricha z Bergenu, stejně jako Ota z Moravy si vzal za manželku druhou dceru tohoto hraběte, Žofii.⁷⁾ [// 361]

¹⁾ Idem, l. c.

²⁾ COSMAS, p. 172.

³⁾ Cancellarius Regis, Dapiser, Pincerna, Agazo, Marscalcus.

⁴⁾ COSM[AS], pag[inae] 199, 212.

⁵⁾ Annalista Saxo.

⁶⁾ COSMAS ad a[nnum] 1108, pag[ina] 228.

⁷⁾ Annales Zwifalt[enses] apud cl. Dobner, Annal[es], Tom[us] VI, p. 108.

Pozdější král Vladislav II. dostal v roce 1140 za manželku sestru císaře Konráda Gertrudis,^{b)} která nesmírně podporovala přistěhovalce německých mnichů, a dokonce pro ně založila několik klášterů. Když (tato) zemřela, oženil se Vladislav znovu s německou princeznou Juditou, sestrou lantkraběte Ludvíka (IV.) Durynského, která je chválena pro svou učenost,^{c)} a která se u Čechů velmi proslavila tím, že v roce 1171 postavila kamenný most přes řeku Vltavu, jehož základ jsme ještě mohli vidět roku 1785, kdy byl zhotoven dnešní most. Dva následující vévodové Soběslav II. a Friedrich měli sice jeden uherskou a druhý polskou manželku, ale protože se jim již dostalo německé výchovy a Friedrich měl navíc německou matku, od Němců se neodvrátili. Konrád Ota a Přemysl Otakar I. byli nejen narozeni německým matkám, nýbrž měli také německé manželky. První byl ženatý s Helichou z Wittelsbachu,^{d)} a Přemysl Otakar I. byl až do roku 1199 s Adlétou Míšeňskou.

Ve dvanáctém století tedy žilo sedm německých princezen, které sdílely postel, stůl a trůn s českými vévody. Lze si snadno představit, že měly velký vliv na vládu a podporovali a hájili své krajany. Rovněž došlo k tomu, že v této době byla většina pražských biskupů německého původu; byli vesměs dvorními kaplany, než se obdrželi tento významný post.

[// 362] Tak byl Heřman dříve na dvoře vévody Břetislava, pak proboštem v Boleslavi, a nakonec se v roce 1099 stal pražským biskupem.^{e)} S velkou vážností předsedal českému duchovenstvu až do roku 1122.

Tehdy žijící kronikář Kosmas jej mnoho chválí, a to i ze strany literatury, což je zřejmé i z *Carmen*, jak to učinil po jeho smrti. Říká:

Vir facer Hermanus doctrinae lumine clarus

Ter fubiit finis octobris fata Kalendis^{f)}

Po Heřmanově smrti přišel Menhart, také Němec, na pražské biskupství. Když v jeho době vypuklo spiknutí proti vévodovi Soběslavovi, byl biskup Menhart nařknut z účasti na něm. On se ovšem ospravedlnil a důvěra i respekt, které mu vévoda poté projevil, prokázaly dostatečně jeho nevinu.^{g)} Zemřel v roce 1134.

Zdali poté následující biskupové Jan, Oto a Daniel, byli Němci nebo Češi, kronikáři výslovně neuvádějí. Že ale ovládali německý jazyk, lze dosvědčit z toho, že byli posíláni českými knížaty do Německa k císařskému dvoru ve veřejných záležitostech. Ale po smrti

^{b)} RIKARD[US] NEBO[???]. apud *Dobner*, l. c., p. 261.

^{c)} VINCENTIUS ad a.[nnum] 1153, quem edidit cl. *Dobner*, *Monum[enta Bohemiae historica nusquam antehac edita]*, Tom[us] I., [Pragae 1764].

^{d)} Dipl[oma] apud cl. *Dobner*, Tom[us] V, p. 591.

^{e)} COSMAS, p. 208.

^{f)} COSMAS, ad a.[nnum] 1122.

^{g)} Vide Contin[uator] *Cosmae*, p. 313.

Daniela, který zemřel roku 1168, se postupně dostali na pražské biskupství dva Němci, totiž Godbold a Friederich. [// 363]

Godbold byl opatem cisterciáckého řádu v Sedleci a blízkým příbuzným královny Judity, na jejíž doporučení se stal biskupem.^{h)} Ale protože ten brzy po zvolení zemřel, tak byl biskupem zvolen Friedrich, Sas a kanovník v Magdeburku, a také příbuzný královny.ⁱ⁾ Tyto dvě pasáže potvrzují, co jsme řekli na počátku tohoto století, totiž že německé manželky českých knížat neopomíjely podporovat své krajany. Ale o tom, že tehdejší vévodkyně mnoho udělaly a dokázaly, svědčí i soudobý želivský kronikář, když píše o Friedrichově manželce Alžbětě, že vládla českým zemím více než její manžel.^{k)} Taktéž její kaplan Vališ, s přízviskem Dobrák, byl jmenován proti souhlasu katedrální kapituly pražským biskupem.^{l)} Ačkoliv kronikáři výslovně neuvádějí, kdo tento Dobrák byl, tak se zdá, že toto jméno naznačuje Němce.

Protože tedy byla v tomto století většina kněžen a biskupů Němci, tak se dá pochopit, jak se stalo, že do Čech v této době přišlo tolik německých mnichů. [// 364]

Tak se stalo, že vévoda Vladislav roku 1115 z podnětu své manželky Richenzy přivedl do Čech dvanáct německých mnichů benediktinského řádu z kláštera Zwiefalter ve Švábsku a nechal je spolu s německým opatem uvést do Kladrub.^{m)}

Snad o dvacet let poté byl v Pomuku založen cisterciácký klášter a za tímto účelem byli do Čech přivedeni mniši z bavorského Ebrachu, jak dosvědčuje [Caspar] Bruschius v historii tohoto kláštera. Ale kolem poloviny tohoto dvanáctého století, kdy v této době nejprve Gertruda a po ní Judita, dvě německé princezny, vládly s vévodou a králem Vladislavem II., bylo v Čechách založeno množství klášterů. Mniši stejně jako jeptišky byli přivedeni z Německa. Takže první cisterciáci byli pro klášter v Sedleci, založený v roce 1143, přijati z Waldsassen.ⁿ⁾ Právě v této době byli do kláštera na Strahově v Praze uvedeni premonstráti pocházející ze Steinfeldu.^{o)} Stejně tak mnichy ze Steinfeldu nechal pražský biskup Daniel

^{h)} Botpoldus abbas de Sedlecz grifei ordinis, vir valde idoneus & religiosus eligitur in pragensem Episcopum, & hoc magis de instantia Reginae, cujus cognatus erat. *Chronicon Siloen[se]* editum a Cl. *Dobnero Monum[enta]*, Tom[us] I.

ⁱ⁾ Succedit (Gotpoldo) nobilis homo & dives de Saxonia, Fridericus nomine, ignarus omnino bohemicae linguae, cognatus & ipse Reginae, cujus favore potius quam Ecclesiae iudicio factum est hoc in eum. *Chron[icon] Siloense*, l. c.

^{k)} Quae publicam rem Bohemiae plus quam vir regelate *Chronographicus Siloensis*, ad a[nnum] 1180.

^{l)} PULKAVA ad h[uius] a[nni].

^{m)} ARSEN[IUS] SULGER in *Annalibus Zwifalt[ensibus]*, P[ro]l[ogus] I[ocum].

ⁿ⁾ Otto Prior Waldsass[ensis]. Apud *Oefel[ii] Rerum Boicarum Scriptores* nusquam antehac editi quibus vicinarum quoque gentium nec non Germaniae universae historiae ex monumentis genuinis historicis et diplomaticis plurimum illustrantur. Ex membranis & chartis vetustis collegit, descripsit, Augusta Vindelicorum: Sumptibus Ignatii Adami et Francisci Antonii Veith Bibliopolarum, 1763], Tom[us] I.

^{o)} Cl. DOBNER, *Annal[es]*, Tom[us] VI.

povolat do Želiva.^{p)} Jeptišky, pro které královna Gertruda zu Doran v roce 1143 založila klášter, byly přivedeny z Dünnwaldu.^{q)} Právě odtud pocházely jeptišky, které byly v roce 1149 převedeny do Louňovic v Čechách.^{r)} V roce 1146 založil vévoda Vladislav [// 365] cisterciácký klášter v Plasech a nechal jej osadit německými mnichy z kláštera Langheim ve Francích.^{s)} Ke konci dvanáctého století, totiž v roce 1192, byli opět cisterciáctí mniši převedeni z Waldassenu do prvně založeného kláštera v Oseku.^{t)}

Přistěhovalectví těchto mnichů a jeptišek lze pozorovat u devíti nových klášterů, jako také u mnoha německých osad, které se v Čechách zřídily. Neboť tehdy byly umístěny kláštery většinou v takových oblastech, které byly ještě málo obdělávané. Mniši obhospodařovali velké plochy půdy zarostlé lesy. Ty museli nejprve obdělat, přeměnit na pole a přistavit dvory, pokud zde chtěli žít. Aby toho dosáhli, museli mít mnoho dělníků, a je pravděpodobné, že s sebou přivedli mnoho lidí z míst, odkud pocházeli. S mnichy museli přicházet různí řemeslníci, kterých bylo tehdy v Čechách, zejména na venkově, ještě málo, a tak Čechy přijaly spoustu německých kolonistů ze Zwiefaltu, Ebrachu, Steinfeldu, Dünnwaldu, Langheimu, Waldassenu a z více jiných míst. Výhoda, kterou tím Čechy získaly, měla velký význam. Zalesněné plochy Kladrubská, Pomucka, Plaska, Osecka atd. byly obdělávány, a obyvatelé, kteří byli ještě nadmíru hrubí a divocí,^{u)} nabyli přívětivějších zvyků, [// 366] naučili se od německých mnichů různým řemeslům, a snad také číst i psát, pokud mniši, jak je pravděpodobné, měli nějaké školy.

Když tedy sedělo tolik německých princezen na českém trůnu a němečtí biskupové předsedali duchovenstvu, je snadné porozumět, jak se postupně mohli Němci rozmnožit v hlavním městě Praze. Obývali část pražského předměstí a vévoda Soběslav II., který vládl v letech 1174 až 1178, jim propůjčil různé svobody a vzal je pod svou ochranu. Nařídil, aby Němci tvořili zvláštní společenství odlišné od Čechů, žili podle svých vlastních zákonů a zvyklostí, volili si faráře a mohli mít svého soudce. Ostatní zákony si lze prohlédnout samostatně ve vytištěné listině.

^{p)} Idem ibidem.

^{q)} Chron[icon] Siloense & Necrologium... [poznámka pokračuje, ale je bohužel špatně čitelná kvůli rozpitému inkoustu].

^{r)} Chronogr[aphicus] Siloensis.

^{s)} Dipl[oma] Wladislai ap[ud] Cl. Dobner. Tom[us] VI, p. 302.

^{t)} Hoc etiam tempore promovente & cooperante & fratres illuc mittente abbate Daniele circa annos Domini MCXCII. fundatio monasterii Ozzegh in confinibus Boemiae coepta est. Chron[icon] Waldsass[ense] apud Oefel., Tom[us] I.

^{u)} Inter gravia ferocis populi discrimina multa fuit perpeusus, uvádí kronika kláštera Zweifalter od kladrubského opata Berthofa, který zde zemřel v roce 1131.

Avšak předměstí, které bylo obýváno Němci, je v současné době tou částí Nového Města pražského, které se říkalo Poříčí, Na Řece, neboť leží na Vltavě. Již v roce 1177 pojmenovali kostel u sv. Petra,^{x)} který se v letech 1249 až 1282 nazýval *apud sanctum Petrum in vico Theutonicorum*.^{y)} Protože jim Soběslav II. udělil svobodu zvolit si podle jejich libosti faráře,^{z)} tak si vzali kněze z řádu německých rytířů, kteří v té době již byli v Čechách a vlastnili různé statky, z nichž roku 1235 přenechali statek Hloubětín a další, stejně jako německý kostel u svatého Petra, [// 367] křížovníkům s červenou hvězdou,^{a)} kteří oba vlastní ještě dnes.

Nyní tedy, na konci dvanáctého století, máme v Praze skutečnou německou komunitu, která měla své vlastní zákony, svou církev, faráře a pravděpodobně i svou vlastní školu. Byla by to první německá škola v Čechách. Že tito němečtí měšťané měli na Čechy velký vliv, o tom nelze vůbec pochybovat. Většinou se sestávali z obchodníků, umělců, továrníků a řemeslníků, od kterých se Češi leccos učili a přejímali. Že se tak dělo, dokazuje mnoho německých slov, kterými Češi ještě dodnes pojmenovávají mnoho svých nástrojů. Abych to dokázal, uvedu několik příkladů. Tak např. malíř se česky nazýval *malirz*; malen – *malowat*; Malerey – *malba*; Farbe – *barwa*; Pinsel – *penslik*; eine Truhe – *truhla*; Tischler – *truchlarz*; Hobel – *hoblik*; Sessel – *sesle*; U ševce se říkalo: der Drath – *dratew*; der Kneip – *kneip*; die Werkbahn – *werpan*. [// 368] Kroucený drát je německého původu a *Knife* se ještě dodnes v angličtině nazývá nůž.

Od těchto Němců převzali Čechové rovněž městské zřízení, minimálně názvy úřadů, jako např. německý *Richter*, česky *rychtář*; Bürgermeister – *pukrmistr*; Rath – *radda*; Rathaus – *rathaus*.

Tehdy také Češi od Němců převzali různá ustanovení; proto nastalo, že se v českých starých právech, psaných latinsky, vyskytují právní umělá slova tak často, jako v němčině.^{a)} Lenní systém si vypůjčili od Němců a nazvali jej *consuetudo teutonica*.^{b)} Nošení psů (Hundetragen), které bylo od pradávna mezi Němci obvyklým trestem, zavedli ve dvanáctém století také Češi, o čemž je svědectví v Kosmově kronice z roku 1110.^{c)} Tehdy také Češi začali nazývat nástup na trůn svého vladaře „volbou“. To slyšeli od Němců, od kterých si

^{x)} Listina Soběslavova.

^{y)} Continuator *Cosmae*, p. 373 & 461.

^{z)} Plebanum quem ipsi libenter elegerint ad ecclesiam eorum concedo.

^{a)} Diploma Constantiae reginae.

^{a)} Cl. *Monse*, Landesgeschichte von Mähren, 2te Th[eil], s. 74.

^{b)} Idem, s. 73.

^{c)} Priwitan – cujus super humeros alligato maximo cane scabioso, & hesterno jure crapulato – cane reboante & suum demerdante bajulum. *Cosmas* Editionis meae, p. 244.

dokonce vybrali slovo, česky *voliti*, a pokud ho neměli ve svém jazyce, vypůjčili si ho. Kronikář Kosmas to vyjádřil prostřednictvím *eligere*, [// 369] a z toho později vznikl mylný názor, že prý Čechy bývávaly volitelnou říší.^{a)}

Třinácté století nebylo pro německé přistěhovalce tak plodné, jako bylo to dvanácté. Byla sice založena spousta nových klášterů, jak zemskými knížaty, tak českou šlechtou, ale mniši byli většinou vzati z klášterů v Čechách již existujících.

Samotní minorité, jelikož tento řád ještě v Čechách nebyl, byli v roce 1232 povoláni z Mohuče do Prahy,^{b)} a když roku 1263 založil král Přemysl Otakar II. cisterciácký klášter Zlatá Koruna, tak nechal do Čech přestěhovat mnichy z kláštera Heiligenkreuz v Rakousku.^{c)} Na pražské biskupství v tomto století se nedostal žádný Němec, neboť Čechy neměly nyní větší nouzi o zdatné duchovní, kterými by mohli biskupství obsadit. Naproti tomu čeští králové tohoto století měli za manželky německé princezny. Tak byla Kunhuta, dcera německého krále Filipa, provdána za Václava I.^{d)} Jeho první syn Vladislav se v roce 1245 oženil s rakouskou princeznou Gertrudou, dcerou vévody Jindřicha staršího. Král Přemysl Otakar II. žil po mnoho let v řádném manželství se starší Markétou Rakouskou [Babenberskou]. [// 370] Jeho následník na trůnu a syn Václav II. si vzal za manželku dceru císaře Rudolfa I. Gutu.

V těchto královnách německého původu měla v Praze bydlící německá komunita zajisté mocné opory a ochránkyně, které nezapomínaly doporučovat své krajany králům. Když král Václav I. kolem roku 1238 potvrdil na pražském předměstí žijícím Němcům zákony a svobody, které obdrželi od vévody Soběslava II., tak jim kromě toho prokázal ještě milost tím, že je osvobodil od poplatků za ochranu nočních táborů a od různých dalších nákladů, které museli snášet ostatní obyvatelé Čech, s dodatkem, že každý, kdo by se odvážil krátit Němce v jejich právech nebo je zatěžovat vyššími poplatky, měl být trestán coby nactiutřač královského majestátu, a měl být potrestán Bohem jako Dátan a Abiron. Z tohoto potvrzení je také zřejmé, že Němci měli majetky nejen na zmíněném pražském předměstí, nýbrž i na venkově.^{e)} Král Přemysl Otakar II., syn Václava a švábské Kunhuty, se snažil tak usilovně zvýšit počet Němců v Praze, že jim v roce 1257 udělil druhé pražské předměstí, a odklidil tak

^{a)} Že v Čechách slovo *wählen*, *woliti*, *eligere*, neznamenalo nic jiného než „uznat a přijmout za panovníka právoplatného následníka trůnu“, jak to dokazuje pan Monse ve svých *Mährische Landesgeschichte* téměř na každé stránce.

^{b)} H[e]r[r] Pubitschka, Th[eil] V, s. 145.

^{c)} Idem, p. 334.

^{d)} Continuator *Cosmae*, ad an[num] 1207.

^{e)} Viz listina.

pryč právě tam žijící Čechy.^{f)} V roce 1274 však obnovil a potvrdil právě tento král všechny listiny a milosti, které kdysi jeho předchůdci Němcům udělili.^{g)} [// 371]

Ba Otakar učinil ještě více. Držení německých zemí, Rakouska a Korutan ho tak tolik nadulo, že začal opovrhovat svými Čechami a zval Němce do země.^{h)} Zašel tak daleko, že postoupil území Loketska, Trutnovska a Kladska Němcům;ⁱ⁾ oblasti, které jsou dodnes zcela obsazeny německými obyvateli. Slíbil dokonce Durynkům a Míšeňským, že jim chce dát do držení právě Čechy, pokud zvítězí nad císařem Rudolfem.^{k)} To čeští předáci neviděli vůbec rádi: sám je ale utiskoval, vzal jim mnoho statků a přísahal, že chce vrch Potržin (nyní Laurenzerberg) potřísnit jejich krví;^{l)} ale musel, opuštěný svými poddanými, podlehnout Rudolfovu meči. Toto zůstává věčným varováním pro krále, kteří chtějí utlačovat své nejlepší poddané.

Po nešťastném pádu tohoto krále se Čechy dostaly pod správu markraběte Oty Braniborského, jeho švagra, který byl zároveň poručníkem korunního prince Václava II. Tento poručník a správce království nechal nejen mladého prince vychovat na svém dvoře v Berlíně, nýbrž také dovolil, že se v jeho době z německých provincií a také z českých hor stěhovalo tak velké množství Němců do Čech, až se zdálo, že převyšuje počet komárů.^{m)}

[// 372] Kronikář však říká, že tito Němci byli na žádost české šlechty, z příkazu Otty, nuceni vystěhovat se znovu z Čech.ⁿ⁾ Lze se pouze domnívat, že větší část z nich setrvala v Čechách, zejména ve městech, neboť německy vychovaný princ Václav II., Otakarův syn, byl Němcům nejen nakloněný, nýbrž musel být drsný, pokud byl schopen své království, které bylo během jeho nezletilosti válkou, hladomorem a morem téměř vylidněno,^{o)} znovu obsadit lidmi. Ano, byl tak dobrý v německém jazyce, že v něm psal epigramy. Jeden z nich je ve sbírce Minnesangů ze švábského období.^{p)}

^{f)} In principio veris pepulit Bohemos de suburbio & locavit alienigenas. Cont[inator] *Cosmae*, ad a[nnum] 1257. *Alienigenae* pravděpodobně nemohli být nikdo jiní než německý lid.

^{g)} Listina.

^{h)} Coepit suos despiciere & extraneos ad terram suam invitare. *Neplacho*, quem edidit Cl. *Dobner*, Monum[enta], Tom[us] IV.

ⁱ⁾ Terras etiam videlicet cubitensem, trutnoviensem & glacensem theutonicis tradidit. Idem, p. 115.

^{k)} Idem ibidem.

^{l)} Idem ibidem.

^{m)} His enim temporibus tanta multitudo Theutonicorum in terram Bohemiae influxerat --- ut numerositas ipsorum a multis aestimabatur pluralitatem muscarum superare. Contin[uator] *Cosmae*, ad a[nnum] 1281, p. 452.

ⁿ⁾ Idem, l. c.

^{o)} Post cuius (Ottakari) obitum multa mala sunt in terra, & tertio anno maxima mortalitas hominum, un qua fere tertia pars hominum & amplius mortui sunt. *Neplacho* c[urrentis] anni], p. 116.

^{p)} Vytištěno v Curychu 1758.

Chci sem z nich dát jednu sloku:

*Sit das der Winter hat die Bluomen in getau
Der kleinen Vogelín suessen sank
In Walde und ouch in Ouwen
So will ich raten da wir besser sroeide han
Swer Volge mir der habe des dank
Die reinen suessen srowen. Die soll man alle Stunde
For Bluomen uf der heide sehen
Hey! welh ein lebendes Ougen brechen
Swa Spilende blike bringent munt zu munde¹ [// 373]*

Byl také Němcům velmi nakloněn, že je bral na svůj dvůr a využíval jejich rad ve státních záležitostech. Mezi nimi byl templář Bernard von Geppenstein, rodem ze Švábska. Král si ho držel na svém dvoře, aby prostřednictvím jeho pomoci uvedl svou říši do dobrého stavu.⁹⁾ Ve stejné době žil na jeho dvoře míšeňský probošt Bernhard, který po mnoho dlouhých let se schválením krále spravoval záležitosti říše.⁷⁾ Král pak odměnil zásluhy tohoto Němce biskupstvím v Míšni.⁸⁾ Mezi Václavovy dvorní rady lze také počítat Dietricha, opata z Waldsassen. Poněvadž, když si chtěl zřídit dvůr po způsobu ostatních králů a knížat, poradil mu opat, aby tuto záležitost svěřil bamberskému biskupovi Arnoldenovi. Václav povolal tedy tohoto biskupa do Prahy, a ten nejen učinil v říši různá opatření, ale také postavil královský dvůr na německém „podstavci“. Ustanovil tedy purkrabího, maršálka, hofmistra, komorníka, dvorského sudího, vrchního stolníka a ostatní podobné dvorské posluhy.¹⁾ Protože kronikář vypráví, že biskup přišel do Čech s velkým počtem kaplanů a rytířů,^{u)} tak je pravděpodobné, že mnoho nově zřízených dvorských úřadů [// 374] rozdal těmto svým krajanům. Avšak zde musím připomenout, že to nebyly dříve nezvyklé dvorské úřady, neboť existovaly částečně již v minulém století. Mohly být zřízeny po smrti Přemysla Otakara II. a Václav II. je mohl pouze nechat obnovit.

¹ Srov. český překlad od Antonína Hartla in: Václav BOK – Jindřich MAREK (edd.), *Moravo, Čechy, radujte se! (Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců.)*, Praha 1998, s. 195.

⁹⁾ Quatenus ipsius informatus consiliis statum regnu sui in melius reformaret. *Chron.[icon] Aulae regiae*, p. 77, quod edidit Cl. Dobner. Tom[us] V, Monument[a].

⁷⁾ Rege sibi annuente per multos annos totius regni negotia sapienter & provide pertractavit. *Ibid[em]*.

⁸⁾ *Ibidem*.

¹⁾ *Chronicon Aulae regiae*, p. 69.

^{u)} Copiosa Capellanorum, militum quoque accinctus multitudine, venire in Bohemiam festinavit. *Ibidem*.

Tento král byl vůbec Němcům tak nakloněn, že si na ně nic nedovolil. Když byl roku 1300 korunován polským králem, pronesl německý biskup, brixenský, Johann po korunovaci latinskou řeč. Hnězdenský arcibiskup neměl jinak řečníkovi co vytknout než to, že je Němec, což nesl král nelibě.^{x)}

Tudíž z toho, co bylo řečeno o českých králech a královnách, státních radách a dvorských služebnících v tomto třináctém století, lze s velkou pravděpodobností usuzovat, že německý jazyk byl u dvora používán takovou měrou, že se stal dvorským jazykem.

Protože byla šlechta zvyklá řídit se podle dvora, musela se také naučit německy, a tak se stala němčina tehdy tím, čím se stala v Čechách francouzština v nynějším století – a zůstala jí podnes. A stejně jako česká šlechta v naší době byla zvyklá pojmenovávat své nově postavené vzdušné zámky francouzskými jmény jako např. *Belvedere, Bonrepos, mes Delices* atd., tak ve třináctém století dostávaly zámky jména německá. Proto již tehdy šlo nalézt v Čechách zámky jako Sternberg, Rosenberg, Waldstein, Landstein, Klingenberg, Wartenberg, Hasenburg, atd. Ty leží nyní částečně [// 375] v troskách a ty ještě existující nesou charakter stejné doby. Bylo to také s počátkem tohoto třináctého století, že šlechtici začali pojmenovávat své zámky a sídla podle příkladu Němců. Protože nyní měly obce německé názvy, tak některé rodiny začaly také používat německá jména. Tak se vyskytují v listinách mezi svědky: Burkhart z Klingenbergu 1216, Konrád z Klingenbergu, Zdislav ze Sternberka 1253, Vočko z Rosenbergu (Rožmberku) a podle kronikářů Vilém z Hasenburka. S počátkem následujícího čtrnáctého století se mezi svědky vyskytují již Jan z Valdštejna a Jan z Vartenberka.^{y)} Rosenbergové [Rožmberkové] se nazývali Witkone, Valdštejnové se psali z Ralska a Vartenberkové ze Stráže. Klingenbergové si říkali Bavoři a Hasenburkové Zajíci, než přijali německá jména.

Nyní přejdeme do čtrnáctého století. S počátkem téhož století nastoupili německí králové na český trůn a následně se dvorským jazykem stala zcela němčina. Rudolf Habsburský a také Jindřich Korutanský vládli sice pouze krátkou dobu, ale ještě během jejich panování přišlo do Čech mnoho Rakušanů a Korutanců, kteří se tu i tam usadili. Nakonec se roku 1310 stal českým králem Jan, syn císaře Jindřicha VII. Ten přišel do Čech doprovázen řadou německých hrabat a baronů, využíval jejich rad ve státních záležitostech, [// 376] a

^{x)} Archiepiscopus Regi dixit.: iste optime praedicasset, si non caninum caput & Theutonicus esset. Displicuit autem Regi hujuscemodi sermo. *Chron[icon] Aulae Regiae*, p. 133.

^{y)} *Diplomata de Annis 1306 & 1309.* apud Cl. *Dobnerum*, Monument[a], Tom[us] I, p. 226 & 229.

podstoupil jim nejdůležitější úřady a královské platy.^{z)} Mezi nimi byli nejvýznamnější: mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu, hrabata Berthold z Henneberka, Ludwig von Hoting, Albrecht von Hohenlohe, Heinrich von Brauneck, lantkrabě Ulrich von Leuchtenberg a fuldský opat. Ale zdá se, že zneužívali moc, kterou jim král poskytl. Česká šlechta proti nim totiž podala králi několik stížností; protože z nich lze poznat jejich počínání, chci je sem zařadit. Říká se: „Vaše královská Výsost vidí sice sama stav této říše a poddaných, ale chceme to představit Vašemu Veličenstvu ještě jasněji, k čemuž nás zavazuje naše věrnost. Cizinci, kteří se nyní v Čechách nacházejí, se nechají strhnout lakomstvím, tak aby oslabili královskou komoru, nastrádali si právem i neprávem velké sumy peněz, a takové peníze potom dostali ven ze země. Vlastní již mnoho zámků a královských úřadů, a přesto nepřinášejí zemi ani klid ani bezpečí. Když vaše veličenstvo chtělo tyto zámky a úřady darovat nám, kteří jsme se narodili a jsme vázáni věrností říši, tak by bylo lépe postaráno o klid říše a prospěch vaší královské milosti, a peníze by zůstaly v zemi.“^{a)} [// 377]

Protože Češi tuto stížnost o Velikonocích opakovali, musel se král nakonec rozloučit s Bertholdem von Genneberg a Ulrichem von Leuchtenberg i dalšími Němci.^{b)} To se dotklo ale pouze těch, kteří přišli do Čech s králem, a podíleli se zčásti na vládě, aniž by se v zemi usadili.^{c)} Bez ohledu na toto vypovězení některých významných Němců, kteří tak jako tak měli být považováni pouze za hosty, však vzrostl počet Němců a užívání jejich jazyka v Čechách za vlády krále Jana natolik, že u dvora, a co je ještě pozoruhodnější, ve většině měst království se mluvilo více německy než česky.^{d)} A když v této době byla Blanka, manželka markraběte Karla, pozdějšího císaře, přivezena z Francie do Čech, tak kronikář říká, že se musela naučit německy, aby byla schopná mluvit s lidmi.^{e)} Z toho lze nyní vyvozovat, že dvůr byl německý, a že význační páni a dámy v Čechách mluvili německy, neboť francouzské princezny se učily tento jazyk, aby byly schopny hovořit s českou šlechtou. [// 378]

^{z)} Joannes Rex juxta se frequenter plurimos de alemania comites ac nobiles sapientia quam potentia insignes habere consueverat, quorum fretus consilio singula fere sui regni negotia disponebat, quibus & vicissim regalia beneficia & officia conserabat. *Chron[icon] Aulæ Regiæ*, p. 341.

^{a)} *Chron[icon] Aulæ regiæ*, p. 342.

^{b)} Dominus itaque Bertholdus comes de Henneberch, Ulricus, Landgravius de Leuchtenberch cum aliis pluribus Theutoniae nobilibus exeunt, & ad propria redeunt. *Franciscus in Chronico Boh[em]iæ* p. 99, quod edidi, Tom[us] II, Script[ores] Rerum Bohem[icarum], Praga 1784-8.

^{c)} Rex Joannes – omnes principes, Comites & nobiles alienigenas, quos secum adduxerat & in suo habuit consilio, licentiavit de regno. *Beness. de Weitmil.* p. 229, quem edidi ut supra.

^{d)} Nam in omnibus civitatibus fere regni & coram Rege communior est usus Linguae theutonicae quam boemicae. *Chron[icon] Aulæ regiæ*, ad a[nnum] 1334, p. 469.

^{e)} Ut autem hominibus benignius possit convivere, linguam theutonicam incipit discere. *Chron[icon] Aulæ regiæ*, p. 469, ad a[nnum] 1334.

Protože nyní, když německý jazyk získal převahu u dvora, mezi šlechtou, a dokonce i ve většině českých měst, mohlo se to dařit stejně také s mravy, zvyky a oblékáním. Soudobý kronikář Petr, zbraslavský opat, výslovně říká, že Češi od té doby, co měli cizí vladaře a přijali cizí mravy a zvyky, tak se tehdy stalo příslovím, že Čech se podobal opici, která napodobovala všechno, co viděla;^{f)} a bylo to také v této době, kdy odhodili starý slovanský oděv a převzali ten od Němců žijících mezi nimi. Dosud byli oblečeni tak, jako jsou Poláci ještě dnes. Namísto vysokých čepic, dlouhých a širokých sukní a kalhot, si nasazovali špičaté klobouky, nosili těsně na tělo přiléhavé a s dolů zavěšeným rukávem strojené sukně, stejně jako úzké kalhoty. Až dosud holili vousy na bradě, stejně jako hlavu; nyní si nechali narůst dlouhé vousy a vlasy. Pálili si vlasy do kadeří žehličkami a nechali je viset dolů přes ramena. Toto vše podrobně popisuje zbraslavský opat.^{g)} Co se přihodilo dále za císaře Karla IV., Václava a dalších s Němci a jejich jazykem v Čechách, bude následovat v pokračování. [// 379]

Listina

Nos *Joannes* Dei gratia Boemie & Polonie Rex ac Luczemburgensis comes & c. ad universorum &c. quod constituti in nostra presentia fideles nostri cives majoris civitatis nostre Pragensis nobis exhibuerunt quoddam privilegium Illustris Domini Ottakari quondam regis Boemie predecessoris nostri cum instantia postulantes, ut privilegium ipsum & singula contenta sub ipso dignaremur de innata nobis clementia confirmare. Tenor vero privilegii ipsius, quem de verbo ad verbum inseri fecimus presentibus per omnia talis est:

Nos *Ottakarus* &c. Tenore presentium devenire cupimus in publicam notionem, quod nos quoddam privilegium Theutonicorum pragensium a Patre olim nostro Domino Wenceslao Illustri quondam Rege Boemie concessum vidimus hec verba:

In Nomine Domini Dei amen. *Wenceslaus* Dei gratia Boemorum Rex IIIus omnibus fidelibus regni sui, quibus he littere ostense fuerint gratiam & omne bonum. Noverint universi tam presentes quam futuri, quod Theotunici Pragenses, cives nostri, ad presentiam nostram accedentes Predecessorum nostrorum, videlicet Sobizlai Illustris Ducis Boemie, & Patris nostri recolende memorie ejusdem Regni inclyti Regis Primizil privilegia demonstrantes, a nobis humilites postularunt, ut ea, que in privilegiis ipsis fuerant indulta & concessa, sub regimine nostri temporis dignaremur renovare & similiter confirmare. Nos vero statuta antecessorum nostrorum dinoscentes ex pia deliberatione & gratia processisse, precibus eorum humilibus exauditis, nihil de his immutantes nec dementes, que a prima ipsorum vocatione in Boemiam obtinere per principes mecuerunt, de litera ad literam, de verbo ad verbum fecimus renovaci. Incipiunt autem sic: Ego *Sobislaus* Dux Boemorum notum facimus omnibus presentibus & futuris, quod [// 380] in gratiam meam & defensionem suscipio Theutonicos, qui manent in suburbio Pragensi, & placet mihi, quod sicut iidem Theutonici sunt de Boemis natione diversi, sic etiam a Boemis eorumque lege vel consuetudine sint divisi. Concedo itaque eisdem theutonicis vivere secundum legem & justitiam Theutonicorum, quam habent a tempore aui mei, Regis wraczlai. Plebanum, quem ipsi libenter elegerint ad Ecclesiam eorum concedo, & Judicem similiter, & Episcopus petitioni eorum nullo modo contradicat. Debent jurare septem manibus pro furto vel pro eo, quod dicitur Nadwore. Ad nullam expeditionem pergere debent, nisi sit pugnandum pro patria. Si dux est extra Boemiam in expeditione, tunc debent Theutonici Pragam custodire circa quamlibet valvam cum duodecim scutis. De Homicidio judicare pertinet ad Principem, pro quo scilicet homicidio solvantur Principi decem talenta denariorum Ratisponensis monete, vel dextra manu interfectoris, vel secundum gratiam ordinetur. Qui pacem inter eos fregerit, decem

^{f)} Exiit nunc proverbium generale: ad modum simiae Bohemia habet se, facit enim quidquid videritalios exercere. *Chron[icon] Aulæ regiae*, p. 439.

^{g)} In *Chronicon Aulæ regiae*, p. 438.

talenta Principi solvat, qui reus est. Si causam habet Boemus cum Theutonico, quo testibus debeat comprobari, Boemus habeat erga theutonicum theutonicos duos & unum Boemum, fideles omnes. Similiter, si causam habet theutonicos cum Boemo, tunc theutonicus habeat erga Boemum duos Boemos & unum theutonicum, sed fideles. De Romanis & Judaeis similiter. Item si Boemus vel Romanus vel quiscunque inculpaverit theutonicum, tunc Camerarius summus debet mittere nuncium suum ad Judicem theutonicorum, & ipse Judex Theutonicorum judicabit causam illam, & ibi nihil plus pertinet ad camerarium. Et etiam concedo Theutonicis, quod liberi sint ab hospitibus & peregrinis & advenis. Noveritis, quod Theutonici liberi homines sunt. Quicunque advena vel hospes de quacunque terra veniens cum Theutonicis voluerit manere in civitate, legem & consuetudinem Theutonicorum habeat. Furtum, si ad Theutonicum est, debet excipi presente Judice Theutonicorum. Si fur Theutonicus est, tunc Princeps eum judicabit. Si fur in nocte capitur, suspenditur. Si in die capitur, excoriatur in publico, & civitatem abjurabit, postea si capitur, suspenditur. Quidquid faciunt Theutonici, non capiuntur, nec in carcerem ponuntur, si habuerint [// 381] fidejussores vel domum propriam. In quacunque re culpabiles erunt vel rei Theutonici, nichil dampni vel verecundie patiantur eorum pueri & uxores. Si per vicos Theutonicorum aliquis iret in nocte & facem non hauerit, fiille occiditur, Theutonici sint inculpabiles. Si falsa moneta vel ferra inventa fuerint in cista Theutonici, reus est ille, cujus est cista. Si vero in curia vel in domo inveniuntur, inculpabilis est, cujus domus est vel curia propter iniquos & malignos homines, qui talia Solent proiscere in domos vel in curias. Si furtum equi apud Theutonicum fuerit recognitum, ille qui equum cognoscit, presens krabit rem amisisse furtive, postea Theutonicus jurabit stans in circulo facto cum gladio in terra se non furatum esse equum vel rem illam, sed emisse & se non cognoscere illum venditorem vel domum ejus, Nusquam jurare debent Theutonici, nisi ante Ecclesiam sancti Petri, nisi Principis sit mandatum. Si taberna occulta fuerit in domo Theutonici inventa, ipse dominus domus capiat presentem Judicem Theutonicorum vel ejus nuncio & nullus alter.

Ad quod nos *Wenceslaus* predictus Rex Boemorum concedimus & Irrefragabiliter decernimus observandum, ut eandem libertatem nostris temporibus obtineant, quam hactenus habuerunt. Possessiones emptas vel expositas, seu etiam a Principibus eis collatas, quas tribus annis & tribus diebus absque querimonia tenuerunt, eas libere omni contradictione postposita possideant cum quiete. Domos eorum & strata seu in suburbio sive in villis, si aliquam culpam inciderint, nullus ausu temerario invadere vel diripere audit, nec attemptet, ut in ipsos manus violentas quisquam iniciat, sed fidejussoribus exquisitis coram nobis vel nostro Camerario compareant indicandi. Tributum, quod Mir vocatur, & alias exactiones, que terra incolis inferri consueverunt, & pernoctationes, sicut eis a primordio sunt concessae, sic eis in perpetuum indulgemus. Qui vero Concessionem nostram ausus fuerit forsitan violare prefatos Theutonicos ultra jura statuta contumaciter aggravando, tanquam reum lese Majestatis Regie se noverit puniendum, insuper maledictionem Dei omnipotentis cum Dathan & Abiron obtineant sempiternam. [// 382]

Nos autem *Ottokarus* Dei gratia Rex Boemorum hoc privilegium jam prescriptum, sicut rite & rationabiliter factum est, sic ipsum auctoritate regia confirmamus, in cujus confirmationis nostre testimonium & robur presens scriptum fieri &c. Actum & datum Prage per manus Magistri Henrici Protonotarii Regni nostri & plebani in chors. anno Domini Millesimo CCL, XVIII. VI Kal. Decembris III. Indictionis.

Nos quoque *Joannes*, Dei gratia &c. presens privilegium & singula contenta in ipso, sicut rationabiliter concessa & provide facta sunt, innovamus, approbamus & auctoritatis nostre Regie patrocinio confirmamus. Et ut cives nostri predicti etiam per nos consolationem recipiant ampliorem, subscripta premissis gratis adicimus, promittentes rata & firma habere ac observare, quecunque ipsis in nostris literis promisimus quibuscunque, spondemus denique omnes eos Nobiles & alios, qui civibus ipsis suas patentes super debitis & aliis rebus quibuscunque dederunt literas ad observationem eorum, ad que ipsi se obligaverunt sine strepitu Judicii compellere & tenere volentes, ut si civium aliquis, quod absit, captivatus fuerit, quod nisi pro tredecim parvis debeat liberari. In cuius concessionis, innovationis, approbationis, & confirmationis nostre testimonium & robur presentes fieri &c. Actum & datum Prage per manus venerabilis Joannis Vissegr. Prepositi VI. Kal. aug. anno Domini, ut supra &c.

Ex Copiario Privilegiorum antiq[ue] Prage. Fol. 960.² [// 383]

² Tímto privilegiem knížete Soběslava II. pro pražské Němce, které není známé z originálu, ale až z trojí konfirmace králů Václava I., Přemysla II. a Jana Lucemburského, se zabýval Jiří Kejř. Srov. J. KEJŘ, *K privilegii knížete Soběslava II. pro pražské Němce*, PHS 14, 1969, s. 241–258 [Zde se na s. 250–256 nachází nad touto poznámkou přepsaná edice listiny Jana Lucemburského potvrzující pražským Němcům výsady udělené Soběslavem II., Václavem I. a Přemyslem Otakarem II. Na straně 249 se pak nachází záhlavní regist k této listině.].

4.3 Překlad druhého dílu z r. 1790

I.

Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách, od roku 1341 do roku 1789,

od Františka Martina Pelcla.

První díl těchto dějin byl otištěn již ve čtvrtém svazku *Abhandlungen* české společnosti. Sahá od roku 900, kdy se v Čechách začali usazovat Němci, až do doby krále Jana, který v roce 1310 nastoupil na český trůn. V této první části se z dějin ukázalo, že první Němci přišli do Čech z Bavorska a Frank jako misionáři, učitelé a kazatelé; že první v Čechách založené a postavené kláštery byly obsazeny německými duchovními; že první pražští biskupové a přední duchovní byli Němci; že se čeští vévodové od Boleslava II. většinou ženili s německými princeznami; a že se tím nejen dvůr poněmčil, nýbrž také šlechta byla přinucena se učit německy. Dále, že první umělci v Čechách byli Němci; že v roce 1175 [// 281] bylo tehdejší pražské předměstí, zvané Poříčí, obsazeno německou kolonií, která měla svého vlastního německého faráře, kostel a rychtáře a žila podle vlastních zákonů. Konečně v první části zmíněných *Dějin* bylo prokázáno soudobými kronikáři, že byl německý jazyk na počátku čtrnáctého století nebo kolem roku 1330 v Čechách takovým způsobem rozšířen, že nejen u dvora, nýbrž pomalu i ve starých městech se jím mluvilo více než česky: *Nam in omnibus civitatibus fere regni a coram rege communior est uns linguae theutonica quam bohemicae*,³ píše opat Petr Žitavský ve své Zbraslavské kronice. Stejný kronikář také ubezpečuje, že francouzská princezna Blanka, Karlova manželka, se naučila německy, když v roce 1333 přišla do Prahy, aby mohla hovořit s lidmi, *idem ibidem*. Z toho je zřejmé, že německý jazyk byl v Čechách velmi rozšířen již v době nástupu Jana Lucemburského na trůn, a ve většině měst dokonce získala převahu.

Toto rozšíření německého jazyka v Čechách tedy vzbudilo u českých vlastenců velké rozhořčení. Obávali se, že jejich národní jazyk by mohl být zcela vytlačen němčinou, protože sám král byl Němec. Rozhodli se tedy tomuto zlu čelit a nechali s tímto úmyslem sepsat kroniku, ve které Němci byli vylíčení tím nejošklivějším způsobem. Tato kronika je napsána

³ České znění: *neboť se skoro ve všech městech království a před králem obecněji užívá v této době jazyka německého než českého*. Srov. P. ŽITAVSKÝ – F. HEŘMANSKÝ – R. MERTLÍK – Z. FIALA – M. BLÁHOVÁ, *Zbraslavská kronika*, s. 396–397.

v českém jazyce a v rýmech, a autor jménem Dalimil Meziříčský, rytíř, připisoval všechna neštěstí, vzpoury a rozvraty, které se kdy v Čechách staly, pouze Němcům, kteří se zdržovali v Čechách jen proto, aby byli lidmi skutečně nenáviděni.

Sám Dalimil nedosáhl zamýšleného záměru. Mnohem více se zdá, že Češi si kroniku, která obsahovala mnoho bájí a nepravd, zošklivili, a byli k uraženým Němcům příznivější než dříve. Poněvadž po této době, obzvláště za vlády císaře Karla IV. a Václava až do jeho sesazení, nastaly skutečně zlaté časy pro Němce a jejich jazyk v Čechách. [// 282]

Tak již v roce 1341 byla velká část konšelů nebo městských radních na Starém Městě pražském německá. To je patrné z jejich přízvisek. Jmenovali se Andres Goldner, Seidel, Heinrich Swab, genannt Cziegler, Friedrich Sechsel, Ruprecht Payer, Peschel Harrer, Niklas, Geucher a další.^{a)} Když se pražská městská rada ve zmíněném roce rozhodla se svolením krále nejen pro pražskou obec, nýbrž také pro všechna města království vypracovat zákoník, tak k tomu byla dána plná moc v německém jazyce a byli tím pověřeni čtyři němečtí radní.^{b)} Byli to Andres Goldner, Mathis von Eger, Heinrich von Rathen a Ula Pleyer.^{c)} Tyto zákony, jejichž opis jsem viděl v knihovně pražské katedrální kapituly a další v jedné staré knize kopiářů staroměstské radnice, nebyly ale sepsány v češtině, nýbrž v německém jazyce. V českém jazyce nebyly nalezeny. Alespoň z toho se lze domnívat, že bylo vyhotoveno mnohem více německých než českých opisů těchto zákonů.

Po této době už nenaleznete, že by byly potvrzeny výsadní listiny německé obce žijící na předměstí Prahy, jak se tomu dělo ještě za krále Jana. Karel IV., který byl nyní německým císařem, tento rozdíl zcela odstranil, protože bez něj již německý jazyk získal ve městech převahu, jak nás ubezpečuje zbraslavský kronikář.^{d)} Proto se také stalo, že Karel IV. [// 283] udělil roku 1347 staroměstské obci diplom kvůli výstavbě Nového Města pražského, kde je ujistil, že se jim neděje žádného příkoří, je-li listina sepsána v němčině.^{a)} Po této době nechával vydávat tento císař nejen Praze, ale také ostatním městským obcím, dokonce i celému obyvatelstvu Čech, rozkazy a nařízení v německém jazyce. Pro příklad chci uvést pouze následující: v roce 1359 povolil litoměřické obci vysazování vinohradů;^{b)} v roce 1366 udělil pražským měšťanům privilegium kupovat zboží.^{c)} Právě to dal Kutnohorecům v roce

^{a)} *Diploma* v Karl IV., Urk[unden]b[ücher], n[umero] V.

^{b)} *Dez wir - - vier piderwe man auz uns dorczu erkorn. Dipl[oma] l. c.*

^{c)} l. c.

^{d)} *Chron[icon] Aulae Regiae* p. 469.

^{a)} Viz listina v listinári Karla IV., jejíž originál je dosud uložen ve staroměstském archivu. Český překlad, který jsem viděl v jednom kopiáři, byl pořízen poprvé až v 15. století.

^{b)} Listina v Karl IV., Urk[unden]b[ücher], n[umero] 235.

^{c)} l. c. n[umero] 228.

1371.^{d)} Chalupníkům nechal vydat instrukci kvůli pěstování vinné révy,^{e)} podobná nařízení platila také i pro všechny obyvatele království.^{f)} Vše bylo v německém jazyce, z čehož se tedy předpokládá, že obyvatelé Čech tento jazyk tehdy ovládali. Karlovým úmyslem mohlo přitom být také učinit německý jazyk ještě všeobecnější a připoutat k němu Čechy více než k češtině, přičemž od něj neexistuje žádná originální listina sepsaná zcela v českém jazyce, z čehož je vidět, že on sám upřednostňoval německý jazyk před češtinou, a chtěl ze svých Čechů udělat Němce.

Když tento císař v roce 1348 založil v Praze vysokou školu, otevřel tím novou cestu k šíření německého jazyka v Čechách. Četní Sasové, Bavoři, Rakušané, Švábové, [// 284] Frankové, Vestfálci a obyvatelé Porýní, kteří přišli do Prahy kvůli vědě, se zde sice neusadili, jejich pobyt však způsobil, že se jazyk mezi měšťany stal běžnějším. Mnoho dívek se učilo německy prostřednictvím styku se studenty, kteří patřili k saskému nebo bavorskému národu;^{a)} kromě toho dosáhli při této příležitosti na nové čestné funkce, ze kterých rozkazovali Čechům, a mohli si u nich získat respekt, pokud tak učinili. Pokud víme, první rektori této založené univerzity byli zpravidla Němci, jako Johann z Westfalen v roce 1373, Heinrich z Brém 1382, Johann z Münsterbergu 1398, Helmold ze Salzwedel etc. V letech 1368 až 1400 bylo mezi 66 děkany filosofické fakulty 54 Němců a pouze 12 rodilých Čechů. Veřejní učitelé byli z velké části Němci a poměřovali se většinou k Čechům 3:1.^{b)} Jeden starý kronikář říká: „Pražané měli z německých studentů velký prospěch a město Praha se díky nim stalo velmi lidnatým a mocným. Synové velkých knížat a pánů studovali a zdržovali se v Praze. Obchodníci posílali mnoho zboží do Prahy a nechávali jej skrze své syny buď prodávat, nebo směnovat za jiné zboží“,^{c)} a tak také započalo obchodování Němců s Čechy. V roce 1348 se sešli společně malíři z Prahy a založili cech. Že to byli Němci, je patrné ze stanov, které si mezi sebou v němčině ustanovili. Mimo jiné se tam píše: *und wir welln auch, wer do vurbringt eyn heimleichen rat, der scholl eyn vierdunk czu pufs geben und scholl* [// 285] *in den rat wurbas nimer kumen.*⁴ Tato statuta byla poprvé přeložena do češtiny až v roce 1430.^{a)} Nemusím snad již připomínat, že dvůr Karla IV. byl zcela německý. Když se

^{d)} Ibid[em] n[umero] 254.

^{e)} Ibid[em] n[umero] 317.

^{f)} Ibid[em] n[umero] 234, 237.

^{a)} Za našich časů se zdrželi Francouzi v Praze jen jednu zimu a již kramáři rozuměli francouzsky a pouliční chlapi zpívali francouzské písně.

^{b)} Cod[ex] Decanorum facultatis Philosophicae, M[anuscriptu]s.

^{c)} Continuator *Benessii* ab *Horzowitz*.

⁴ Srov. moderní edici H. PÁTKOVÁ (ed.), *Cechovní kniha pražských malířů (1348–1527): Das Buch der Prager Malerzeche*, Praha 1996, s. 4 [ediční část].

^{a)} Viz Rieggerovy *Materialien zur böhm[ischen] Statistik*, 6. Band.

[Karel] zdržoval v Čechách, byl vždy obklopen německými knížaty, biskupy a hrabaty. Když cestoval do Německa, tak ho tam doprovázela česká šlechta, která tam téměř musela zapomenout češtinu. Protože tento císař svou velikost hledal jen v tom, aby rozmnožil své poddané a učinil je bohatými a úspěšnými, tak není divu, že se v jeho době sousední Němci vždy přibližovali k úspěšným Čechům; ano i ti, kteří byli vzdálení, se snažili spojit své země blíže s touto korunou, v důsledku čehož byl německý jazyk v Čechách stále více a více přijímán, a když již v roce 1333 byl v českých městech více na postupu než samotná čeština, tak musel být nyní ještě rozšířenější. Město Beroun, kde je v současné době vše české, mělo již v roce 1359 dva faráře: jednoho českého a jednoho Němce, protože polovina měšťanů a obyvatel byli Němci,^{b)} z čehož můžeme vyvodit závěry o ostatních významných městech v Čechách. Rytíř Beneš z Hořovic, který žil za Karla IV. a roku 1390 sepsal kroniku,^{c)} říká výslovně o tomto císaři, že německý jazyk nesmírně miloval, a že byla v jeho zemi velmi rozšířená: „Poněvadž v Praze a v dalších městech Čech se říká: *každý nechává své děti učit se německy*.“

Za vlády císaře Václava se Němcům a jejich jazyku v Čechách dařilo stejně dobře jako za císaře Karla IV. Jeho obě manželky byly z Bavorska a dvůr byl jako dříve [// s. 286] vždy obklopen německými knížaty a pány. Jeho kancelář byla německá a jeho rozkazy, nařízení a dvorské dekrety byly vyhotovovány v německém jazyce i pro česká města. Podobně je to v případě Kutné Hory 1386,^{a)} Litoměřic 1389,^{b)} Plzně 1392,^{c)} Prahy 1394^{d)} a jejich hejtmanů a úředníků,^{e)} a ještě pro několik tisíc dalších. To dokazuje, že tehdy nejen městská správa, nýbrž i velká část měšťanstva Kutné Hory, Litoměřic, Plzně a Prahy byla německá. Kdyby tento úspěšný postup Němců a jejich jazyka trval i nadále, tak by lidé v Čechách mluvili stejně tak málo česky, jako rozuměli a mluvili lidé v Míšni srbsky a v Braniborsku slovansky. Celé Čechy by již byly německé. Všechno to ale najednou pokazili sami Němci, když v roce 1400 sesadili císaře Václava z německého trůnu.

Ačkoliv toto sesazení bylo nezákonné a organizované pouze vzbouřenci na Rýně, jak jsem dokázal v druhé části císařova životopisu, byla to stejně tak nejvyšší urážka samotného krále Václava, tak také celého českého národa. Toto nyní způsobilo, že se Čechové začali

^{b)} Hayek ad h[ujus] a[nni].

^{c)} Byla vytištěna v Praze roku 1495.

^{a)} První díl Václavova životopisu, listinář, číslo 51.

^{b)} l. c. n[umero] 68, 111.

^{c)} l. c. n[umero] 86, 93.

^{d)} l. c. n[umero] 98, 100, 101.

^{e)} l. c. n[umero] 21, 52.

s nevraživým okem dívat na Němce, které až dosud s takovou ochotou přijímali, a tak dobře s nimi vycházeli. Považovali je za původce ponížení jejich krále. Již v roce 1401 došlo mezi oběma národy k neshodám. V roce 1406 již došlo k činům. Na Ovocném trhu na Starém Městě pražském nastala rvačka mezi Čechy a Němci, takže na místě bylo zabito devět lidí z obou stran [// 287] a ještě několik dalších bylo zraněno.^{a)} Hořkost stále rostla a Němci se nechali slyšet, že byli ve stavu schopném vyhnat všechny Čechy z Prahy. Je také pravděpodobné, že Čechy převyšovali v počtu. Jen německých obchodníků bylo tehdy v Praze dvanáct set. Pak tu byli ještě umělci a řemeslníci, z nichž většina se počítala k Němcům. Počet německých studentů byl také velmi vysoký. Konšelé a městští úředníci byli většinou Němci. Tudíž mohli s očekáváním mluvit tak vysokým tónem. Krátce nato, konkrétně v roce 1408, došlo na univerzitě mezi německými a českými mistry a učiteli k hádkám kvůli volebním hlasům^{b)} a Němci ztratili mnoho ze své reputace a výhod. Tyto a další podobné rozepře způsobily, že se Čechové odloučili od Němců, s nimiž se dosud zdálo, že tvoří téměř jeden národ a vytvořili samostatnou stranu. Povstali vlastenci. Jednalo se o Jana Husa, Jeronýma Pražského a více dalších, kteří se starali o svůj národ, a nakonec to došlo tak daleko, že němečtí studenti v roce 1409 opustili v tisících Prahu a odstěhovali se pryč.^{c)} Král, který nyní z výše uvedených a známých důvodů nebyl k Němcům vlídný, to dopustil, a vlastenci povzbuzovali ty, kteří si stěžovali na odchod Němců, jelikož oni by byli na universitě pány a nemuseli by se nechat od Němců nic nařizovat. Jednalo se tedy pouze o německé studenty, kteří nebyli usazeni v Čechách. Ale ti, kteří byli usazení, zůstali v Praze. Nedokázali však zcela skrýt zášť, kterou chovali v srdcích kvůli tomuto vyhnání svých krajanů. Radnice byly obsazeny Němci [// 288] a ti dostali brzy nato příležitost zchladit si žáhu na úkor Čechů. Když totiž mistr Jan Hus v roce 1412 veřejně tvrdil, že papež není oprávněn prodávat odpustky za peníze a někteří čeští studenti, Husovi žáci, tento výrok obhajovali v kostelech, tak nechal magistrát tři z nich zatknout a ve všem spěchu jim setnout hlavu. Kronikář, který byl přítomen, říká: vojáci, kteří je vyvedli z radnice, byli všichni Němci a radní byli také Němci.^{a)} Nedlouho poté se projeví nenávisť k Čechům také havíři z Kutné Hory, kteří byli všichni Němci. Vyplenili pole měšťanů z Malína. Když se tito vzepřeli, přepadlo až 1000 těchto havířů město Malín, vypálilo ho a zabilo mnoho lidí. To

^{a)} Hayek ad a[nnum] 1406.

^{b)} Continuator *Benessii* ab *Horzowitz*.

^{c)} Více o tom viz životopis Václava, druhý díl [F. M. PELCL, *Lebesgeschichte des Römischen und Böhmischen Königs Wenceslau*, 1790], s. 548.

^{a)} a sśli mnozy odienczy s Rathuza a byly vsse niemczy, a Conssle také byli niemczy. *Continuator Benessii ab Horz[owitz]*.

muselo zajisté způsobit zlou krev mezi Čechy. Hus se poté zavázal své krajany osvitit, očistit náboženství od pověr a odkrýt lidem pokrytectví vyššího duchovenstva, jak tvrdil. Uspořádaly se překlady Bible do českého jazyka, které byly v krátké době rozmnoženy a přivezeny do rukou lidu. Časté čtení Bible dalo vzniknout novým náboženským názorům, jimž Němci nechtěli dát za pravdu a tím se ještě více oddělili od Čechů.

V této době přišli do Prahy z Drážďan dva němečtí teologové, Peter a Niklas. Oba si zaslouží být významně uvedeni v Dějinách Němců v Čechách, protože s sebou přinesli do Čech nový materiál k náboženským změnám a zahájili nauku, která se v krátké době rozšířila po celých Čechách, národ přeměnila a způsobila nekonečné rozbroje v zemi. Míšeňský biskup Johann Ochman je oba kvůli jejich novým výukovým doktrínám, které šířili na školách v Drážďanech, [// 289] vypověděl ze své diecéze. V Praze přijali jejich doktrínu, že laici mohou přijímat oltářní svátost pod obojí způsobou, s otevřenou náručí. Mistr Jakoubek ze Stříbra, vzdělaný těmito Němci, byl první, kdo nejen veřejně kázal a hájil kalich, nýbrž i laikům podával oltářní svátost. Hus, který již tehdy seděl ve vězení v Kostnici, byl dotázán, co si o tom myslí. Poněvadž tento zvyk přikazoval ve svých dopisech Čechům, tak byl následně považován za původce kalicha v Čechách a ti, kteří ho používali, se nazývali Husité, i když tuto novinku lze přičíst Petrovi z Drážďan a jeho společníkovi Niklasovi, šíření téhož pak Jakoubkovi ze Stříbra.^{a)} Z toho je také zřejmé, že názor, že Češi přijali kalich spolu s křesťanstvím od Řeků a tajně ho užívali stále od dob Bořivoje, je pouhým sněním Bílejovského, Stránského a dnešního Ochranova (Herrnhut). Když pak byli v Kostnici upáleni Hus a Jeroným Pražský, byli Češi na Němce ještě více nahněváni, neboť věřili, že Němci zorganizovali to, co se událo v Kostnici v Německu. Dokonce i na venkově se rozmohla nevraživost obou národů proti sobě, neboť v roce 1418 byli Němci přepadeni Čechy u Hradce Králové^{b)} a naproti tomu bylo brzy mnoho Čechů Němci vhozeno do dolu v Kutné Hoře.^{c)}

Nato přišel Žižka, ten strašlivý mstitel dvou českých teologů upálených v Kostnici. Všichni, co byli v rozporu s Husovým učením a jeho stoupenci, a to byli Němci, byli pronásledováni, [// 290] vražděni a upalováni. Německá vojska, která po Žižkově smrti tak často vpadala do Čech, pustošila zemi vraždami a požáry, a hodlala zcela vyhubit Husity, zvýšila ještě více nenávisť Čechů vůči Němcům. Šílenství dospělo tak daleko, že němečtí vojáci na každém Čechovi, i když byl sebelepší katolík, uplatňovali mnohdy právo pomsty.

^{a)} Viz listina ve druhém díle životopisu krále Václava v listinári č. 243, kde je o věci obsírně vyprávěno současníkem.

^{b)} Hist[oria] Reginohrad[radensis], M[anuscriptu]s.

^{c)} Ibid[em].

Během husitských válek byli tedy Němci v Čechách částečně vyhlazeni a částečně donuceni se vystěhovat. Postavení, které si pro sebe a svůj jazyk vybudovali během pěti set let, bylo nyní zcela zničeno. Řád německých rytířů byl vypuzen a od této doby se v Čechách nedostal k žádným majetkům. K tomuto pronásledování Němců v Čechách ale nedošlo jen z důvodu, že byli Němci, ale z velké části proto, že nechtěli přijmout náboženské názory Čechů. A tak byly téměř německé Čechy kolem roku 1430 opět zcela české. Tak to také zůstalo přes dvě stě let, neboť v roce 1458 získali krále z vlastního národa. Byl jím Jiří z Poděbrad. Dvůr byl český a šlechta se nepotřebovala dále učit německy. Po Jiřího smrti nastoupil na trůn Vladislav Polský/Jagellonský. Ten sídlil zpočátku stále v Praze a jeho dvůr byl, stejně jako za Jiřího, český. Poté následující králové z habsburského domu nedrželi dvůr v Praze, ale pouze občas zavítali do Čech, aniž by se zde dlouho zdrželi. Ferdinand I. a Maxmilián se sami naučili česky, aby mohli hovořit s českou šlechtou. Toto pronásledování Němců a jejich jazyka v Čechách pokračovalo asi 200 let, konkrétně od roku 1400 do roku 1600. Vše bylo v této době české; a Češi nazývají tuto periodu zlatým věkem svého jazyka. [// 291]

Teprve za vlády císaře Rudolfa II. se Němci opět začali pevně usazovat v Čechách. Císař sídlil v Praze a dvůr byl německý. Mnoho Němců, kteří ho vytvořili, rozšířilo postupně znovu svůj jazyk mezi šlechtu. Kromě toho se také tehdy nemálo stoupenců Luthera odebralo do Čech, přičemž byli Utrakvisty kvůli podobnosti v náboženských názorech vřele přijati a podporováni. V roce 1609 byli již v Praze zaměstnáni dva němečtí kazatelé, jeden u sv. Kříže a druhý u sv. Havla. V roce 1612 byla v Praze zřízena hlavní škola, v níž se vyučovalo německy, ale také hojně česky a latinsky. Podle ní se měly řídit všechny triviální školy v pražských městech. To byla tedy normální škola. Jejím správcem byl Mikuláš Albert z Kaménka, profesor hebrejštiny v Praze.^{a)} Nedlouho poté byli již v Praze tak početní, že si pro sebe postavili dva význačné kostely, jeden na Starém Městě a druhý na Malé Straně.^{b)} Někteří pražští měšťané se poněmčili, vstoupili do bližšího společného styku a nazývali se německou obcí, pravděpodobně s úmyslem šířit německý jazyk.

Ale česká šlechta, která ještě nerozuměla němčině a uchovávala si ještě svůj mateřský jazyk, se vzepřela příchodu Němců do Čech. Zašlo to tak daleko, že v roce 1615 byl německý jazyk usnesením zemského sněmu téměř zakázán. Protože toto usnesení sem vlastně patří, tak

^{a)} Intimatio academica de a[nnum] 1612.

^{b)} První z nich poté dostali pauláni a nyní je zrušen. Druhý byl přenechán paulánům; po jejich zrušení byl povýšen na farní kostel.

ho chceme plně zařadit. Příkazuje se v něm: „Od doby tohoto usnesení zemského sněmu, by neměl být v budoucnu a na věčné časy přijímán jako obyvatel země nebo měšťan žádný cizinec, který je neznalý českého jazyka [// 292] a neví, jak se náležitě v českém jazyce vyjadřovat u soudů.^{a)} Takový cizinec, který po osvojení českého jazyka konečně získal domovské právo v kterémkoli městě, by nicméně neměl mít – ani on ani jeho děti – možnost dostat se k žádnému veřejnému úřadu; teprve děti jeho dětí by měly být považovány za rodilé Čechy a užívat výsad dětí země. Dále ve farnostech, kostelech a školách, kde se před deseti lety kázalo a učilo v českém jazyce, by mělo být opět vyučováno a kázáno česky.^{b)} Kde také existuje německý farář nebo kantor, tam má být po jeho smrti ustanoven český; nově zřízené kostely a školy z toho mají být vyňaty.^{c)} Kdo by se přece jen odvážil na takovém místě kázat nebo mít školu, měl by být vystaven pokutě patnáct kop českých grošů. Dále proto, že se zjistilo, že některé osoby jak z vyššího, tak i z nižšího stavu při svých setkáních nemluví česky, ale jiným jazykem,^{d)} což naznačuje pohrdání jejich mateřskou řečí a přispívá k hanbě celého národa, tak by měli tito lidé, pokud znají češtinu, a přesto pokračují ve svých úmyslech [nemluvit česky], ve lhůtě půl roku opustit zemi; do té doby však mají být pokládáni za rušitele obecného dobra a mají být zbaveni všech výsad ostatních obyvatel. Rovněž i pak někteří obyvatelé pražských měst zřídili mezi sebou obec, kterou nazývají německou, [// 293] ale v tomto království nebyla nikdy známa jiná obec než česká,^{a)} a tak by měli všichni z těch, kteří se přiznávají k takzvané německé společnosti nebo obci a jsou tak smělí, že setrvávají ve svém záměru, podléhat výše stanovenému trestu a být potrestáni.“^{b)} Kdyby se bývalo toto netolerantní nařízení dodržovalo půl století, tak by němčina nemohla v Čechách pokročit.

Někteří vlastenci chtěli využít vyhrocených nálad Čechů, aby se ještě více rozlítili proti Němcům; za tímto úmyslem dali kroniku Dalimila Meziříčského, o níž jsme slyšeli již výše, do tisku, který obstaral Pavel Ješín. V předmluvě sice ujišťuje, že vydáním této knihy se ani zdaleka nesnaží někoho urazit, avšak každý tehdejší Čech musel být při čtení této kroniky nepřátelský k Němcům, jejichž jazyk chtěli [Češi] ze země vyhnat. Dalimil sepsal svou kroniku v roce 1312, v době, kdy Češi nedávno dosadili na trůn německého knížete Jana Lucemburského. Tehdy panoval strach, že Němci by pod vládou německého knížete zaplavili

^{a)} To se asi nejvíce týkalo Němců.

^{b)} Pravděpodobně tomu tak bylo v oblastech kolem Lokte, Teplé, Trutnova atd., kde se počet Němců v posledních deseti letech výrazně zvýšil.

^{c)} Konkrétně luteráni, z nichž dva byli v Praze, jeden v Broumově a čtvrtý v Hrobu.

^{d)} Němčinou.

^{a)} Stavové nevěděli, že již ve 12. století existovala na pražském předměstí německá komunita.

^{b)} Usnesení zemského sněmu z roku 1615 drženého na Pražském hradě.

celé Čechy a vymýtili český jazyk. Češi se nacházeli v roce 1619 ve stejném postavení, v jakém byli v roce 1312, kdy pracoval Dalimil, neboť také dosadili na trůn Němce, falckého kurfiřta. Domnívali se tedy, že prostřednictvím této knihy se zamezí přijetí přílišného počtu Němců. Pouze nedlouho poté, totiž v roce 1620, prohráli Češi slavnou bitvu na Bílé hoře u Prahy, a současně s tím byla veškerá moc, síla a velkolepost [// 294] odpůrců německví sražena k zemi. Dokonce celé vydání Dalimilovy kroniky, které právě vyšlo z tisku, bylo až na čtyři výtisky spáleno.^{a)} Ferdinand II. je pak potrestal tak tvrdě, že se museli uchýlit k těm, jejichž jazyk nedávno zakázali. V Čechách nechtěl mít nikoho jiného než katolické poddané. Takže kdo nebyl katolíkem, musel opustit zemi. Třetina českého obyvatelstva se vystěhovala a uvolnila místo dalším přistěhovalcům, většinou z řad Němců, kteří se usadili v horách; čeští obchodníci, umělci, řemeslníci a další pracovníci, kteří si mohli své peníze a nástroje snadno odvést, odešli do Míšně, Braniborska, Švýcarska, Holandska a Sedmíhradska.^{b)} Byli však nahrazeni Rakušany, Pasovskými, Tyrolany, Bavyry a obyvateli Falce, jejichž potomci ještě dodnes nosí německá přízviska. Na místo tisíců vyhnaných českých pánů a rytířů, přišla německá knížata, hrabata, baroni a šlechtici jako Auerspergové, Aldringenové, Dietrichsteinové, Fürstenbergové, Khevenhüllerové, Lambergové, Mansfeldové, Schwarzenbergové, Althannové, Blümebergové, Hartigové, Hatzfeldové, Herbersteinové, Klebelsbergové, Königsfeldové, Kühniglové, Lambergové, Paarové, Palmové, Pöttingové, Rogendorfové, Schaffgotschové, Sinzendorfové, Šporkové, Thunové, Trautmansdorfové, Unvertové, Walderodové, Bartensteinové, Rumerskirchové a stovky dalších šlechticů německého původu. Všichni koupili tehdy zkonfiskované statky v Čechách a usadili se tam se svými německými ženami, dětmi a služebnictvem, jež mohli být zajisté považováni za tak mnoho německých kolonizátorů. [// 295]

Protože si Ferdinand II. předsevzal znovu zavést katolické náboženství v celých Čechách, tak také přikázal znovu postavit husity zrušené a zničené kláštery a vrátit jim odebrané statky; to se dělo postupně též za jeho nástupců, a protože se mezi Čechy, kteří byli většinou husité, nedařilo najít mnichy, tak byli z Rakouska a Bavorska vysláni ve velkém počtu do Čech němečtí karmelitáni, trinitáři, pauláni, kajetáni, kapucíni, františkáni a další. Ti zachovali ve svých kostelech německá kázání, a kdo jim chtěl rozumět nebo se jim odevzdat, musel se naučit německy. Jezuité byli nyní vysláni, aby obrátili ještě zbývající husity, kteří se tu a tam v zemi skrývali. Věřili, že nejlepším prostředkem k dosažení jejich

^{a)} Před třemi lety nechal pan [František Faustín] Procházka tuto knihu na žádost mnoha svých přátel znovu tisknout, bez jakéhokoli jiného záměru, než aby zachránil tento český starovek před úplným zánikem.

^{b)} Viz moje *Kurzgefasste Geschichte der Böhmen*, 3. vydání [1782], s. 754n.

úmyslů by bylo jim zabránit ve čtení českých knih, poněvadž ty byly všechny považovány za kacířské. Zbavili je tedy těchto knih a hodili je do ohně. Tato operace pokračovala ještě v tomto století a sám jezuita Koniáš spalil přes šedesát tisíc českých knih.^{a)} Jeho záměrem sice nebylo tímto zničit český jazyk a podporovat němčinu, ale přesto došlo k prvnímu násilí; a protože tehdy nebyly tištěny téměř žádné další české knihy, tak museli vědychtiví číst knihy německé, v důsledku čehož musel německý jazyk získat náskok před češtinou.

Nakonec to došlo tak daleko, že každý Čech, který nerozuměl německy, byl považován za husitu. Člověk se styděl za to, že je Čech, a jazykem opovrhoval. Balbín, tento věhlasný historik z minulého století, kterému kvůli tomu krvácelo srdce, [// 296] napsal ve prospěch českého jazyka obranný spis.^{a)} On sám si ho ale nesměl nechat vytisknout. V tomto spise vypráví, že český jazyk byl tehdy tak opovrhovaný a nenáviděný, že se jím nesmělo mluvit ve společnosti.^{b)} Ano, dokonce se učinila veškerá opatření a usilovalo se o vymýcení jazyka, který byl u národa v užívání po staletí.^{c)} Tím se tedy stalo, že český jazyk byl potlačen, němčina naopak byla přijata přinejmenším mezi šlechtou a ve městech.

Česká šlechta, vyšší duchovenstvo, bohatí měšťané, umělci a mistři řemeslníci se opět poněmčili. České panstvo z prvního stavu se chtělo těsněji sblížit s německou šlechtou i tím, že se jeho členové nechali učinit knížaty, hrabaty a barony. Takovými byli Lobkovicové, Kinští, Bubnové, Chotkové, Čábeličtí, Černínové, Čejkové, Dohálští, Martinicové, Kounicové, Klenau, Lažanští, Nostitzové, Pachtové, Příchovští, Šternberkové, Valdštejnové, Wiežnikové, Voračičtí, Vratislavové, Vrbnové, Vrtbové a jiní další, z nichž někteří již vymřeli. Nedělali to proto, aby snad přídomkem kníže nebo hrabě zvýšili své šlechtictví, neboť český pán^{d)} byl právě tolik jako kníže, hrabě a baron. Mohli vykázat právě tolik předků jako tamti a prostřednictvím manželských vazeb s královskými a vévodskými rodinami si získali ještě větší lesk [// 297] a šlechtictví než tamti. Stali se hrabaty pouze proto, že v Čechách nově usazení Němci byli také pány, a tudíž se domnívali, že se mají o něco lépe.

Jiní zůstali svobodnými pány a rytíři; ale aby přece jen na nich bylo něco německého, používali německé predikáty jako např. Kulhánek z Klaudensteinu, Malovec z Winterbergu, Michna z Vacínova, Rašín z Rýznburka, Šenovic z Ungerswerthu, Stařinský z Libštejna,

^{a)} Viz moji učenci jezuité [*Boehmische, maehrische und schlesische Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten von Anfang der Gesellschaft bis auf gegenwaertige Zeit*, Prag 1786], s. 134.

^{a)} *Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica praecipue Bohemica*. Toto pojednání jsem vydal v roce 1775 pouze s úmyslem, abych ho zachránil před zánikem.

^{b)} Ut si quem in Bohemia bohemice loquentem audierint Theutonici, laedi existimationem suam putent, cristas continuo erigant, velut Maleagrides seu galli indici alis humum verrant, & patientiam audiendo praestare non possint, jubeantque silere aut facessere. *Dissertatio citata*, p. 6.

^{c)} *ibid[em]* p. 5.

^{d)} Český pán.

Stupan von Ehrenstein, Vražda z Kunvaldu, Dlouhoveský z Langendorfu, Zásadský z Gensendorfu atd. atd., jiní zašli ještě dál a překládali svá jména z češtiny do němčiny; a tak se tehdy sami Čechové snažili zcela poněmčit.

Ze všeho, co bylo doposud řečeno, je zřejmé, že německý jazyk se musel v Čechách mezi lety 1620 až 1700 velmi rozmoci. Kraje hraničící s Německem byly v té době brány z poloviny jako německé. Obyvatelé zůstali stejní; částečně si ponechali svá německá příjmení a pouze změnili jazyk. V hrabství Kladsko, které takřka tvořilo český kraj, bylo ještě v roce 1600 deset českých vesnic, které měly české kazatele. V samotném městě Kladsko bylo tehdy ještě tolik Čechů, že museli mít vlastního soudce, který vedl jejich právní spory v českém jazyce. Ale ke konci 17. století bylo právě tam všechno tak německé, že měšťané navíc nerozuměli jejich česky psaným výsadním listům. Jezuita Balbín jim to musel vysvětlovat německy.^{a)} Jeden německý měšťan, Antonín Frozín, cestoval v roce 1700 po Čechách a pozoroval, kde se nacházejí Němci a kde ještě čeští obyvatelé. Napsal: „dobré tři části prácheňského kraje jsou obývány ryzími Čechy, čtvrtá od Budějovic až za Kaplici a až po hraniční města na Vltavě, je smíšená s německými obyvateli. [// 298] Prácheňský kraj má tři části českých obyvatel, čtvrtá kolem hor směrem k Chrobolům, Volarům a Krumlovu je německá. Plzeňský kraj je napůl český a napůl německý, Čechy se nacházejí okolo Klatov, Nepomuku a Rokycan, Němci žijí směrem k Plané, Teplé a Týnci. Královéhradecký kraj je český, některá města jako Trutnov a Broumov spolu s Krkonošemi jsou německá. V boleslavském kraji jsou tři části české, čtvrtá směrem k [České] Lípě je německá. Čáslavský kraj je celý český. Litoměřický kraj je z poloviny, která se táhne směrem k Ústí [nad Labem] německá; druhá polovina okolo Mělníka je česká. V žateckém kraji je všechno německé, snad kromě čtyř obcí okolo Loun a Kadaně. V chrudimském kraji je vše české až na pár vesnic, kam vrchnost zavedla německé poddané. V loketském kraji jsou výlučně Němci, pouze asi ve dvou obcích jsou obyvatelé smíšení. Kouřimský kraj je zcela český; někteří Němci, kteří se nedávno odsunuli z říše, přichází sotva v úvahu. Berounský a rakovnický kraj jsou bez výjimky české. Ve vltavském kraji jsou také pouze Češi, až na několik horníků v dolech“.^{a)} Tak daleko tedy pronikl německý jazyk v českých krajích již na počátku tohoto století. Od té doby získal ještě více území. Staří lidé mě ujistili, že znají vesnice, které byly před čtyřiceti, padesáti lety zcela české, ale nyní mají pouze německé obyvatele. Událo se to prý takto: český rolník si přivede z nejbližší sousedící německé vesnice svou ženu. Děti z tohoto manželství jsou již více německé než české, a tak to jde vždy dále

^{a)} *Balbín*, Misc[elanea], sec. I. l. 2, p. 10.

^{a)} *Anton Phrosin* in Praef[atio], ad *Obroviště mariánské*.

nenuceně a nepozorovaně. Navíc se Čech také učí německy snadněji než Němec česky. Získává si přitom jistou vážnost, když mluví německy, a je na to hrdý, [// 299] neboť se do jisté míry přibližuje své vrchnosti, úředníkům a duchovenstvu, kteří všichni mluví německy. Obchodník s obilím, který pochází z Míšně nebo z německých Čech, je také Němec. Pruští, saští a rakouští vojáci, kteří v tomto století tak často spočívali v obydlí sedláka, byli také Němci. Zámožní sedláci jsou dokonce zvyklí posílat své syny na rok do německých obcí, aby se naučili německy, a vypadá to, jako kdyby sami Češi chtěli, aby mohli být Němci.

Češi učinili na počátku 18. století tak velký pokrok, že začali sami přispívat do německé literatury. Sice již s koncem minulého století bylo vytištěno několik německých knih v Praze, ale od roku 1705 to teprve začalo, přičemž v Čechách bylo napsáno a v Praze vydáno množství německých děl. Nejdříve se také v tomto směru vyznamenala šlechta, která – tak jako tak – již byla zcela německá. Tak máme významné německy sepsané dílo Františkem Voračickým a vytištěné v Praze roku 1705, které obsahuje genealogický popis hraběcího rodu Voračických.

Právě v této době se proslulý ochránce věd a umění František Antonín hrabě Špork se svými dvěma slečnami dcerami, Marií Eleonorou a Annou Kateřinou, hraběnkami Šporkovými, zavázal, že uveřejní tiskem mnoho německých knih. Slečny překládaly francouzská díla, většinou duchovní povahy do němčiny, a otec, který vlastnil tiskárnu, je nechal tisknout. Některé vydal až v 10 000 exemplářích a nechal je bezplatně rozdávat lidem, čímž byla velmi podpořena četba německých knih, a tudíž i německý jazyk. Je nám známo až třicet takových německých Šporkových děl, která vyšla tiskem v Praze mezi lety 1701 až 1715. Musím uznat, že jsou psány stejně tak dobře, [// 300] jako mnoho jiné, které byly tehdy vytištěny v Drážďanech nebo Lipsku. Jezuita Kraus nechal vydat v letech 1709 až 1725 v Praze přes padesát německých děl. Musím uznat, že jsou psány stejně tak dobře, jako mnoho jiné, které byly tehdy vytištěny v Drážďanech nebo Lipsku. Jezuita Kraus nechal vydat v letech 1709 až 1725 v Praze přes padesát německých děl. Ostatní chci záměrně nechat bez povšimnutí. V roce 1718 vydal jezuita Freyberger gramatiku němčiny v latině, aby Čechům usnadnil ovládnutí německého dialektu. Učený jezuita Oppelt psal dokonce německé verše, které vydal roku 1749 ve čtyřech dílech v Praze pod názvem: *Sammlung geistlicher und sinnreicher Gedanken über verschiedene aus der Natur ec. vorgestellte Sinnbilder durch alle Gattungen der hochdeutschen Reimkunft*^{a)} [Sbírka duchovních a

^{a)} To vše nemuselo být známo autoru dopisu neznámému německému překladateli Pojednání o ctnostech a odměnách, jinak by hned na začátku svého projevu v roce 1769 nevykřikoval s takovým zápalem: Jak? – německý překlad zhotovený zde v Praze? To je fenomén, který skutečně přitahuje pozornost!

duchaplných myšlenek o rozmanitostech z přírody atd. představující alegorie prostřednictvím všech druhů hornoněmeckého rýmování]. Od této doby až do dnešních dnů se v Praze napsalo, přečetlo a vytisklo právě tolik německých knih, a možná ještě více než v kterémkoliv jiném významném městě v Německu.

Kolem poloviny tohoto století se němčina začal dokonce prosazovat na katedru pražské univerzity, neboť v roce 1764 začal pan Karl Heinrich Seibt veřejně vyučovat krásné vědy v německém jazyce. Byl to tento učený muž, který poprvé obeznámil Čechy s krásnou německou múzou a literaturou, a vštípil jim pro ně zálibu. Uplynulo sotva pár let, než se dostaly vynikající spisy německých krasoduchů do každých rukou. Dokonce i dámy, které doposud znaly pouze francouzskou literaturu, čtou nyní Gellerta, Hagedorna, Rabnera, Gleima, Gessnera, Kleista a jiné. Mladí lidé obojího pohlaví četli tyto spisy s takovou dychtivostí, že je brzy nepustili z rukou. [// 301] Setkávali se v zahradách, na procházkách, a dokonce i na veřejných ulicích, s Wielandem nebo s Klopstockem v ruce. Tím byl tedy stále více a více mezi Čechy rozšiřován nejen jazyk, ale též německý duch, vkus i německá literatura. Druhým německým učitelem na univerzitě byl pan profesor Rutschek. V roce 1768 začal přednášet politické vědy v němčině. Poté byli rovněž od roku 1774 veřejně vyučováni krajští úředníci Johannem Mayernem a statistici panem profesorem Maderem. Protože nyní vyučovali němčinu na univerzitě již tři až čtyři profesori, začal tehdejší pan profesor rytíř von Riegger v roce 1780 také přednášet německé státní právo v německém jazyce. Jeden český vlastenec, který se obával, že by se německý jazyk mohl až příliš uchytit, kvůli tomu pana profesora zažaloval, a skrze níže uvedený úřední dopis mu byl tento jeho „podnik“ zakázán.

„Prostřednictvím dopisu Vaší Excelence ze dne 12 září mám průvodní informace ohledně profesora veřejného práva Rieggera a obdržel jsem právem z nejvyšších míst učiněné anonymní oznámení, a neváhám jej co nejponíženěji předložit k posouzení Vašemu c. k. Majestátu. Protože nyní bylo toto oznámení vůči zmíněnému profesoru Rieggerovi všeobecně shledáno jako pravdivé, a dotčený přednáší svá kolegia o všeobecném jako i o ústavním německém právu v německém jazyce, a sice poprvé v takovéto formě bez schválení pana ředitele Vieschina; [a dále] bez ohledu na to, že příslušné učebnice jsou psány latinsky; a proto je nezbytně nutné, aby se takovým neoprávněným krokům učinila přítrž. Vaše Excelence tedy musí ústně zpravit profesora Rieggera o tom, že přednášel v německém jazyce skutečně proti vůli [studijního] ředitele a zjevně proti nejvyšším nařízením všeobecného veřejného práva. [// 302] Dále mu má být rovněž zaslána kopie tohoto nejvyššího nařízení k jeho závaznému schválení.“

To, co bylo profesoru Rieggerovi zakázáno, bylo o několik let nato, a to roku 1784, výslovně nařízeno dvorským dekretem 26 učitelům, totiž aby nemohly být konány v budoucnu všechny právnické, lékařské a filosofické přednášky v jiném než německém jazyce. Vzhledem k tomu je nyní na pražské vysoké škole 26 veřejných profesorů, kteří mají své přednášky v němčině. Tudíž Čech, který si chce osvojit tyto vědy, se musí tudíž předtím naučit plynule ovládat německý jazyk, jinak se nikam nedostane. Dokonce i ti, kteří se věnují duchovnímu stavu, a jimž časem nezbyvá než kázat pouze česky, se musí naučit německy, protože než se mohou dostat na Teologii, musí poslouchat filosofii. Pomalu by se dalo říci, že v Praze nyní už neexistuje žádná universita, poněvadž Poláci, Maďaři, Irové a Italové už nemohou dále studovat, neboť nerozumějí německy. Je to pouze německá vysoká škola, a tak na ní nemůže studovat také žádný Čech, pokud se nenaučil německy.

Někteří čeští vlastenci, kteří nyní s politováním viděli, jak se v jejich vlasti uchýlil německý jazyk, dostali strach, že jejich mateřská řeč bude nakonec úplně vytlačena. Tušili její záhuby. Aby tomu předešli, dostali se do varu a někteří z nich veřejně vystoupili. Karel Jindřich Thám sepsal pro český jazyk obranný spis a nechal jej vytisknout v roce 1783 pod názvem *Obrana jazyka českého*. Právě takový spis vydal ve stejné době v Brně i pan Jan Alois Hanke. Nesl název *Empfehlung der böhmischen Sprache [und Literatur]* [Doporučení české řeči a literatury]. Oba autoři se snaží s velkou výmluvností chválit krásu, užitečnost, bohatství, sílu a velkolepost tohoto starého slovanského dialektu a přiložit je k srdci svým krajanům [// 303] stejně jako doporučovat je svým sousedům. Zdá se také, že jejich představy zapůsobily na mnoho myslí, poněvadž se objevili muži, kteří vynaložili veškeré své síly, aby spěchali vstříc na pomoc svému mateřskému jazyku. Především byla v roce 1786 v Praze zřízena česká herecká společnost, která tedy od této doby ve vlastním k tomu účelu postaveném divadle, vůbec prvním tohoto druhu v hlavním městě Čech, uvádí na jevišti s potleskem různé veselohry, tragédie a zpěvohry v českém jazyce. Nazývá se vlastenecké divadlo a divadelní hry jsou tady částečně přeloženy z němčiny, nebo jsou zhotoveny zcela nové, k nimž je materiál čerpán z českých dějin. Český učenec František Faustin Procházka nechal ve stejné době vydat množství starých, ale znamenitých česky psaných knih ze všech vědních oborů, aby tím svým krajanům ukázal, jak výstižné, jak krásné a zrnité je vyjadřování v české řeči, a jak se může nakládat s každým takovým materiálem. Samotný podnik musel být vzdán po 12. dílu pro nedostatek [finanční] podpory. Pánové Thám a Tomsa se chopili pera a sepsali slovníky. Ten první česko-německý a onen německo-český. Tyto slovníky překonávají svou velikostí, správností a uspořádáním všechny dříve napsané slovníky těchto dvou jazyků. Kramerius, nejlepší český prozaik, vydával v roce 1786 české

noviny, které se díky znamenitému způsobu psaní dochovaly dodnes a jsou hojně čteny také mimo Čechy. Dlouho předtím se na světlo světa nedostalo tolik dobrých, užitečných a krásných knih v českém jazyce, jak se tomu děje už pár let, snad proto, aby se šířila česká četba a němčina se stala méně nezbytnou. To samo o sobě znamená chtít plavat proti proudu. [// 304]

Tímto proudem je německá normální škola, která ihned sahá ke kořeni věci. Již v roce 1774, dne 4. prosince, nebožka císařovna Marie Terezie vydala nařízení, že ve všech jejích dědičných zemích, tedy také v Království českém, mají být zřízeny německé školy. Podle tohoto nařízení byla tedy v Praze, hlavním městě Čech, v roce 1775 založena německá normální škola, podle které, jakožto vzoru, se měly řídit všechny ostatní školy v zemi. V rámci země tedy byla německá hlavní škola v každém kraji, [se sídlem] v krajském městě, a v ostatních malých městech a městečkách, stejně jako na všech místech, kde se nacházely fary, byly zřízeny obecné německé nebo triviální školy. Ale protože se zjistilo, že žáci ve středních Čechách byly většinou čeští, tak padlo rozhodnutí naučit je skvěle v prvních školních letech německý jazyk. Již v roce 1770 bylo prostřednictvím dvorského dekretu nařízeno, že všichni učitelé v Čechách musí umět německy, jinak nesmějí být zaměstnání.^{a)} Nato pak v roce 1776 bylo vydáno nařízení, že německý jazyk mají učitelé naučit žáky také tam, kde se konec konců mluví pouze česky.^{b)}

Protože ale ještě nezkušení učitelé měli velké těžkosti naučit žáky tento cizí jazyk, tak se společně sešli představení pražské normální školy a navrhli plán, podle kterého měli učitelé německý jazyk naučit české děti během prvních dvou let. Nechali jej vytisknout pod názvem: *Hilfsmittel, durch deren Gebrauch und Anwendung die Erlernung der deutschen Sprache* [// 305] *sowohl in ursprünglich böhmischen Schulen, als auch beim Privatunterrichte erleichtert und befördert wird*^{a)} [Pomůcky, jejichž užíváním a uplatněním je ulehčována a podporována výuka německého jazyka, jak v původně českých školách, tak také v soukromém vyučování]. To bylo přijato u dvora tak, že podle téhož nařízení bylo v roce 1777, 5. května, dvorským dekretem učiněno opatření do budoucna, jakým způsobem by měl být dále šířen německý jazyk v Čechách.^{b)} To bylo pravděpodobně první zeměpanské nařízení, podle něž má být prosazován a rozšiřován německý jazyk v Čechách.

Od této doby se tedy začal německý jazyk veřejně vyučovat v čistě českých městech a městečkách. Představte si místo obývané pouze českými Slovy, jako například Chrudim,

^{a)} Výňatek ze zákona o národních školách v Čechách, s. 32.

^{b)} Ibid[em].

^{a)} Znovu byly vydány roku 1784.

^{b)} Výňatek, s. 32.

Klatovy nebo Kouřim, kde si rodiny nerozumí jinak než česky. Nyní přichází dvacet až třicet dětí do školy, které neumí ani slovo německy. Mezi ostatní hodiny, kde se vyučuje česky čtení, psaní a katechismus, nyní přichází hodina němčiny. Učitel se pouští do práce následovně: Poté co svým žákům, co nejlépe doporučil jazyk, který se nyní mají naučit, a ukázal jeho užitečnost, krásu a nezbytnost, ukáže jim např. klobouk a říká jim česky: „Toto tady se nazývá klobouk“. Celá škola opakuje slovo a volá: „klobouk“. Stejně tak se postupuje se slovy *hlava*, *ruka*, *oko* atd. Nyní přicházejí děti domů a vyprávějí s nadšením svým rodičům, co znamená v němčině hlava, ruka a oko. Jsou chváleni a obdivováni. Děti touží po hodině němčiny. Nyní jim jsou předřikávána slova v množném čísle: klobouky, hlavy, oči, ruce atd., a jako odměna za jejich úsilí jsou seznámeni s tuctem [// 306] nových slov. V každé hodině se toho dalo hodně stihnout. Pokud mají děti nějakou zásobu podstatných jmen, tak se přejde k přídavným jménům a spojí je již naučenými podstatnými jmény např. *černý klobouk*, *malý klobouk*, *modré oko* atd. Poté se přistupuje ke slovesům, např. *hlava se učí*, *oči vidí*, *ruce pracují*; občas se přibírá i vedlejší slovo např. *ruce pilně pracují*.

Aby se dětem učení zpříjemnilo, jsou vedeny k pohybu; učitel jim vysvětlí, co to znamená: stát, sednout si, přijít sem, otevřít dveře, zavřít okno. Po uskutečněním vysvětlení, zvolá: „stůj“, všichni volají „stůj“ a stojí. Volá: „sedni“, oni to opakují a hle, sedí. Nyní je jednotlivě kontroluje, jestli si to vysvětlení pochopili. Volá například „Františku Kováři, přijď sem“, a František Kovář přijde. Volá: „Josefe Kubíku, otevři okno“, a Kubík jde a otevře okno.

Jindy mají psát a číst slova. Někdo volá: „pište“ a žáci dělají, jakože píší. Někdo volá, „čtete“, a oni čtou. Učitel se dále ptá: „co děláte“? Oni musí odpovědět, „my píšeme, my čteme“! Rovněž se ptá: „co děláš“? „Já píšu, co dělá František Kovář“? „Píše to“. „Co jste to dělali“? Odpovědí, „psali jsme“, a tak dále. S koncem roku jsou již děti vybaveny spoustou německých slov a frází. Už je slyšíte mluvit na ulici německy, protože děti volají již „komm“, na místo „pojď sem“; už slyšíte německé slovo „was“, namísto „copak“. [// 307]

Mezitím se děti učí též německy modlit a zpívat. Zároveň se procvičují v hláskování a čtení. Ve druhém roce překládají rozhovory, malé bajky a povídky, a hle, na konci druhého ročníku znají děti již tak dobře němčinu, že český jazyk je ve třetím ročníku úplně zbytečný. V tomto třetím a ve čtvrtém ročníku neslyší ve škole ani slovo česky; náboženství, umění vést domácnost, zdravotní řád, počítání, mravouku, vše se nyní vyučuje a přednáší v německém jazyce.

Takto děti vyrůstají. Vezmou se spolu a z lásky k německému jazyku, který jim byl tak důrazně, a tak často doporučován, spolu mluví německy. Mají děti a pamatují si, že jako

chlapani a dívky se s námahou vyhýbali němčině, proto na ně mluví německy, jakmile začnou žvatlat. A tehdy se stane rodina německou. Tyto děti přicházejí do školy; nepotřebují se již více učit německá slovíčka, pouze tu a tam opraví skloňování a slovní vazby, takže prostřednictvím každodenního čtení se učí a získávají požadovanou dovednost v mluvení. Tyto rodiny nyní zůstávají již u německého jazyka, zvláště když uváží, že významní představitelé města, jako pan farář, pánové důstojníci, královští úředníci a jejich milostivé manželky jsou Němci. Snáze také můžete mluvit s německými obchodníky, umělci a řemeslníky a už vám nebude dělat potíže jezdit do německých měst a zdokonalovat své [řečnické] umění. Nebudete se muset stydět za svůj německý jazyk, který jste se ve škole zcela naučili, písemně a jaksepatří. A tak je již druhá generace německá a za padesát let budou lidé v Chrudimi, Klatovech, Kouřimi a ostatních městech Čech mluvit více německy než česky, [// 308] a ano, na Čecha tu narazíte jen obtížně. Poněvadž nyní se setkáváme v Čechách s takovými opatřeními k vylepšení německého jazyka a nedávno jmenovaní pánové školní komisaři je poté prosazují, každý ve svém kraji, lze tak snadno usoudit, jak daleko dojde německý jazyk za sto let a jak moc se naproti tomu čeština vytrácí a nakonec musí zcela zaniknout.

Aby se těmto opatřením dodala ještě větší síla a důraz, stejně jako kvůli příjmení rodičů, aby své děti pilně posílali do německé školy, bylo v roce 1780 nařízeno, že mladí, kteří mají chuť a způsobilosti přestoupit na latinské školy, nemohou být přijati dříve, dokud neovládou německý jazyk.^{a)} Právě to bylo vyžadováno od těch, kteří požádali o stipendium nebo podporu; v opačném případě mohli být z takové pomoci vyloučeni.^{b)} Dále bylo nařízeno, že venkovským dětem nemají být ukládány ruční práce dříve, dokud nebudou schopny prokázat se vysvědčením, že navštěvovaly alespoň dva roky normální školy a následně se naučily německy.^{c)} Téměř přesně stejnými prostředky byli přivedeni kolem roku 1627 čeští protestanti k římské církvi v Brixenu a v rozmezí padesáti let byly skoro celé Čechy katolické.

Domnívám se tedy, že jsem dostatečně ukázal, jak to bylo s němčinou ve starších, středních i novějších dobách, [// 309] a co se dnes provádí pro její rozšíření. Z toho lze snad rovněž vyvodit, že po jazykové stránce se Čechy kdysi nacházely ve stejném stavu jako nyní Míšeň, Braniborsko nebo Slezsko, kde se dnes všude mluví německy, a kde ostatně ze slovanského jazyka nezbylo nic jiného než názvy měst, vesnic a řek. [// 310]

^{a)} Dvorský dekret z 31. prosince 1785.

^{b)} Dvorský dekret z 5. února 1787.

^{c)} Dvorský dekret z 22. srpna 1787.

ZÁVĚR

František Martin Pelcl a jeho dvoudílné pojednání s názvem *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* byly průkopnickým a v dané době zcela ojedinělým dílem v kontextu výzkumu česko-německých vztahů a vůbec dějin německého etnika na území českých zemí. Lze říci, že Pelcl byl vůbec prvním odborníkem, který sepsal souhrnnou studii věnující se Němcům na českém území. Jak bylo v části této práce týkající se vnitřních dějin Pelcova pojednání řečeno, další osobností, jež navázala na Pelclův text, byl až na začátku druhé poloviny 19. století Franz Anton Schmalfusse se statí *Skizierter Ueberblick der Geschichte der Literatur, Wissenschaften und Künste unter den Deutschen in Böhmen*.

Tato diplomová práce si kladla za svůj hlavní cíl vytvoření vůbec prvního moderního překladu Pelclových německy psaných *Dějin Němců* do českého jazyka. Věřím, že tohoto cíle bylo dosaženo, byť musí být na tomto místě uvedeno, že se jedná o překlad pracovní a pořízení jeho propracovanější verze spolu s podrobnějším komentářem a rozklíčováním některých Pelclových poznámek je výzvou pro další bádání. Ve čtyřech kapitolách byly v této diplomové práci významně rozšířeny poznatky ohledně Pelclových *Dějin Němců*, přičemž je nutné zdůraznit, že se jedná teprve o druhou souhrnnou studii zabývající se tímto Pelclovým dílem. První studie je německy psaná diplomová práce Jürgena Ostmeyera z roku 1975.

Kromě vytvoření českého překladu se nám podařilo prohloubit znalosti o Pelclově pojednání. Nově jsme se věnovali zvláště ohlasům na Pelclovu práci, přičemž byly doplněny jak některé chybějící recenze z minulosti, tak novější zmínky o díle vydané po roce 1975. Poprvé byly rovněž souhrnně popsány náležitosti týkající se Pelclem zvoleného publikačního orgánu, tj. *Abhandlungen*. Podařilo se též pomocí současných historických děl opravit a vysvětlit historickou vědou doposud opomíjené Pelclové faktografické omyly, kupříkladu dataci Bořivojova křtu, dataci příchodu Slovanů, autorovo „fabulování“ ohledně užívání němčiny za vlády Lucemburků a některé další. Avšak práce na tomto poli zůstává velice důležitou otázkou i pro budoucí výzkum.

S posledně zmíněnou tezí se váže další poznatek zjištěný při psaní této diplomové práce, a sice že Pelcl místy pracuje s historií až „zaujatým“ způsobem, jak už na to upozornili předchozí badatelé zabývající se tímto textem. Jedná se zejména o pasáž týkající se josefínského a tereziánského období a s tím souvisejícího popisu výuky němčiny. Zde zůstává nevyřešená otázka ohledně míry vlivu J. A. Rieggra na Pelcla při psaní této části. Tímto problémem se zabýval nejpodrobněji J. Ostmeyer, ovšem ani on k tomu nepřinesl

literaturou a prameny dostatečně podložená fakta. To se bohužel nepodařilo ani v rámci této diplomové práce a bylo by jistě vhodné se tímto problémem v budoucnosti dále zabývat.

Dalším možným úkolem do budoucna je zkoumání Pelcloy němčiny, jíž je pojednání napsáno. Vodítkem pro tento směr výzkumu může být diplomová práce J. Ostmeyera, jenž se v její poslední kapitole touto problematikou zabýval. Je to ovšem úkol poměrně složitý a určený především pro germanisty, jímž ostatně Ostmeyer je, a nebyl předmětem této diplomové práce.

Máme-li tedy shrnout naše úsilí, můžeme říci, že předložená diplomová práce, zejména v ní obsažený český překlad Pelcloy pojednání, může posloužit historikům, bohemistům i germanistům a dalším badatelům, kteří se zajímají nejen o osobnost Františka Martina Pelcla a jeho dílo, ale o dějiny německého etnika v Čechách a německojazyčnou písemnou kulturu obecně. Komparativně může práce například posloužit při výzkumu pohledu na německé etnikum z dnešního hlediska v kontrastu s Pelcloyým nazíráním ze závěru 18. století.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Staré tisky

DOBROVSKÝ, Josef: *Franz Martin Pelzel* [nekrolog], in: *Abhandlungen der Königlichen Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften von den Jahren 1802, 1803, 1804*, Prag 1804, s. 50–64.

FROZÍN, Antonín: *Obrowisťe Maryánského Atlanta Swět celý Maryánský v medinské Knjžce nesaucýho. To gest: Knjžka o Obzwlasťnjch Maryánských Obrazych; Po celým Maryánským Swětě Diwotworně rozsazených*, Praha 1704.

PELCL, Martin František: *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen, wie auch von dem Einflusse, den sie auf Religion, Sitten, Regierung, Wissenschaften und Künste der Böhmen gehabt haben*, in: *Abhandlungen der Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaft auf das Jahr 1788 oder IV. Theil...*, Prag und Dresden 1789, s. 344–383.

PELCL, Martin František: *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen von 1341 bis 1789*, in: *Neuere Abhandlungen der Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften*, I. Band, Prag 1790, s. 281–310 [správně s. 282–312].

PELCL, Martin František: *Kurzgefaßte Geschichte der Böhmen, von den ältesten bis auf die itzigen Zeiten*, Prag 1774 (a další vydání).

Periodika

KLEINSCHNITZOVÁ, Flora: *František Martin Pelcl (Z jeho literární pozůstalosti v pražské Universitní knihovně)*, in: *Národní listy* 74, č. 311, Praha 1934, příloha.

Literatura

BAČKOVSKÝ, František: *K dějinám stolice jazyka českého při pražské universitě*, Praha 1889.

BALBÍN, Bohuslav – KOPECKÝ, Milan (ed.): *Rozprava krátká, ale pravdivá: („Obrana“)*, Brno 1997.

BARTŮŠEK, Václav: *Osmý div světa: fenomén gymnázia v Rychnově nad Kněžnou od založení do reform Marie Terezie s přesahy na začátek 19. století*, Ústí nad Orlicí 2014.

BARTŮŠEK, Václav: *Úloha piaristického řadu v mládí Františka Martina Pelcla*, in: Jan Tydlitát (ed.), *František Martin Pelcl: sborník příspěvků z odborného semináře, Rychnov nad Kněžnou 2001*, s. 11–19.

BAŠOVÁ, Marie: *Sepulkrální památky okresu Rychnov nad Kněžnou*, Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Historický ústav, bakalářská práce, Hradec Králové 2016, 71 s.

BECHER, Peter – HÖHNE, Steffen – KRAPPMANN, Jörg – WEINBERG, Manfred: *Handbuch der deutschen Literatur Prags und der Böhmisches Länder*, Stuttgart 2017 (též český překlad Praha 2022).

BĚLINA, Pavel: *František Antonín Nostic (historický portrét)*, *Střední Evropa: Revue pro středoevropskou kulturu a politiku* 10, č. 42, Praha 1994, s. 80–91.

BENEŠ, Zdeněk: *Čist Hájka*, in: Ivo Frolec (ed.), *Literární mystifikace, etnické mýty a jejich úloha při formování národního vědomí: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 20. – 21. 10. 2001, Uherské Hradiště 2001*, s. 79–83.

BENEŠ, Zdeněk: *Daniel Adam z Veleslavína, nakladatel a literát*, in: Zdeněk Beneš (ed.), *Duchem, ne mečem. Fakta, úvahy, souvislosti*, Praha 2003, s. 111–121.

BENEŠ, Zdeněk: *Historický text a historická skutečnost: studie o principech českého humanistického dějepisectví*, Praha 1993.

BENEŠ, Zdeněk: *Pojmy národ a vlast v díle Daniela Adama z Veleslavína*, *Acta Universitatis Carolinae: Philosophica et historica* 1, 1988: *Philosophica et historica. Studia historica* 32 – *Problémy dějin historiografie IV*, Praha 1989, s. 61–74.

BLACK, Jeremy: *Evropa osmnáctého století*, Praha 2003.

BLÁHOVÁ, Marie: *Druhé pokračování Kosmovo*, *Sborník historický* 21, 1974, s. 5–39.

BLÁHOVÁ, Marie: *Národ v pojetí českých středověkých intelektuálů*, in: Wojciech Iwańczak – Janusz Smolucha (edd.), *Wspólnoty male i duze w społeczeństwach Czech i Polski w średniowieczu i w czasach wczesnonowozrytnych*, Kraków 2010, s. 15–33.

- BLÁHOVÁ, Marie: *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. Svazek 3. Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského okruhu a její písemná hodnota*, Praha 1995.
- BLÁHOVÁ, Marie: *Vidění kanovníka Víta: zjištěné emoce nebo promyšlená inscenace?*, in: Petr Kopička (ed.), *Fontes ipsi sitiunt: sborník prací k sedmdesátinám archiváře a historika Eduarda Mikuška*, Litoměřice – Praha 2016, s. 35–41.
- BOBKOVÁ, Lenka: *Jan Lucemburský: otec slavného syna*, Praha 2018.
- BOK, Václav – POKORNÝ, Jindřich (edd.), *Moravo, Čechy, radujte se! (Němčeti a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců.)*, Praha 1998.
- BOK, Václav: *Německá a česká literatura 13. a 14. století*, in: Lenka Jiroušková (ed.), *Speculum medii aevi. = Zrcadlo středověku. Sborník přednášek proslovených v rámci cyklu o kultuře a literatuře středověku, který proběhl na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v únoru až květnu 1998*, s. 163–179.
- BOK, Václav: *Úvod do studia germanistiky*, České Budějovice 1995.
- BOMBERA, Jan: *Konáčovův překlad Sylviových záznamů o době husitské*, *Vlast* 52, č. 7-8, 1938, s. 150–162, 201–214, 243–262.
- BRANDL, Vincenc – URBAN, Jiří (ed.): *Život Josefa Dobrovského*, Praha 2003.
- BROM, Vlastimil: *Der deutsche Dalimil: Untersuchungen zur gereimten deutschen Übersetzung der altschechischen Dalimil – Chronik*, Brno 2006.
- BROM, Vlastimil: *Di tutsch kronik von Behem lant: Die gereimte deutsche Übersetzung der Altschechischen Dalimil – Chronik = Rýmovaný německý překlad staročeské Dalimilovy kroniky*, Brno 2009.
- BROM, Vlastimil: *Německý překlad Hájkovy Kroniky české Johanna Sandela v kontextu vybraných německých zpracování starších historiografických děl z českých zemí*, in: Jan Linka (ed.), *Na okraj Kroniky české*, Praha 2015, s. 129–147.
- BROM, Vlastimil: *Rýmovaný německý překlad Dalimilovy kroniky v kontextu její české a latinské textové tradice*, in: Renáta Modráková – Tomáš Klimek (edd.), *Cesta k rozmanitosti, aneb, Kavárenský povaleč digitálním historikem středověku: sborník příspěvků k životnímu jubileu PhDr. Zdeňka Uhlíře*, Praha 2016, s. 101–111.
- BROM, Vlastimil: *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila a její středověké překlady do latiny a němčiny*, in: Lucie Heilandová – Jindra Pavelková (edd.), *Knížky naučení všelikého*, Brno 2019, s. 22–36.
- BURKE, Peter: *Jazyky a společenství v raně novověké Evropě*, Praha 2011.
- BYDŽOVSKÝ, Kezelius Jiří – KAMPER, Zdeněk: *Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Bydžovského sepsaná*, Mladá Boleslav 1935.
- CERMAN, Ivo: *Šlechtická kultura v 18. století: filozofové, mystici, politici*, Praha 2011.
- CIGLEROVÁ, Jana: *Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (na příkladu díla Prodomus Gloria Pragenae)*, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, diplomová práce, Praha 2009, 94 s.
- ČERNÝ, Jiří – HOLEŠ, Jan: *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*, Praha 2008.
- ČORNEJ, Petr: *Hájkův obraz husitské epochy*, in: Jan Linka (ed.), *Na okraj Kroniky české*, Praha 2015, s. 83–109.
- ČORNEJOVÁ, Ivana (ed.): *Dějiny Univerzity Karlovy. Díl II. 1622–1802*, Praha 1995.
- DAČICKÝ Z HESLOVA, Mikuláš – JANÁČEK, Josef – MIKULEC, Jiří: *Paměti. Mikuláš Dačický z Heslova*, Praha 1996.
- DALIMIL – BLÁHOVÁ, Marie – KRČMOVÁ, Marie – VRBOVÁ, Hana: *Kronika tak řečeného Dalimila*, Praha – Litomyšl 2005.
- DOBROVSKÝ, Josef – JEDLIČKA, Benjamin (ed.): *Dějiny české řeči a literatury v redakcích z roku 1791, 1792 a 1818*, Praha 1936.
- DUŠEK, Jan: *Svatý Prokop v literárních pramenech*, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a komparistiky, bakalářská práce, 141 s.
- DVOŘÁK, Stanislav: *Rod F. M. Pelcla, českého buditele*, Rychnov nad Kněžnou 1934.
- FRANCEV, Andrejevič Vladimír (ed.): *Korrespondence Josefa Dobrovského. Díl II. Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Jiřího Samuele Bandtkého z let 1810–1827*, Praha 1906.
- FRANTA, Ondřej – VYCPÁLEK, Josef – TISCHER, František: *Pelclův alamanach z prací bývalých žáků gymnasia rychnovského a úvodního nástinu životopisu Františka Martina Pelcla od bohoslovce Fr. Tischra*, Rychnov nad Kněžnou 1893.
- FRIEDRICH, Gustav: *Český diplomatář a jeho program*, *Český časopis historický* 6, č. 3, 1900, s. 223–243.
- HÁJEK Z LIBOČAN, Václav – LINKA, Jan – VOIT, Petr: *Kronika česká*, Praha 2013.
- HAMMERSCHMIDT, Florián Jan – PODLAHA, Antonín (ed.): *Hammerschmidova Historia Pragensis*, in: *Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko – historicko – filologická* 1891, č. 6, Praha 1891, s. 106–256.
- HANUŠ, Josef: *František Martin Pelcel, český historik a buditel*, Praha 1914.

- HANUŠ, Josef: *Počátky Král. České Společnosti Nauk. Část 3. Dokončení*, Český časopis historický 14, č. 4, 1908, s. 381–405.
- HANUŠ, Josef: *Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského*, Praha 1896.
- HANZAL, Josef: *J. F. Beckovský a jeho dílo*, in: Zuzana Pokorná – Martin Svatoš (edd.), Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách: sborník z konference Památníku národního písemnictví, Praha 1992, s. 99–102.
- HÁŠ, Jirí – TOVAČOVSKÝ, Jaroslav: *Genealogie Nosticů z Nostic*, Praha 2002.
- HASIL, Jirí: *Jazyková situace v českých zemích za vlády císaře a krále Karla IV.*, in: Jirí Hasil (ed.), *Přednášky z 60. běhu Letní školy slovanských studií*, Praha 2017, s. 11–23.
- HAUBERTOVIČ, Květoslava: *O archivářské činnosti F. M. Pelcla: (příspěvek k vývoji rodinného archivu falknovských Nosticů*, Sborník archivní práce 25, č. 2, 1975, s. 339–358.
- HLAVÁČEK, Ivan: *F. M. Pelcl a diplomatický materiál*, in: Jan Tydlitát (ed.), František Martin Pelcl: sborník příspěvků z odborného semináře, Rychnov nad Kněžnou 2001, s. 65–74.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Studie k diplomacie Václava IV. 2. Český jazyk v kanceláři Václava IV.*, Listy filologické 84, 1961, s. 238–252.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků po současnost*, Praha 2007.
- HLOBIL, Tomáš: *Výuka dobrého vkusu jako státní zájem: počátky pražské univerzitní estetiky ve středoevropských souvislostech 1763–1805*, Praha 2011.
- HROCH, Miroslav: *Na prahu národní existence*, Praha 1999.
- HYNDRÁKOVÁ, Eva: *Mikuláš Adaukt Voigt a česká historická věda na konci 18. století*, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, disertační práce, Praha 2012, 262 s.
- HÝSEK, Ondřej: *Vybrané kroniky tzv. zobecněného humanismu a jejich autoři v kontextu doby. Srovnání historiografických spisů Václava Hájka z Libočan, Martina Kuthena ze Šprinsberka, Bohuslava Bilejovského, Jana Dubravia a Sixta z Ottersdorfu*, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví, disertační práce, Brno 2013, 336 s.
- CHALOUPECKÝ, Václav – RYBA, Bohumil: *Středověké legendy prokopské: jejich historický rozbor a texty*, Praha 1953.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Ota Durynský, zbraslavský opat a kronikář*, Mediaevalia Historica Bohemica 20, č. 1, 2017, s. 39–58.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Počátky působení cisterciáckých opatů Dětricha, Heidenreicha a Konráda na dvoře Václava II.*, Mediaevalia Historica Bohemica 17, č. 1, 2014, s. 7–39.
- JAKUBEC, Jan: *Dějiny literatury české. Díl 2. Od osvícenství po Družinu máje*, Praha 1934.
- JAN, Libor: *Václav II.: král na stříbrném trůnu: 1283–1305*, Praha 2015.
- JANÁČEK, Josef: *Malé dějiny Prahy*, Praha 1983.
- JOHANIDES, Josef: *František Martin Pelcl a jeho proslavení potomci*, in: Miroslav Šesták – Emil Voráček (edd.), *Evropa mezi Německem a Ruskem: sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty*, Praha 2000, s. 107–112.
- JOHANIDES, Josef: *František Martin Pelcl*, Praha 1981.
- JOHANIDES, Josef: *Knihovna Františka Martina Pelcla*, Praha 2003.
- JOHANIDES, Josef: *O knihovně a rukopisech Františka Martina Pelcla*, *Knihy a dějiny* 1, č. 1, 1994, s. 13–30.
- JOHANIDES, Josef: *Pelcova profesura české řeči a literatury na pražské univerzitě*, in: Josef Johanides – Josef Ouřada – Jan Tydlitát – Vladimír Koblížek – Zdeněk Šimeček, František Martin Pelcl, první profesor české řeči a literatury na pražské univerzitě, Rychnov nad Kněžnou 1993, s. 1–22.
- KADLEC, Jaroslav: *Jan Florián Hammerschmidt*, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 61, 1953, s. 94–104.
- KALOUSEK, Josef: *Děje Král. České společnosti nauk spolu s kritickým přehledem publikací jejich z oboru filosofie, historie a jazykovědy*, Praha 1885.
- Kanovník VYŠEHRADSKÝ – Mnich SÁZAVSKÝ – FIALA, Zdeněk – BLÁHOVÁ, Marie – HONZÍKOVÁ, Milena – TOMEK, Vladivoj Václav – HRDINA, Karel – RATHOUSKÝ, Jiří: *Pokračovatelé Kosmovi*, Praha 1974.
- KAPRAS, Jan: *Rukopisy děčínské*, *Časopis Musea Království českého* 78, č. 2, 1904, s. 340–344; č. 3, 1904, s. 423–430.
- KAVKA, František: *Život na dvoře Karla IV.*, Praha 1993.
- KAZBUNDA, Karel: *Stolice dějin na pražské univerzitě: od obnovení stolice dějin do rozdělení university (1746–1882). Část 1*, Praha 1964.
- KEJŘ, Jirí: *K privilegii knížete Soběslava II. pro pražské Němce*, *Právněhistorické studie* 14, 1969, s. 241–258.
- KLIK, Josef: *Národnostní poměry v Čechách od válek husitských do bitvy bělohorské*, Praha 1922.
- KOBLÍŽEK, Vladimír: *František Martin Pelcl a české mluvnictví*, in: Josef Johanides – Josef Ouřada – Jan Tydlitát – Vladimír Koblížek – Zdeněk Šimeček, František Martin Pelcl, první profesor české řeči a literatury na pražské univerzitě, Rychnov nad Kněžnou 1993, s. 39–42.
- KOČÍ, Josef: *České národní obrození*, Praha 1978.

- KOLÁR, Jaroslav: *Poznámky k nejstaršímu českému překladu Historie české Eneáše Silvia*, in: Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi Rejchrtová (edd.), *Husitství – reformace – renesance: sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, Praha 1994, s. 807–813.
- KOLDA, Jindřich: *Eleonora Františka Šporková (1687–1717): řeholnice v raném novověku*, in: Petr Polehla (ed.), *350 let královéhradecké diecéze, Červený Kostelec 2015*, s. 355–370.
- KOPECKÝ, Milan: *Daniel Adam z Veleslavína*, Praha 1962.
- KOPECKÝ, Milan: *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*, Praha 1962.
- KOSMAS – HRDINA, Karel – BLÁHOVÁ, Marie: *Kosmova kronika česká*, Praha 2012.
- KOSTLÁN, Antonín: *Josefínská vzdělanost a vznik Královské české společnosti nauk*, in: Hana Svatošová (ed.), *Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780 – 1800. Publikace k výstavě. Clam-Gallasův Palác, 21. listopadu 2006 – 28. ledna 2007*, Praha 2006, s. 29–41.
- KOSTLÁN, Antonín: *Královská Česká společnost nauk a počátky nové tolerance*, in: Zdeněk Hojda – Roman Prahel (edd.), *Mezi časy: kultura a umění v českých zemích kolem r. 1800: sborník příspěvků z 19. ročníku sympozií k problematice 19. století, Plzeň, 4.–6. března 1999*, Praha 2000, s. 98–104.
- KOSTLÁN, Antonín: *Prosazování myšlenky Akademie věd v českých zemích raného novověku (16.–18. století)*, in: Alena Míšková – Martin Franc – Antonín Kostlán (edd.), *Bohemia docta: k historickým kořenům vědy v českých zemích*, Praha 2011, s. 33–57.
- KOURIL, Tomáš – SVOBODA, Antonín: *Dějiny Rychnova nad Kněžnou*, Rychnov nad Kněžnou 1924.
- KRAUS, Vilém Arnošt: *Husitství v literatuře, zejména německé. Část I. Husitství v literatuře prvních dvou století svých*, Praha 1917.
- KRAUS, Vilém Arnošt: *Pražské časopisy 1770–1774 a české probuzení*, Praha 1909.
- KROUPA, Jiří: *Alchymie štěstí: pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*, Brno 2006.
- KRYWALSKI, Diether: *Geschichte der deutschsprachigen Literatur des Mittelalters in den Böhmischen Ländern*, Olomouc 2009.
- KŘEN, Jan: *Obrazy Němců a Německa v české společnosti*, in: Jan Křen – Eva Broklová (edd.), *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, Praha 1998, s. 21–32.
- KUCHAŘOVÁ, Hedvika: *Cisterciácká kolej Bernardinum v Praze v 17. a 18. století*, in: Kateřina Charvátová (ed.), *900 let cisterciáckého řádu: sborník konference konané 28. – 29. 9. 1998 v Břevnovském klášteře v Praze*, Praha 2000, s. 193–213.
- KUMPERA, Jan: *Antonín Frozin Plzeňský a jeho obrana českého národa a jazyka*, *Minulost Západočeského kraje* 28, 1993, s. 235–267.
- KUMPERA, Jan: *Zapomenutá obrana českého jazyka*, in: Zdeněk Hojda (ed.), *Kultura baroka v Čechách a na Moravě: sborník příspěvků z pracovního zasedání 5. 3. 1991*, Praha 1992, s. 93–100.
- KUTNAR, František – KUČERA Martin – RAK, Jiří: *Obrozenské vlastenectví a nacionalismus: příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češství doby obrozenské*, Praha 2003.
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví*, Praha 2009.
- KVÍTKOVÁ, Naděžda: *Agitační spis Krátké sebrání z kronik českých...z hlediska jeho záměru a stylu*, *Bohemistika*, č. 1, 2001, s. 18–26.
- LEDVINKA, Václav – MRÁZ, Bohumír – VLNAS, Vít: *Pražské paláce. Encyklopedický ilustrovaný přehled*, Praha 2000.
- MACEK, Jaroslav: *950 let litoměřické kapituly*, Kostelní Vydří 2007.
- MÁDL, Claire – WÖGERBAUER, Michael – PÍŠA, Petr: *Na cestě k „výborně zřízenému knihkupectví“: protagonisté, podniky a síť knižního trhu v Čechách (1749–1848)*, Praha 2019.
- MÁDLOVÁ, Claire: *Statut a publikační strategie učenců v českých zemích v době osvícenství*, in: Tomáš Breň (ed.), *O slušnou odměnu bude pečováno...“ Ekonomické souvislosti spisovatelské profese v české kultuře 19. a 20. století*, Praha 2009, s. 39–52.
- MAUR, Eduard: *Pojetí národa a národních dějin v díle M. Pavla Stránského O státě českém*, in: *K počtě profesora Miroslava Hrocha: věnováno 65. jubileu prof. Miroslava Hrocha a na počest jeho jmenování doktorem honoris causa Univerzity v Uppsale*, Praha 1998, s. 41–52.
- MAUR, Eduard: *Pojetí národa v české osvicenské historiografii: Ignác Cornova a František Martin Pelcl*, in: Zdeněk Hojda – Roman Prahel (edd.), *Mezi časy: kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800: sborník příspěvků z 19. ročníku sympozií k problematice 19. století, Plzeň 4.–6. března 1999*, Praha 2000, s. 134–146.
- MAUR, Eduard: *Pojetí národa v díle českých pobělohorských exulantů*, in: Michaela Hrubá (ed.), *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného středověku. Sborník z konference konané v Muzeu města Ústí nad Labem ve dnech 5.–6. listopadu 1998*, Ústí nad Labem 2001, s. 174–183.
- MAUR, Eduard: *Pojetí národa ve starší české historiografii jako východisko koncepce českého národa v první polovině 19. století*, in: Milan Skřivánek (ed.), *Národní obrození a rok 1848 v evropském kontextu*, Litomyšl 1998, s. 7–20.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I.*, Praha 2009.

- MYLNIKOV, Sergejevič Aleksandr: *Vznik národně osvícenské ideologie v českých zemích 18. století: prameny národního obrození*, Praha 1974.
- NECHUTOVÁ, Jana: *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000.
- NEJEDLÝ, Petr: *Emancipace češtiny jako kulturního jazyka za vlády Karla IV*, in: Kateřina Kubínová (ed.), Karel IV. a Emauzy: liturgie, text, obraz, Praha 2017, s. 197–204.
- NOVOTNÝ, Václav: *České Dějiny Dílu I. Část I. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*, Praha 1912.
- OPELÍK, Jiří a kol.: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Díl 3. Sv. 2. P–Ř.*, Praha 2000.
- OSTMEYER, Jürgen: *František Martin Pelcl a jeho „Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách“*, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra germanistiky, diplomová práce, Praha 1975, 78 s. (práce je v němčině).
- PALACKÝ, František – TSCHORN, Rudolf (ed.), *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. Díl I. Od pravěkosti až do roku 1253*, Praha 2002.
- PAPAJÍK, David: *Obraz vztahu šlechty a měst v narativních pramenech z českých zemí od 14. století do dvacátých let 16. století*, *Historica Olomucensia* 56, 2019, s. 13–32.
- PÁTKOVÁ, Hana (ed.): *Cechovní kniha pražských malířů (1348–1527): Das Buch derPrager Malerzeche*, Praha 1996.
- PELCL, Martin František – PÁN, Jan – ČERNÝ, Jiří: *Paměti*, Praha 1956.
- PETR, Stanislav: *Pelclovy rukopisy z doby jeho působení v Královské české společnosti nauk*, in: Jan Tydlitát (ed.), František Martin Pelcl: sborník příspěvků z odborného semináře, Rychnov nad Kněžnou 2001, s. 36–39.
- PETRÁŇ, Josef (ed.): *Počátky českého národního obrození: společnost a kultura v 70. až 90. letech 18. století*, Praha 1990.
- PETRBOK, Václav: *František Martin Pelcl a jeho příspěvky k dějinám vzdělanosti*, in: Josef Förster – Ondřej Podavka – Martin Svatoš (edd.), *Historia litteraria v českých zemích od 17. do počátku 19. století*, Praha 2015, s. 187–202.
- PETRBOK, Václav: *Jan Hus a husitství v době osvícenství*, in: Petr Čornej – Václav Ledvinka (edd.), Praha Husova a husitská 1415–2015: publikace k výstavě: Clam-Gallasův palác, 25. září 2015–24. ledna 2016, Praha 2015, s. 176–180.
- PETRBOK, Václav: *Počátky literární kritiky v českých zemích v sedmdesátých letech 18. století*, in: Dalibor Dobiáš – Václav Smyčka (edd.), *Počátky literární kritiky v českých zemích v sedmdesátých letech 18. století*, s. 79–117.
- PIUS II. – MARTÍNKOVÁ, Dana – HADRAVOVÁ, Alena – MATL, Jiří – ŠMAHEL, František: *Historia Bohemica: Historie česká*, Praha 1998.
- POKORNÁ, Magdaléna: *Královská česká společnost nauk*, in: Alena Míšková – Martin Franc – Antonín Kostlán (edd.), *Bohemia docta: k historickým kořenům vědy v českých zemích*, Praha 2010, s. 58–144.
- POLÁK, Antonín: *Krátké sebrání z kronik českých k výstraze věrných Čechův*, in: *Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko – historicko – jazykozpytná* 1904, č. 3, 1905, s. 1–35.
- POLANSKÝ, Luboš: *Pře o původ české kněžny Emmy*, in: Luboš Polanský – Jan Kilián (edd.), Emma Regina. Civitas Melnic. Sborník příspěvků z konference u příležitosti 1000. výročí úmrtí kněžny Emmy Reginy († 2. 11. 1006) a 80. jubilea narození Pavla Radoměřského (23. 11. 1926) konané 9. listopadu 2006 v Regionálním muzeu Mělník, Mělník 2008, s. 11–44.
- POLC, V. Jaroslav: *Jan Hus v představách šesti staletí a ve skutečnostech Vranov nad Dyjí* 2015.
- POVEJŠIL, Jaromír: *Das Prager Deutsch des 17. und 18. Jahrhunderts*, Praha 1980.
- PRAŽÁK, Albert: *Národ se bránil: obrany národa a jazyka českého od nejstarších dob po přítomnost*, Praha 1945.
- PRAŽÁK, Albert: *Naše národní tradice. III. Obrozenecké tradice*, Praha 1928.
- PROKEŠ, Jaroslav: *Počátky České společnosti nauk do konce XVIII. století*, Praha 1938.
- RAK, Jiří – KUČERA, Jan Pavel: *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983.
- RAK, Jiří: *Obraz Němce v české historiografii 19. století*, in: Jan Křen – Eva Broklová (edd.), *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, Praha 1998, s. 49–75.
- REITINGER, Lukáš: *Vratislav. První král Čechů*, Praha 2017.
- REJZEK, Antonín: *P. Bohuslav Balbín T. J.: jeho život a práce*, Praha 1908.
- RICHTEROVÁ, Alena: *Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla*, Praha 2007.
- ROUS, Pavel: *Jan František Beckovský: (1658–1725)*, Havlíčkovobrodsko: vlastivědný sborník 2, Havlíčkův Brod 1990, s. 4–11.
- RYBIČKA, Antonín: *Přední křesťelé národa českého: boje a usilování o právo jazyka českého začátkem přítomného století. Část I.*, Praha 1883.
- SEIBT, Ferdinand: *Franz Martin Pelzel und der Ursprung des böhmischen Dilemmas*, in: Eduard Mühle (ed.), *Mantality – Nationen – Spannungsfelder: Studien zu Mittel- und Osteuropa im 19. und 20. Jahrhundert: Beiträge eines Kolloquiums zum 65. Geburtstag von Hans Lemberg*, Marburg 2001, s. 71–82.
- SEIBT, Ferdinand: *Německo a Češi: Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*, Praha 1996.

- SCHAMSCHULA, Walther: *Die Anfänge der tschechischen Erneuerung und das deutsche Geistesleben (1740–1800)*, München 1973.
- SLÁDEK, Miloš: *Několik poznámek ke vztahu Hájkovy Kroniky české a Beckovského Poselkyně*, in: Jan Linka (ed.), *Na okraj Kroniky české*, Praha 2015, s. 149–174.
- SLÁMA, Jiří: *Emma Regina v českých dějinách*, in: Luboš Polanský – Jan Kilián (edd.), *Emma Regina*. Civitas Melnic. Sborník příspěvků z konference u příležitosti 1000. výročí úmrtí kněžny Emmy Reginy († 2. 11. 1006) a 80. jubilea narození Pavla Radoměřského (23. 11. 1926) konané 9. listopadu 2006 v Regionálním muzeu Mělník, Mělník 2008, s. 1–10.
- SLAVÍK, Bedřich: *Od Dobnera k Dobrovskému*, Praha 1975.
- SMYČKA, Václav: *Objevení dějin: dějepiscectví, fikce a historický čas na přelomu 18. a 19. století*, Praha 2021.
- SPĚVÁČEK, Jiří: *Karel IV.: život a dílo (1316–1378)*, Praha 1980.
- STRAKOŠ, Jan: *Počátky obrozeneckého historismu v pražských časopisech a Mik. Ad. Voigt: příspěvek k historii protiosvětské reakce v národním obrození*, Praha 1929.
- STRÁNSKÝ, Pavel – RYBA, Bohumil: *Český stát: Okřik*, Praha 1953.
- STRNADOVÁ, Karla: *Moravské kronikářské relace 17. století a jejich postavení v kontextu dějin české literatury*, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Katedra bohemistiky, disertační práce, Olomouc 2010, 202 s.
- STROH, Rudolf Wilfried: *Latina je mrtvá, ať žije latina! Malé dějiny velkého jazyka*, Praha 2016.
- SUCHÁN, Milan Filip: *Počátky Strahova*, in: Michal Mašek – Petr Sommer – Josef Žemlička a kol., Vladislav II.: druhý král z Přemyslova rodu: k 850. výročí jeho korunovace, Praha 2009, s. 11–16.
- ŠIMÁK, Vítězslav Josef: *O kronice Martina Kuthena ze Šrinsberka*, Časopis Musea Království českého 88, 1914, s. 389–404.
- ŠIMEČEK, Zdeněk: *Českomoravský diplomatář v programu České společnosti nauk*, in: Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko – historicko – filologická, č. 2, Praha 1952.
- ŠIMEČEK, Zdeněk: *František Martin Pelcl a Josef Dobrovský*, Slovanský přehled. Časopis pro dějiny střední, východní a jihovýchodní Evropy 77, č. 1, 1991, s. 85–93.
- ŠIMEČEK, Zdeněk: *František Martin Pelcl*, Věstník Československé akademie věd 78, č. 4, 1969, s. 410–424.
- ŠIMEČEK, Zdeněk: *K počátkům české diplomatiky*, Sborník Matice moravské 86, 1967, s. 101–124.
- ŠIMEČEK, Zdeněk: *Počátky novinového zpravodajství a novin v českých zemích: (do devadesátých let 18. století)*, Brno 2011.
- ŠÍPEK, Richard: *Pražská majorátní knihovna hrabat z Nostic a Rienecka*, Zprávy památkové péče. Časopis státní památkové péče 65, č. 1, 2005, s. 28–33.
- ŠMAHELOVÁ, Hana: *V síti dějin literatury národního obrození*, Praha 2011.
- ŠMAJSTRLOVÁ, Hana: *Kronika česká von Václav Hájek z Libočan in der Übersetzung von Johannes Sandel*, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav germanistiky, nordistiky a nederlandistiky, bakalářská práce, Brno 2011, 45 s.
- ŠTAIF, Jiří: *Historici, dějiny a společnost. Historiografie v českých zemích od Palackého a jeho předchůdců po Gollovu školu 1790–1900*, Praha 1997.
- TÉRA, Michal: *Příchod Slovanů do Čech: příběh archeologie a příběh mytologie*, in: Petr Bahník (ed.), *O smyslu českých dějin*, Praha 2022, s. 16–21.
- TINKOVÁ, Daniela: *Osvícenství a věda v českých zemích 18. století*, Acta Universitatis Carolinae: Historia Universitatis Carolinae Pragensis: Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy 57, č. 2, 2018, s. 15–28.
- TINKOVÁ, Daniela: *Osvícenství v českých zemích I. Formování moderního státu (1740–1792)*, Praha 2022.
- TOMEK, Vladivoj Václav: *Česká a německá národnost v Praze až do počátku 15. století*, Časopis českého Museum 19, č. 2, 1845, s. 213–244.
- TOŠNEROVÁ, Marie: *Kroniky českých měst z předbělohorského období: úvod do studia městského kronikářství v Čechách v letech 1526–1620*, Praha 2010.
- TRUHLÁŠ, Antonín: *Jana Františka Beckovského Poselkyně starých příběhův českých díl I. (r. 1700)*, Sborník historický II, 1884, s. 211–219.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Ještě ke královně Emmě. Wolfenbüttelský rukopis Gumpoldovy legendy o Druhý život královny Matildy*, in: Luboš Polanský – Jan Kilián (edd.), *Emma Regina*. Civitas Melnic. Sborník příspěvků z konference u příležitosti 1000. výročí úmrtí kněžny Emmy Reginy († 2. 11. 1006) a 80. jubilea narození Pavla Radoměřského (23. 11. 1926) konané 9. listopadu 2006 v Regionálním muzeu Mělník, Mělník 2008, s. 45–59.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Kosmas: studie s výběrem z Kosmovy kroniky*, Praha 1972.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–953)*, Praha 2008.
- UHLÍŘ, Zdeněk: *Národnostní proměny 13. století a český nacionalismus*, Folia Historica Bohemica 12, 1988, s. 143–170.
- UHLÍŘ, Zdeněk: *Pojem zemské obce v tzv. Kronice Dalimilově jako základní prvek její ideologie*, Folia Historica Bohemica 9, 1985, s. 7–32.

- URVÁLKOVÁ, Zuzana: *František Martin Pelcl o jezuitách*, in: Zdeněk Hojda – Roman Prahel (edd.), *Bůh a bohové: církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století: sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století*, Praha 2003, s. 123–127.
- VÁLKA, Josef: *Obsah pojmů národ a vlasti u Komenského: k otázce Komenského „moravanství“*, *Vlastivědný sborník moravský* 22, č. 3, 1970, s. 281–290.
- VELČOVSKÝ, Václav: *Nesoužití. Česko-německá jazyková politika 18.–20. století*, Praha 2014.
- VESELÁ, Gabriela: *Česko-německá literární křižovatka. Kapitoly k dějinám literatury a překladu*, Praha 2020.
- VESELSKÝ, Miloslav Petr: *Pánové Dačičtí z Heslova od jich počátků až na naše doby vůbec, jakož i Mikuláš Dačický z Heslova a jeho literární činnost zvláště: rodo- život- a povahopisné studie*, Kutná Hora 2011.
- VINTR, Josef – PLESKALOVÁ, Jana (edd.): *Vídeňský podíl na počátcích českého národního obrození: J. V. Zlobický (1743–1810) a současníci: život, dílo, korespondence = Wiener Anteil an den Anfängen der tschechischen nationalen Erneuerung: J. V. Zlobický (1743–1810) und Zeitgenossen: Leben, Werk, Korrespondenz*, Praha 2004.
- VLČEK, Jaroslav: *Dějiny české literatury. Seš 7. Druhého dílu část první. Století osmnácté*, Praha 1898.
- VRCHOTKA, Jaroslav: *Z bibliotécké činnosti Františka Martina Pelcl v Nostické knihovně v Praze*, in: Jan Tydlitát (ed.), *František Martin Pelcl: sborník příspěvků z odborného semináře, Rychnov nad Kněžnou 2001*, s. 28–35.
- VYMAZAL, František: *Dějiny němčiny v Čechách*, *Komenský: časopis pro učitele základní školy* 23, č. 42, Brno 1895, s. 612–614; č. 43, s. 625–627; č. 44, s. 630–643.
- WÖGERBAUER, Michal – PÍŠA, Petr – ŠÁMAL, Petr – JANÁČEK, Pavel a kol.: *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–1938. Svazek I. 1749–1938*, Praha 2015.
- WOLF, Martin: *„Na obranu svobody Čechů“*. *Pojetí národa v dílech pobělohorských evangeliků*, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, bakalářská práce, Praha 2021, 100 s.
- WOTKE, Karl: *Karl Heinrich Seibt: der erste Universitätsprofessor der deutschen Sprach in Prag: ein Schüler Gellerts und Gottscheds*, Wien 1907.
- Z BŘEZOVÉ, Vavřinec – BLÁHOVÁ, Marie – ČAPEK, Blahoslav Jan – HEŘMANSKÝ, František: *Husitská kronika: Píseň o vítězství u Domažlic*, Praha 1979.
- Z BŘEZOVÉ, Vavřinec – HEŘMANSKÝ, František: *Husitská kronika*, Praha 1954.
- ZELENÝ, Vladimír Václav: *Tomáš Pešina z Čechorodu: životopisná studie, již napsal V. V. Zelený*, Praha 1884.
- ZILYNSKÁ, Blanka: *Dvůr krále Jiřího ve světle současného poznání*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 17, č. 2, 2014, s. 17–36.
- ZIMMERMANN, Dieter Hans: *Dějinné sousedství Čechů a Němců*, Praha 2012.
- ZÍTEK, Jan: *Jan Sandel, překladatel Hájkovy kroniky české*, in: *Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko – historicko – filologická*, č. 6, Praha 1905, s. 1–11.
- ZOUHAR, Jakub: *František Pubička S. I. (1722–1807): barokní historik ve století rozumu*, Červený Kostelec 2014.
- ZOUHAR, Jakub: *Osobnost a dílo Františka Pubičky S. I. ve světle české historiografie*, *Acta Universitatis Carolinae: Historia Universitatis Carolinae Pragensis: Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy* 52, č. 2, 2013, s. 45–67.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, Praha 2007.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Křižovatky Vladislava II.: co mohl či nemohl český král?*, in: Michal Mašek – Petr Sommer – Josef Žemlička a kol., *Vladislav II.: druhý král z Přemyslova rodu: k 850. výročí jeho korunovace*, Praha 2009, s. 17–27.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha 2011.
- ŽITAVSKÝ, Petr – HEŘMANSKÝ, František – MERTLÍK, Rudolf – FIALA, Zdeněk – BLÁHOVÁ, Marie: *Zbraslavská kronika: Chronicon Aulae regiae*, Praha 1975.

Internetové zdroje

- KOUPIL, Ondřej: *Josef Dobrovský: Geschichte der böhmischen Sprache*, Vokabulář webový, 3. 11. 2021, in: <https://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/mluvnice/digitalni-kopie-info/DobGesch1791#Dobrovsk%C3%BD1936> [13. 4. 2023].

SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH

Obr. příloha č. 1: První titulní strana *Abhandlungen* z roku 1789. Soukromé foto autora DP.

Obr. příloha č. 2: Druhá titulní strana *Abhandlungen* z roku 1789. Soukromé foto autora DP.

Obr. příloha č. 3: Úvodní strana prvního dílu *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*. Soukromé foto autora DP.

Obr. příloha č. 4: Úvodní strana druhého dílu *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*. Soukromé foto autora DP.

Obr. příloha č. 5: Olejomalba F. M. Pelcla od jeho pravnuka J. Martina Pelcla z r. 1912. Převzato z: J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, obrazová příloha.

Obr. příloha č. 6: Pelclův rodný domek v Rychnově nad Kněžnou s pomníkem z r. 1870 a jejich dnešní podoba. Soukromé foto autora DP.

Obr. příloha č. 7: Současná podoba Pelcova náhrobku převezeného roku 1994 na rychnovský hřbitov. Soukromé foto autora DP.

OBRAZOVÉ PŘÍLOHY

Obr. příloha č. 1 - první titulní strana Abhandlungen z roku 1789

Abhandlungen
der
Böhmischen Gesellschaft
der Wissenschaften,
auf das
Jahr 1788.
oder **Vierter Theil,**
nebst der **Geschichte derselben.**
Mit **Kupfern.**

Prag und Dresden, 1789.
In der **Waltherischen Hofbuchhandlung.**

Obr. příloha č. 2 - druhá titulní strana Abhandlungen z roku 1789

III.

Geschichte

der

Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen,

wie auch

von dem Einflusse, den sie auf Religion, Sitten, Regierung, Wissenschaften und Künste der Böhmen gehabt haben,

von

Franz Martin Pelzel.

Daß in den ältern Zeiten Meissen, Magdeburg, Mecklenburg und Brandenburg, wie auch Schlesien, Unter-Oesterreich, zum Theil Thüringen und Franken, von slawischen Völkern sind bewohnt worden, kann nicht nur aus gleichzeitigen Kronisten und Diplomaten, sondern auch aus den noch heut zu Tage üblichen slawischen Benennungen der alten Städte und Dörfer, wie auch der Flüsse und Bäche dieser Länder bewiesen werden. a) Wie es aber zugegangen seyn mag, daß die Slawen in den erwähnten Ländern ihre Sprache verlassen, und eine andere, nämlich die deutsche, angenommen und beygehalten haben, das hat uns noch niemand beschrieben.

Noch

a) Von den Slawen in Brandenburg hat Hr. Gerke, und von jenen im Frankensande Hr. Seinze geschrieben.

Obr. příloha č. 3 - úvodní strana prvního dílu Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen

I.
Geschichte
der
Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen,
von 1341 bis 1789,
von
Franz Martin Pelzel.

Der erste Theil dieser Geschichte ist bereits im vierten Bande der Abhandlungen der böhmischen Gesellschaft abgedruckt worden. Er geht vom Jahre 900, da sich die Deutschen in Böhmen niederzulassen anfingen, bis zu den Zeiten des Königs Johann, welcher im J. 1310 den böhmischen Thron bestieg. In diesem ersten Theile ist aus der Geschichte gezeigt worden, daß die ersten Deutschen als Missionäre, Lehrer und Prediger aus Bayern und Franken nach Böhmen gekommen, daß die ersten in Böhmen gestifteten und errichteten Klöster mit deutschen Geistlichen besetzt worden, daß die ersten prager Bischöfe und andere vornehme Geistliche deutsche gewesen, daß sich die böhmischen Herzoge seit Boleslaw II. meistens mit deutschen Prinzessinen vermählt haben, und daß hiedurch nicht nur der Hof deutsch geworden, sondern auch der Adel deutsch zu lernen bemühet gewesen. Daß ferner die ersten Künstler in Böhmen deutsche waren, daß im J. 1173 die

Neuere Abb. d. böh. Ges. 1. M m da

Obr. příloha č. 4 - úvodní strana druhého dílu *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*

Obr. příloha č. 5 - olejomalba Fr. M. Pelcla od jeho pravnuka J. Martina Pelcla z r. 1912

Obr. příloha č. 6 - Pelclův rodný domek v Rychnově nad Kněžnou s pomníkem z r. 1870 a jejich dnešní podoba

Obr. příloha č. 7 - současná podoba Pelcova náhrobku převezeného roku 1994 na rychnovský hřbitov